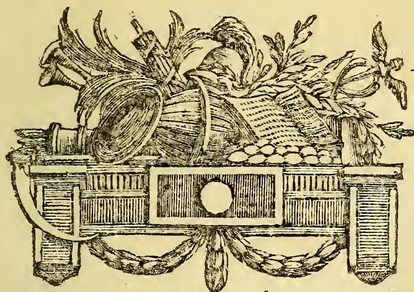
Livius, Titus

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS TERTIUS

MANNHEMII

Cura & Sumptibus Societatis literatæ

M DCC LXXIX

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER VII

EPITOME

Duo novi magistratus adjecti sunt, prætura & curulis ædilitas. Pestilentia civitas laboravit, eamque insignem fecit mors Furii Camilli: cujus remedium & finis quum per novas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Quum dies L. Manlio dicta esset a M. Pomponio tribuno plebis propter delectum acerbe actum, & T. Manlium filium rus relegatum sine ullo crimine; adolescens ipse, cujus relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoque gladio coëgit eum in verba sua jurare, non perseveraturum se in accusatione. Quum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria

foret, tunc omnia pretiosa missa sunt in præaltam voraginem urbis Romanæ : in eam Curtius armatus, sedens equo, se præcipitavit, eaque expleta est. T. Manlius adolescens, qui patrem a tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum, provocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eique occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pomptina & Publilia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentis jugeribus agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, a quo provocatus erat, insidente galeæ corvo, & unguibus rostroque hostem infestante, occidit, & ex eo Corvi nomen accepit; consulque proximo anno, quum annos viginti tres haberet, ob virtutem creatus est. Amicitia cum Carthaginiensibus juncta. Campani, quum urguerentur a Samnitibus bello, auxilio adversus eos a senatu pe-

tito, quum id non inpetrarent, urbem atque agros populo Romano dediderunt: ob quam caussam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello adversus Samnites placuit. Quum ab Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset, P. Decii Muris tribuni militum opera servatus est. Qui, occupato colle super id jugum, in quo Samnites consederant, occasionem consuli in æquiorem locum evadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Quum milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti, de ea occupanda urbe conspirassent, &, detecto consilio, metu supplicii a populo Romano defecissent, per M. Valerium Corvum dictatorem, qui consilio suo eos a furore revocaverat, patriæ restituti sunt. Res præterea contra Hernicos, & Gallos, & Tiburtes, & Privernates, & Tarquinienses, & Samnites, & Volscos prospere gestas continet.

I.

U. c. 389. a. C. 363.

L. Sextio, L. Æmilio Coss.

Primus de plebe consul.

Prætor & ædiles curules primum creati.

ANNUS hic erit insignis novi hominis consulatu, insignis novis duobus magistratibus, prætura & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsivere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit : Patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo ; ædilitatem Cn. Quinctio Capitolino & P. Cornelio Scipioni, suarum gentium viris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex Patribus datus L. Æmilius Mamercinus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Quum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum ac justitio simile otium fuit : nisi quod, non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricios magistratus, curulibus sellis prætextatos tamquam consules sedentes, nobilitas sibi sumsisset, prætorem quidem etiam jura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum, verecundia

inde inpoſita eſt ſenatui ex Patribus jubendi ædiles curules creari. Primo, ut alternis annis ex plebe fierent, convenerat : poſtea promiſcuum fuit. Inde, L. Genucio & Q. Servilio conſulibus, & ab ſeditione & a bello quietis rebus, ne quando a metu ac periculis vacarent, peſtilentia ingens orta. Cenſorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuiſſe. Maximeque eam peſtilentiam inſignem mors quam matura, tam acerba, M. Furii fecit. Fuit enim vere vir unicus in omni fortuna: princeps pace belloque prius, quam exſulatum iret; clarior in exſilio vel deſiderio civitatis, quæ capta abſentis inploravit opem, vel felicitate, qua reſtitutus in patriam ſecum patriam ipſam reſtituit. Par deinde per quinque & viginti annos (tot enim poſtea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusque habitus, quem ſecundum a Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent.

U. c. 390. a. C. 362.

L. Genucio, Q. Servilio Coſſ.

Peſtilentia

Camilli mors.

II. Et hoc & inſequenti anno, C. Sulpicio Petico, C. Licinio Stolone, conſulibus, peſtilentia fuit. Eo nihil dignum memoria actum, niſi quod pacis Deum expoſcendæ

U. c. 391. a. C. 361.

C. Sulpicio, C. Licinio Coſſ.

U. c. 391. a. C. 361

caussa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. Et quum vis morbi nec humanis consiliis nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo, (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Ceterum parva quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria adciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. Imitari deinde eos juventus, simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus, cœpere; nec absoni a voce motus erant. Accepta itaque res sæpiusque usurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non, sicut ante, Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis jaciebant; sed inpletas modis saturas, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Livius post aliquot annos, qui ab saturis ausus est primus argumento fabulam serere, (idem scilicet, id quod omnes tum erant, suorum carminum

Ludi scenici primi.

actor) dicitur, quum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente (a) motu, quia nihil vocis usus inpediebat. Inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diverbiaque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; juventus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea adpellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est: ut adpareret, quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit.

U. c. 391.
a. C. 361.

Exodia: Attellanæ.

III. Nec tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione

(a) *vigenti* Gron. Crev.

animos, aut corpora morbis levavit. Quin etiam, quum medios forte ludos circus Tiberi ſuperfuſo inrigatus inpediſſet, id vero, velut averſis jam Diis adſpernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genucio, L. Æmilio Mamercino ſecundum conſulibus, quum piaculorum magis conquiſitio animos, quam corpora morbi, adficerent, repetitum ex ſeniorum memoria dicitur, peſtilentiam quondam clavo ab dictatore fixo ſedatam. Ea religione adductus ſenatus dictatorem clavi figendi cauſſa dici juſſit. Dictus L. Manlius Imperioſus, L. Pinarium magiſtrum equitum dixit. Lex vetuſta eſt, priſcis literis verbisque ſcripta, ut, qui prætor maximus ſit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixa (*b*) fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi, ex qua parte (*c*) Minervæ templum eſt. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuiſſe ferunt: eoque Minervæ templo dicatam legem, quia numerus Minervæ inventum ſit. Volſiniis quoque clavos, indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ,

U. c. 392. a. C. 360. — *Cn. Genucio, L. Æmilio II Coſſ.*

Manlius dictator clavi figendi cauſſa dictus.

Clavus annorum index.

(b) *Fixus* Gron. Crev.

(c) *ea ex parte, qua* Gron. Crev.

Etruscæ Deæ, comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius adfirmat. M. Horatius consul ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit anno post reges exactos: a consulibus postea ad dictatores, quia majus imperium erat, sollemne clavi figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa res (*d*), propter quam dictator crearetur. Qua de caussa creatus L. Manlius, perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione, gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans, delectu acerbo juventutem agitavit; tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit.

U. c. 392. a. C. 360.

Manlius delectum habere conatur, frustra.

IV. Neque eo minus principio insequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio consulibus (*e*), dies Manlio dicitur a M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Impe-

U. c. 393. a. C. 359.

Q. Servilio II. L. Genucio II. Coss. Manlio dies dicta.

(d) *est res* Gron. Crev.

(e) *secundum consulibus* Gron. Crev.

U. c. 393. a. C. 359.

riosi grave liberæ civitati, ab ostentatione sævitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo exerceret. Criminique ei tribunus inter cetera dabat, « quod filium juvenem, nullius » probri compertum, extorrem urbe, domo, » penatibus, foro, luce, congressu æqualium » prohibitum, in opus servile, prope in » carcerem atque in ergastulum, dederit: » ubi summo loco natus dictatorius juvenis » quotidiana miseria disceret, vere imperioso » patre se natum esse. At quam ob noxam? » quia infacundior sit, & lingua inpromptus. » Quod naturæ damnum utrum nutriendum » patri, (si quidquam in eo humani esset) » an castigandum ac vexatione insigne faciendum » fuisse? ne mutas quidem bestias minus » alere ac fovere, si quid ex progenie » sua parum prosperum sit. At, Hercule, L. » Manlium, malum malo augere filii, & tarditatem » ingenii insuper premere; &, si » quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, » id exstinguere vita agresti & rustico cultu, » inter pecudes habendo. »

Acerbitas ejus in filium.

Filii ejus pietas.

V. OMNIUM potius his criminationibus, quam ipsius juvenis, inritatus est animus:

quin contra, ſe quoque parenti cauſſam invidiæ atque criminum eſſe, ægre paſſus, (ut omnes Dii hominesque ſcirent, ſe parenti opem latam, quam inimicis ejus, malle) capit conſilium, rudis quidem atque agreſtis animi, & quamquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inſcientibus cunctis, cultro ſubcinctus, mane in urbem, atque a porta domum confeſtim ad M. Pomponium tribunum pergit: janitori, « opus eſſe ſibi » domino ejus convento extemplo, [ait] nun» ciaret, T. Manlium Lucii filium eſſe. » Mox introductus, (etenim percitum ira in patrem ſpes erat aut criminis aliquid novi, aut conſilii ad rem agendam, deferre) ſalute accepta redditaque, « eſſe [ait] quæ cum » eo agere arbitris remotis velit. » Procul inde omnibus abire juſſis, cultrum ſtringit: &, ſuper lectum ſtans ferro intento, niſi, in quæ ipſe concepiſſet verba, juraret, « ſe » patris ejus accuſandi cauſſa concilium ple» bis numquam habiturum, » ſe eum extemplo transfixurum minatur. Pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, ſe ſolum, inermem; illum prævalidum juvenem, & quod haud minus timendum erat,

U. c. 393.
a. C. 359.

U. c. 393. a. C. 359.

ſtolide ferocem viribus ſuis cerneret) adjurat, in quæ adactus eſt verba; & præ ſe deinde tulit, ea vi ſubactum ſe incepto deſtitiſſe. Nec perinde, ut maluiſſet plebes, ſibi ſuffragii ferendi de tam crudeli & ſuperbo reo poteſtatem fieri; ita ægre habuit, filium id pro parente auſum: eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil a pietate avertiſſet. Itaque non patri modo remiſſa cauſſæ dictio eſt, ſed ipſi etiam adoleſcenti ea res honori fuit: & quum eo anno primum placuiſſet, tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri, (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipſi faciebant) ſecundum in ſex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis; ut qui rure & procul cœtu hominum juventam egiſſet.

Vorago in foro.

VI. Eodem anno, ſeu motu terræ, ſeu qua vi alia, forum medium ferme ſpecu vaſto conlapſum in inmenſam altitudinem dicitur: neque eam voraginem conjectu terræ, quum pro ſe quiſque gereret, expleri potuiſſe prius, quam Deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus poſſet? Id enim illi loco dicandum, vates canebant, ſi rem-

publicam Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium, juvenem bello egregium, castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quam arma virtusque, esset. Silentio facto, templa Deorum inmortalium, quæ foro inminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem, se devovisse; equo deinde, quam poterat, maxime exornato insidentem, armatum se in specum inmisisse, donaque ac fruges super eum a multitudine virorum ac mulierum congestas; lacumque Curtium, non ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metto, sed ab hoc adpellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret: nunc fama rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignitius fabula est. Post tanti prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis consultus senatus, quum feciales ad res repetendas nequidquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit; populusque id bellum frequens jussit. L. Genucio consuli ea provincia sorte evenit. In exspectatione

U. c. 393. a. C. 359.

In eam se M Curtius inmittit.

Bellum cum Hernicis.

U. c. 393. a. C. 359.

civitas erat, quod primus ille de plebe conſul bellum ſuis auſpiciis geſturus eſſet; perinde ut eveniret res, ita communicatos honores pro bene aut ſecus conſulto habitura.

Genucius male rem gerit.

Forte ita tulit caſus, ut Genucius, ad hoſtes magno conatu profectus, in inſidias præcipitaret (*f*); legionibus nec opinato pavore fuſis, conſul circumventus ab inſciis, quem interfeciſſent, occideretur. Quod ubi eſt (*g*) Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœſti Patres, quantum feroces infelici conſulis plebeii ductu, fremunt omnibus locis: « Irent, crearent conſules ex » plebe, transferrent auſpicia, quo nefas » eſſet. Potuiſſe Patres plebiſcito pelli hono» ribus ſuis: num etiam in Deos inmorta» les inauſpicatam legem valuiſſe? Vindicaſſe » ipſos ſuum numen, ſua auſpicia: quæ ut » primum contacta ſint ab eo, a quo nec jus » nec fas fuerit, deletum cum duce exerci» tum documento fuiſſe, ne deinde, turbato » gentium jure, comitia haberentur.» His vocibus curia & forum perſonat.

Ap. Claudius dictator.

Ap. Claudium, quia diſſuaſerat legem, majore nunc aucto-

(f) *præcipitaretur* Gron. Crev.

(g) *eſt* del. *Gron.*

auctoritate eventum reprehensi ab se consilii incusantem, dictatorem consensu patriciorum Servilius consul dicit, delectusque & justitium indictum. U. c. 393. a. C. 359.

VII. Priusquam dictator legionesque novae in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos, morte consulis contemtim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis irae atque indignitatis militum animis, eruptio est facta. Multum ab spe adeundi valli res Hernicis afuit; adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde adventu novus veteri exercitus jungitur, & copiae duplicantur: & pro concione dictator laudibus legati militumque, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas, tollit animos; simul ceteros ad aemulandas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum adparatur, qui, & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris aetas excitur. Quadringenariae octo cohortes, lecta robora virorum, scribuntur. Hunc eximium florem

U. c. 393. a. C. 359.

juventutis eo etiam, quod, ut duplex acciperent ſtipendium, decreverant, ſpei animorumque inplevere. Inmunes quoque operum militarium erant, ut, in unum pugnæ laborem reſervati, plus ſibi, quam pro virili parte, adnitendum ſcirent. Extra ordinem etiam in acie locati, quo conſpectior virtus eſſet. Duum millium planicies caſtra Romana ab Hernicis dirimebat; ibi pari ferme utrimque ſpatio in medio pugnatum eſt. Primo ſtetit ambigua ſpe pugna; nequidquam ſæpe conatis equitibus Romanis inpetu turbare hoſtium aciem. Poſtquam equeſtris pugna effectu, quam conatibus, vanior erat; conſulto prius dictatore equites, permiſſu deinde ejus, relictis equis, clamore ingenti (*h*) provolant ante ſigna, & novam integrant pugnam: neque ſuſtineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorumque robore ſe objeciſſent.

Atrox pugna.

VIII. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. Quidquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex, quam pro numero, damnum eſt: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus

(h) *ingenti* del. *Gron.*

pugna; eventum ſuum in virtute aliena ponit. Multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, « quid deinde reſtaret [quærendo] » ſi neque ex equis pepuliſſent hoſtem, neque pedites quidquam momenti facerent? » quam tertiam exſpectarent pugnam? quid » ante ſigna feroces proſiluiſſent, & alieno » pugnarent loco? » His inter ſe vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primum gradu moverunt hoſtem, deinde pepulerunt, poſtremo jam haud dubie avertunt. Neque, tam vires pares quæ ſuperaverit res, facile dictu eſt, niſi quod perpetua fortuna utriuſque populi & extollere animos, & minuere potuit. Uſque ad caſtra fugientes Hernicos Romanus ſequitur: caſtrorum obpugnatione, quia ſerum erat diei, abſtinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem ſignum dare poſſet: eo in noctem tractum erat certamen. Poſtero (*i*) die deſerta fuga caſtra Hernicorum, & ſaucii relicti quidam inventi; agmenque fugientium ab ſignis, quum præter mœnia eorum infrequentia conſpecta ſigna (*k*) eſſent, fuſum,

U. c. 393. a. C. 359.

Vincuntur Hernici.

(i) *poſtera* Gron. Crev.

(k) *ſigna conſpecta* Gron. Crev.

ac per agros trepida fuga palatum eſt. Nec Romanis incruenta victoria fuit : quarta pars militum amiſſa; &, ubi haud minus jacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

U. c. 394. a. C. 358.

C. Sulpicio II. C. Licinio II. Coſſ.

IX. INSEQUENTI anno, quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus conſules in Hernicos exercitum duxiſſent, neque inventis in agro hoſtibus, Ferentinum urbem eorum vi cepiſſent, revertentibus inde eis Tiburtes portas clauſere. Ea ultima fuit cauſſa, quum multæ antea querimoniæ ultro citroque jactatæ eſſent, cur, per feciales rebus repetitis, bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuiſſe, ſatis conſtat, & magiſtrum equitum Ser. Cornelium Maluginenſem. Macer Licinius comitiorum habendorum cauſſa, & ab Licinio conſule dictum ſcribit, quia, collega comitia bello præferre feſtinante, ut continuaret conſulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæſita ea propriæ familiæ laus leviorem auctorem Licinium facit. Quum mentionem ejus rei in vetuſtioribus annalibus nullam inveniam, magis, ut belli Gallici cauſſa dictatorem creatum arbitrer, inclinat animus. Eo certe anno Galli ad ter-

Bellum cum Tiburtibus

T. Quinctius Pennus dictator.

Bellum Gallicum.

tium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici caussa justitium edixisset, omnes juniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. Prœlia de occupando ponte crebra erant, nec, qui potirentur, incertis viribus, satis discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maxima voce potuit, « Quem nunc [inquit] Roma virum fortissimum (*l*) habet, procedat, agedum, ad » pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior. »

U. c. 394. a. C. 358.

X. Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit, quum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. Tum T. Manlius, Lucii filius, qui patrem a vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: « Injussu tuo [inquit] imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, » non si certam victoriam victoriam videam.

Singulare certamen T. Manlii cum Gallo.

(l) *fortissimum virum* Gron. Crev.

U. c. 394. a.. C 358.

» Si tu permittis, volo ego illi belluæ oſtendere, quando adeo ferox præſultat hoſtium ſignis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit. » Tum dictator, « Macte virtute [inquit] » ac pietate in patrem, patriamque, T. Manli, » eſto. Perge, & nomen Romanum invictum, » juvantibus Diis, præſta. » Armant inde juvenem æquales : pedeſtre ſcutum capit, Hiſpano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque adverſus Gallum ſtolide lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis viſum eſt) linguam etiam ab inriſu exſerentem, producunt. Recipiunt inde ſe ad ſtationem : & duo in medio armati, ſpectaculi magis more, quam lege belli, deſtituuntur, nequaquam viſu ac ſpecie æſtimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, verſicolori veſte pictisque & auro cælatis refulgens armis : media in altero militaris ſtatura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris ſpecies. Non cantus, non exſultatio armorumque agitatio vana, ſed pectus, animorum iræque tacitæ plenum, omnem ferociam in diſcrimen ipſum certaminis diſtulerat. Ubi conſtitere

inter duas acies, tot circa mortalium animis ſpe metuque pendentibus, Gallus, velut moles ſuperne imminens, projecto læva ſcuto, in advenientis arma hoſtis vanum cæſim cum ingenti ſonitu enſem dejecit. Romanus, mucrone ſubrecto, quum ſcuto ſcutum (*m*) imum perculiſſet, totoque corpore interior periculo vulneris factus, inſinuaſſet ſe inter corpus armaque, uno alteroque ſubinde ictu ventrem atque inguina hauſit, & in ſpatium ingens ruentem porrexit hoſtem. Jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque ſpoliavit: quem reſperſum cruore collo circumdedit ſuo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani, alacres ab ſtatione obviam militi ſuo progreſſi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perducunt. Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculantes, Torquati cognomen auditum; celebratum deinde, poſteris etiam familiæque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. *U. c. 394. a. C. 358.*

XI. Et, Hercule, tanti ea ad univerſi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallo- *Galli in Campaniam tranſeunt.*

(m) *ſcutum ſcuto* Gron. Crev.

rum exercitus proxima nocte, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, atque inde, societate belli facta, commeatuque benigne ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam transierit. Et fuit caussa, cur proximo anno C. Pœtelius Balbus consul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambusto Hernici provincia evenisset, adversus Tiburtes jussu populi exercitum duceret. Ad quorum auxilium quum Galli ex Campania redissent, fœdæ populationes in Lavicano, Tusculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, sunt factæ. Et, quum adversus Tiburtem hostem duce consule contenta respublica esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. Creatus Q. Servilius Ahala T. Quinctium magistrum equitum dixit; & ex auctoritate Patrum, si prospere id bellum evenisset, ludos magnos vovit. Dictator, ad continendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu jusso manere, omnes juniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum conjugumque ac liberorum: quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subjecta oculis, simul

U. c. 395. a. C. 357.

C. Pœtelio, M. Fabio Coss.

Q. Servilius dictator.

Atrox pugna cum Gallis.

verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. Fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati a consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie quum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius prœliis primum parvis, postremo una insigni pugna, quum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos devincit (*n*). Dictator, consulibus in senatu & apud populum magnifice conlaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, ut ovans urbem iniret. Inridere Pœtelii triumphum Tiburtes; « Ubi » enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri inpetum viderint, & sine discrimine obvios cædi, recepisse se intra urbem. » Eam rem triumpho dignam visam Romanis? » Ne nimis mirum magnumque censerent,

U. c. 395. *a. C.* 357.

Hernici victi.

(n) *devicit* Gron. Crev.

» tumultum exciere in hoſtium portis, ma-
» jorem ipſos trepidationem ante mœnia ſua
» viſuros. »

U. c. 396. a. C. 356.

M. Poppillio, Cn. Manlio Coſſ.

XII. Itaque inſequenti anno, M. Popillio Lænate, Cn. Manlio Conſulibus, primo ſilentio noctis ab Tibure agmine infeſto profecti, ad urbem Romam venerunt. Terrorem repente ex ſomno excitatis ſubita res & nocturnus pavor præbuit : ad hoc multorum inſcitia, qui, aut unde, hoſtes adveniſſent. Conclamatum tamen celeriter ad arma eſt, & portæ ſtationibus, murique præſidiis firmati : & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium, quam Tiburtem, hoſtem oſtendit, duabus portis egreſſi conſules utrimque aciem ſubeuntium jam muros adgrediuntur : adparuitque occaſione magis, quam virtute, fretos veniſſe : adeo vix primum inpetum Romanorum ſuſtinuere. Quin etiam bono fuiſſe Romanis adventum eorum conſtabat, orientemque jam ſeditionem inter Patres & plebem metu tam propinqui belli compreſſam. Alius adventus hoſtium fuit proximo bello, agris, quam urbi, terribilior. Populabundi Tarquinienſes fines Romanos, maxime qua ex parte Etru-

Tiburtes ad Romæ mœnia victi.

Tarquinienſe bellum.

riam adjacent, peragravere: rebusque nequidquam repetitis, novi consules C. Fabius & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. Quo præsidio quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id adcitus C. Plautius dixit: magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utrique placebat, fuit. Quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere adversus hostem, quem tempus deteriorem in dies & locus alienus faceret, sine præparato com-

U. c. 397. a. C. 355.

C. Fabio, C. Plautio Coss.

Sulpicius dictator.

Exercitus adversus Gallos ducti.

Dictatoris cunctatio.

U. c. 397.
a. C. 355.

meatu, ſine firmo munimento morantem, ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis eſſet, parva eadem langueſceret mora. His conſiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat pœnam, ſi quis injuſſu in hoſtem pugnaſſet. Milites, ægre id patientes, primo in ſtationibus vigiliisque inter ſe dictatorem ſermonibus carpere; interdum Patres communiter increpare, quod non juſſiſſent per conſules geri bellum. « Electum eſſe » eximium imperatorem, unicum ducem, qui » nihil agenti ſibi de cœlo devolaturam in ſi» num victoriam cenſeat. » Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his, jactare; « ſe injuſſu imperatoris aut dimicaturos, aut » agmine Romam ituros. » Inmiſcerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, ſed jam in principiis ac prætorio in unum ſermones confundi, atque in concionis magnitudinem creſcere turba, & vociferari ex omnibus locis, « ut extemplo ad » dictatorem iretur: verba pro exercitu fa» ceret Sex. Tullius, ut virtute ejus dignum » eſſet. »

Ingrata militibus.

XIII. Septimum primum pilum jam Tullius ducebat; neque erat in exercitu, qui quidem

pedeſtria ſtipendia feciſſet, vir factis nobilior. Is, præcedens militum agmen, ad tribunal pergit; mirantique Sulpicio non turbam magis, quam turbæ principem Tullium, imperiis obedientiſſimum militem, « Scilicet, » dictator [inquit] condemnatum ſe univer- » ſus exercitus a te ignaviæ ratus, & prope » ignominiæ cauſſa deſtitutum ſine armis, » oravit me, ut ſuam cauſſam apud te age- » rem. Equidem, ſicubi loco ceſſum, ſi terga » data hoſti, ſi ſigna fœde amiſſa objici no- » bis poſſent, tamen hoc a te inpetrari æquum » cenſerem, ut nos virtute culpam noſtram » corrigere, & abolere flagitii memoriam » nova gloria patereris. Etiam ad Allium fuſæ » legiones eamdem, quam per pavorem ami- » ſerant, patriam, profectæ poſtea ab Veiis, » virtute recuperavere. Nobis, Deum benig- » nitate, felicitate tua populique Romani, » & res & gloria eſt integra. Quamquam » de gloria vix dicere auſim, ſi nos & hoſtes » haud ſecus, quam fœminas, abditos intra » vallum omnibus contumeliis eludunt; & » tu imperator noſter, quod ægrius patimur, » exercitum tuum ſine animis, ſine armis, » ſine manibus judicas eſſe; & prius, quam

U. c. 397. a. C. 355.

Sexti Tullii ad dictatorem oratio militum nomine.

U. c. 397. a. C. 355. » expertus nos esses, de nobis ita desperasti, » ut te mancorum ac debilium ducem judi» cares esse. Quid enim aliud esse caussæ » credemus, cur veteranus dux, fortissimus » bello, compressis, quod aiunt, manibus » sedeas? utcumque enim se habet (*o*) res, » te de nostra virtute dubitasse videri, quam » nos de tua, verius est. Sin autem non tuum » istuc, sed publicum est consilium, & con» sensus aliquis Patrum, non Gallicum bel» lum, nos ab urbe, a penatibus nostris ab» legatos tenet; quæso, ut ea, quæ dicam, » non a militibus imperatori dicta censeas, » sed a plebe Patribus; quæ, sicut vos vestra » habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. » Quis tandem succenseat, milites nos esse, » non servos vestros? ad bellum, non in » exsilium, missos? si quis det signum, in » aciem educat, ut viris ac Romanis dig» num sit, pugnaturos? si nihil armis opus » sit, otium Romæ potius, quam in castris, » acturos? hæc dicta sint Patribus. Te, im» perator, milites tui oramus, ut nobis pug» nandi copiam facias. Quum (*p*) vincere

(o) *habeat* Gron. Crev.

(p) *tum* Gron. Crev.

» cupimus, tum te duce (*q*) vincere; tibi » lauream insignem deferre; tecum triumphantes urbem inire; tuum sequentes currum Jovis optimi maximi templum gratantes ovantesque adire.» Orationem Tullii exceperunt preces multitudinis: & undique, ut signum daret, ut capere arma juberet, clamabant. *U. c. 397. a. C. 355.*

XIV. Dictator, quamquam rem bonam exemplo haud probabili actam cernebat: tamen facturum, quod milites vellent, se recepit; Tulliumque secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere a dictatore petere, « ne se » oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve » imperatoriæ majestatis, crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme auctoribus similis esset, non subtraxisse se ducem; ne quis » alius, quales mota creare multitudo soleret, exsisteret. Nam se quidem nihil non » arbitrio imperatoris acturum: illi quoque » tamen videndum magnopere esse; ut exercitum in potestate haberet. Differri non » posse adeo concitatos animos: ipsos sibi » locum ac tempus pugnandi sumturos, si ab

(q) *duce te* Gron. Crev.

U. c. 397. a. C. 355. » imperatore non detur. » Dum hæc loquuntur, jumenta forte paſcentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos ſaxa conjecta a Gallis : deinde ab Romana ſtatione clamor ortus, ac procurſum utrimque eſt. Jamque haud procul juſto prœlio res erant, ni celeriter diremtum certamen per centuriones eſſet. Adfirmata certe eo caſu Tullii apud dictatorem fides eſt : nec recipiente jam dilationem re, in poſterum diem edicitur, acie pugnaturos. Dictator tamen, ut qui magis animis, quam viribus fretus ad certamen deſcenderet, omnia circumſpicere atque agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hoſtibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi noſtri atque externi imperatores, noſtra quoque quidam ætate, uſi ſunt. Mulis ſtrata detrahi jubet : binisque tantum centunculis relictis, agaſones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos, inponit. His fere mille effectis centum admiſcet equites, & nocte ſuper caſtra in montes evadere, ac ſilvis ſe occultare jubet : neque inde ante moveri (r), quam ab ſe acciperent ſignum. Ipſe, ubi inluxit, in radicibus montium ex- tendere

(r) *movere* Crev.

tendere aciem cœpit ſedulo, ut adverſus montes conſiſteret hoſtis. Inſtructo (s) vani terroris adparatu, qui quidem terror plus pene veris viribus profuit, primo credere duces Gallorum, non deſcenſuros in æquum Romanos: deinde, ubi degreſſos repente viderunt, & ipſi avidi certaminis in prœlium ruunt; priuſque pugna cœpit, quam ſignum ab ducibus daretur.

U. c. 397. a. C. 355.

Prælium, quo vincuntur Galli.

XV. Acrius invaſere Galli dextrum cornu: neque ſuſtineri potuiſſent, ni forte eo loco dictator fuiſſet, Sex. Tullium nomine increpans rogitansque: « Siccine pugnaturos » milites ſpopondiſſet? ubi illi clamores ſint » arma poſcentium? ubi minæ injuſſu impe» ratoris prœlium inituros? en ipſum impera» torem clara voce vocare ad prœlium, & » ire armatum ante prima ſigna. Ecquis ſe» queretur eorum, qui modo ducturi fuerint; » in caſtris feroces, in acie pavidi? » Vera audiebant: itaque tantos pudor ſtimulos admovit, ut ruerent in hoſtium tela, alienatis a memoria periculi animis. Hic primo inpetus prope vecors turbavit hoſtes: eques deinde emiſſus turbatos avertit. Ipſe dictator,

(s) *Inſtructo jam* Gron.

U. c. 397. a. C 355.

postquam labantem una parte vidit aciem; signa in lævum cornu confert, quo turbam hostium congregari cernebat; & iis, qui in monte erant, signum, quod convenerat, dedit. Ubi inde quoque novus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorum visi sunt; tum metu, ne excluderentur, omissa pugna est, cursuque effuso ad castra ferebantur. Ubi quum obcurrisset eis M. Valerius, magister equitum, (qui, profligato dextro cornu, obequitabat hostium munimentis) ad montes silvasque vertunt fugam: plurimique ibi a fallaci equitum specie agasonibusque excepti sunt: & eorum, quos pavor pertulerat in silvas, atrox cædes post sedatum prœlium fuit. Nec alius post M. Furium, quam C. Sulpicius, justiorem de Gallis egit triumphum. Auri quoque ex Gallicis spoliis satis magnum pondus, saxo quadrato septum, in Capitolio sacravit. Eodem anno & a consulibus vario eventu bellatum. Nam Hernici a C. Plautio devicti subactique sunt. Fabius collega ejus incaute atque inconsulte adversus Tarquinienses pugnavit: nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod trecentos septem milites Romanos captos Tarquinienses

Sulpicius triumphat.

Hernici victi.

Contra Tarquinienses res male gesta.

inmolarunt, qua fœditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde, incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publilia, additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti: & de ambitu ab C. Pœtelio tribuno plebis, auctoribus Patribus, tum primum ad populum latum est: eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant.

U. c. 397. a. C. 355.

Lex de ambitu.

XVI. Haud æque læta Patribus insequenti anno, C. Marcio, Cn. Manlio consulibus, de unciario fœnore a M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque. Ad bella nova, priore anno destinata, Falisci quoque hostes exorti, duplici crimine: quod & cum Tarquiniensibus juventus eorum militaverat; & eos, qui Falerios perfugerant, quum male pugnatum est, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia Cn. Manlio obvenit: Marcius exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua,

U. c. 398. a. C. 354.

C. Marcio, Cn. Manlio II. Coss.

Bellum cum Faliscis & Privernatibus.

U. c. 398.
a. C. 354.

induxit : militemque præda inplevit. Ad copiam rerum addidit munificentiam, quod, nihil in publicum secernendo, augenti rem privatam militi favit. Privernates quum ante mœnia sua castris permunitis consedissent; vocatis ad concionem militibus, « Castra » nunc [inquit] vobis hostium, urbemque » prædæ do, si mihi pollicemini, vos forti» titer in acie operam navaturos, nec prædæ » magis, quam pugnæ, paratos esse. » Signum poscunt ingenti clamore : celsique & spe haud dubia feroces in prœlium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, exclamat : « Adspice imperator » [inquit] quemadmodum exercitus tuus tibi » promissa præstet : » piloque posito, stricto gladio in hostem inpetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes, primoque inpetu avertere hostem : fusum inde ad oppidum persecuti, quum jam scalas mœnibus admoverent, in deditionem urbem acceperunt.

Privernates victi.

Triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum : nisi quod legem novo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud

Lex de vicesima manumissorum in castris lata.

parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Ceterum tribuni plebis, non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis postea populum sevocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites, juratos in consulis verba, quamvis perniciosum populo, si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo a M. Popillio Lænate sua lege decem mill bus æris est damnatus, quod mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset.

U. c. 398. a. C. 354.

C. Licinius sua lege damnatus.

XVII. Novi consules inde, M. Fabius Ambustus secundum & M. Popillius Lænas secundum (*t*), duo bella habuere. Facile alterum cum Tiburtibus, quod Lænas gessit: qui, hoste in urbem compulso, agros vastavit. Falisci Tarquinienses que alterum consulem prima pugna fuderunt. Inde terror maximus fuit, quod sacerdotes eorum, facibus ardentibus anguibusque prælatis, incessu furiali militem Romanum insueta turbaverunt specie: & tunc quidem velut lymphati & adtoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt:

U. c. 399. a. C. 353.

M. Fabio Ambusto II. M. Popillio II. Coss.

Fabius a Faliscis fusus restituit aciem.

(t) *iterum* Gron. Crev.

U. c. 399. a. C. 353.

deinde, ubi conſul (*u*) legatique ac tribuni puerorum ritu vana miracula paventes inridebant increpabantque, vertit animos repente pudor; & in ea ipſa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. Diſcuſſo itaque vano adparatu hoſtium, quum in ipſos armatos ſe intuliſſent; averterunt totam aciem: caſtrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta, victores reverterunt, militaribus jocis quum adparatum hoſtium, tum ſuum increpantes pavorem. Concitatur deinde omne nomen Etruſcum, &, Tarquinienſibus Faliſcisque ducibus, ad Salinas perveniunt. Adverſus eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe dictus, magiſtrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturam jam in promiſcuo eſſe: omnique ope inpediebant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturve. Eo promtius cuncta, ferente dictatore, populus juſſit. Profectus ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque fama hoſtium ducebat, trajecto, multos populatores agrorum vagos palantes obpreſſit. Caſtra quoque, necopinato

Etruſcum bellum.

C. Marcius primus dictator e plebe.

Vincit Etruſcos.

(u) *conſules* Gron.

adgressus, cepit: &, octo millibus hostium captis, ceteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jussu, triumphavit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter consul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur: intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat, « in duodecim tabulis legem » esse, ut, quodcumque postremum populus » jussisset, id jus ratumque esset; jussum po» puli & suffragia esse. » Quum (x) intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuissent; duo patricii consules creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemque die magistratum inierunt. *U. c. 399. a. C. 353.*

U. c. 400. a. C. 352.

C. Sulpicio III. M. Valerio Coss.

XVIII. QUADRINGENTESIMO anno, quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo, quam a Gallis reciperata, ablato post unde-

(x) *Quumque* Gron. Crev.

U. c. 400. a. C. 352.

Ambo Coss. patricii.

cimum annum a plebe consulatu, patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; sive duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam; seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius adversus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen consulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam suæ, non solum virtutis, ducebant esse, ut accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare. Quin aut toto cedendum esse, si plebeius jam magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum, quam possessionem integram a patribus accepissent. Plebes contra fremit: « Quid se vivere, quid in parte civium censeri: si, quod duorum hominum virtute, L. Sextii ac C. Licinii, partum sit, id obtinere universi non possint? Vel reges, vel decemviros, vel, si quod tristius sit imperii nomen, patiendum esse potius, quam ambos patricios consules videant, nec in vicem pareatur atque imperetur; sed pars

» altera, in æterno imperio locata, plebem » nuſquam alio natam, quam ad ſerviendum, » putet.» Non deſunt tribuni auctores turbarum; ſed inter concitatos per ſe omnes vix duces eminent. Aliquoties fruſtra in campum deſcenſum quum eſſet, multique per ſeditiones acti comitiales dies; poſtremo victæ perſeverantia conſulum plebis eo dolor erupit, ut tribunos, « actum eſſe de libertate » vociferantes, « relinquendumque non campum jam » ſolum, ſed etiam urbem captam atque ob» preſſam regno patriciorum, » mœſta plebs ſequeretur. Conſules relicti a parte populi, per infrequentiam comitia nihilo ſegnius perficiunt. Creati conſules ambo patricii, M. Fabius Ambuſtus tertium, T. Quinctius. In quibuſdam annalibus pro T. Quinctio M. Popillium conſulem invenio.

U. c. 400. a. C. 352.

U. c. 401. a. C. 351.

M. Fabio III. T. Quinctio Coſſ.

XIX. Duo bella eo anno proſpere geſta, cum Tiburtibusque ad deditionem pugnatum. Saſſula ex his urbs capta: ceteraque oppida eamdem fortunam habuiſſent, ni univerſa gens, poſitis armis, in fidem conſulis veniſſet. Triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienſes acerbe ſævitum, multis mortalibus in acie cæſis,

Triumphus de Tiburtibus: ſupplicia de Tarquinienſibus.

U. c. 401. a. C. 351.

Ex ingenti captivorum numero trecenti quinquaginta octo delecti, nobiliſſimus quiſque, qui Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec populus in eos, qui miſſi Romam erant, mitior fuit. Medio in foro omnes virgis cæſi ac ſecuri percuſſi. Id pro immolatis in foro Tarquinienſium Romanis pœnæ hoſtibus redditum. Res bello bene geſtæ, ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab ſenatu reſponſum: fœdere in ſocietatem accepti.

Fœdus cum Samnitibus.

Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etſi, unciario fœnore facto, levata uſura erat, ſorte ipſa obruebantur inopes, nexumque inibant. Eo nec patricios ambo conſules, neque comitiorum curam, publicave ſtudia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. Conſulatus uterque apud patricios manet.

U. c. 402. a. C. 350.

C. Sulpicio IV. M. Valerio II Coſſ.

Conſules creati C. Sulpicius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruſcum intentam civitatem, quia Cæritem populum miſericordia conſanguinitatis Tarquinienſibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volſcos convertere, nunciantes, exercitum conſcriptum armatumque jam ſuis fini-

bus imminere : inde (y) populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram neglegendam rem esse: utroque legiones scribi, consulesque sortiri provincias jussit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruscum bellum; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis obpositum, castraque ad finem Tusculanum habentem, revocatum inde senatus dictatorem dicere jussit. T. Manlium Lucii filium dixit. Is, quum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus, ex auctoritate Patrum ac populi jussu Cæritibus bellum indixit.

U. c. 402. a. C. 350.

T. Manlius dictator.

XX. Tum primum Cærites, tamquam in verbis hostium vis major ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, verus belli terror invasit: & , quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant. Pœni-

(y) *deinde* Gron. Crev.

U. c. 402. a. C. 350.

tebatque populationis, & Tarquinienses exsecrabantur defectionis auctores. Nec arma, aut bellum quisquam adparare, sed pro se quisque legatos mitti jubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum quum adissent ab senatu rejecti ad populum, Deos rogaverunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset; conversique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque ab se caste ac religiose cultum invocabant. « Eane meritos, crederet » quisquam, hostes repente sine caussa factos? » aut, si quid hostiliter fecissent, consilio id » magis, quam furore lapsos, fecisse, ut » sua vetera beneficia, locata præsertim apud » tam gratos, novis conrumperent maleficiis? » florentemque populum Romanum ac feli» cissimum bello sibi desumerent hostem, » cujus adflicti amicitiam cepissent? Ne ad» pellarent consilium, quæ vis ac necessitas » adpellanda esset. Transeuntes agmine infesto » per agrum suum Tarquinienses, quum præ» ter viam nihil petissent, traxisse quosdam » agrestium, populationis ejus, quæ sibi cri-

Cærites bellum deprecantur.

» mini detur, comites. Eos, seu dedi placeat, » dedere se paratos esse; seu supplicio adfici, » daturos pœnas. Cære, sacrarium populi » Romani, deversorium sacerdotum, ac recep» taculum Romanorum sacrorum, intactum » inviolatumque crimine belli, hospitio Vesta» lium cultisque Diis darent. » Movit populum non tam caussa præsens, quam vetus meritum, ut maleficii, quam beneficii, potius inmemores essent. Itaque pax populo Cæriti data, induciasque in centum annos factas in senatusconsultum referri placuit. In Faliscos, eodem noxios crimine, vis belli conversa est: sed hostes nusquam inventi. Quum populatione peragrati fines essent, ab obpugnatione urbium temperatum: legionibusque Romam reductis, reliquum anni muris turribusque reficiendis consumtum, & ædes Apollinis dedicata est.

U. c. 402. a. C. 350.

Pacem inpetrant.

Faliscis bellum inlatum.

XXI. Extremo anno comitia consularia certamen Patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur; dictatore obstinato tollere potius totum e republica consulatum, quam promiscuum Patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitiis quum

Discordiæ de consulatu plebeio.

dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde Patribus plebem interreges quum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni jactabant. Propior dolor plebi fœnoris ingravescentis erat: curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tædio Patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ caussa observare legem Liciniam comitiis consularibus jussere. P. Valerio Publicolæ datus e plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatis semel in concordiam animis, novi consules, fœnebrem quoque rem, quæ distinere unanimos videbatur, levare adgressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt; quinqueviris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ adpellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papirius, Q. Publilius, & Ti. Æmilius: qui rem, difficillimam tractatu, & plerumque parti utrique, semper certe alteri, gravem, quum alia moderatione, tum inpendio magis publico, quam jactura, sustinuerunt. Tarda

U. c. 403. a. C. 349.

P. Valerio, C. Marcio II. Coss.

enim nomina, & inpeditiora inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium, mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius caveretur; aut æstimatio æquis rerum pretiis liberavit: ut non modo sine injuria, sed etiam sine querimoniis partis utriusque, exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Etrusci, quum conjurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. Dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Julius, cui magister equitum adjectus L. Æmilius. Ceterum foris tranquilla omnia fuere.

U. c. 403. a. C. 349.

C. Julius dictator.

XXII. Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. Duo interreges C. Sulpicius & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. Creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, & T. Quinctius Pennus. Quidam Cæsonem, alii Cajum nomen Quinctio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quinctius, Sulpicius Tarquiniense, nusquam acie

U. c. 404. a. C. 348.

C. Sulpicio V. T. Quinctio Coss.

U. c. 404. a. C. 348.

congreſſo hoſte, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo populandoque geſſerunt bella: cujus lentæ velut tabis ſenio victa utriuſque pertinacia populi eſt, ut primum a conſulibus, dein permiſſu eorum ab ſenatu inducias peterent. In quadraginta annos inpetraverunt. Ita, poſita duorum bellorum, quæ inminebant, cura, dum aliqua ab armis quies eſſet, quia ſolutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos, cenſum agi placuit. Ceterum quum cenſoribus creandis indicta comitia eſſent, profeſſus cenſuram ſe petere C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. Quod videbatur quidem tempore alieno feciſſe; quia ambo tum forte patricii conſules erant, qui rationem ejus ſe habituros negabant. Sed & ipſe conſtantia inceptum obtinuit, & tribuni, omni vi recuperando jus conſularibus comitiis amiſſum, adjuverunt; & quum ipſius viri majeſtas nullius honoris faſtigium non æquabat, tum per eumdem, qui ad dictaturam aperuiſſet viam, cenſuram quoque in partem vocari plebes volebat. Nec variatum comitiis eſt, quin cum Manlio Cnæo cenſor Marcius crea-

Induciæ 40 annorum cum Tarquinienſibus & Faliſcis.

C. Marcius primus cenſor de plebe.

retur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Servilius. Nec tamen dictatura potentiorem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat.

XXIII. M. Popillius Lænas a plebe consul, a Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque inlustriorem plebeium consulem fecit. Nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset; Scipione gravi morbo inplicito, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is, inpigre exercitu, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre, quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit; auctor Patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipublicæ esset. Ipse, jam satis omnibus instructis comparatisque, ad hostem pergit: cujus ut prius nosceret vires, quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris

U. c. 405. a. C. 347.

M. Popilio III. L. Cornelio Coss.

Bellum Gallicum.

U. c. 405. a. C. 347. Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prœlium initura, explicuisset aciem; postquam neque in æquum demitti agmen vidit, & quum loci altitudine, tum vallo etiam integi (z) Romanos, perculsos pavore rata, simul obportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore adgreditur. *Vincuntur Galli, sed difficulter.* Ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prœlium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque non, tamquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur; oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, quum cursu pene in adversum subissent, primo incerti restitere: dein, quum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, inpulsi retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. Adeo præcipiti turba obtriti plures, quam ferro necati.

(z) *tegi* Gron. Crev.

XXIV. Necdum certa Romanis victoria erat. Alia in campum degressis supererat moles. Namque multitudo Gallorum, sensum omnem talis damni exsuperans, velut nova rursus exoriente acie, integrum militem adversus victorem hostem ciebat. Stetitque subpresso inpetu Romanus; & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter primores incautus agitat, lævo humero matari prope trajecto, cesserat parumper ex acie. Jamque omissa cunctando victoria erat, quum consul, vulnere adligato, revectus ad prima signa, « Quid stas, miles? [inquit]. » Non cum Latino Sabinoque hoste » res est, quem victum armis socium ex » hoste facias. In belluas strinximus ferrum. » Hauriendus aut dandus est sanguis. Propu» listis a castris, supina valle præcipites egis» tis, stratis corporibus hostium superstatis. » Complete eadem strage campos, qua mon» tes replestis. Nolite exspectare, dum stan» tes vos fugiant : inferenda sunt signa, & » vadendum in hostem. » His adhortationi» bus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum; cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati,

U. c. 405.
a. C. 347.

U. c. 405. a. C. 347. quibus nec certa imperia, nec duces essent; vertunt inpetum in suos; fusique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos obcurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul, non ultra castra insecutus, (quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum tumulis ab hoste occupatis nolebat) præda omni (*a*) castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis spoliis, Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis adtulit: eademque caussa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset, qui ægris consulibus comitia haberet. *Dictator L. Furius Camillus.* Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit Patribus possessionem pristinam consulatus. Ipse ob id meritum ingenti Patrum studio creatus consul, collegam Ap. Claudium Crassum dixit.

XXV. Priusquam inirent novi consules magistratum, triumphus a Popillio de Gallis

(a) *Consul, non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum novo labori nolebat, a persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni &c.* Gron. Crev.

actus magno favore plebis : mussantesque inter se rogitabant, « num quem plebeii consulis pœniteret ? » Simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum, privata cupiditate, quam publica injuria, fœdiorem, cepisset, ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hiemis vim pati nequiverant, per campos maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oraque litoris Antiatis, Laurensque tractus, & Tiberis ostia : ut prædones maritimi, cum terrestribus congressi, ancipiti semel prœlio decertarint, dubiique discesserint in castra Galli, Græci retro ad naves, victos se, an victores, putarent. Inter hos (*b*) longe maximus exstitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita : responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, « absisterent imperare iis, quorum auxilio egerent, » Latinos pro sua libertate potius, quam pro » alieno imperio, laturos arma. » Inter duo simul bella externa, defectione etiam socio-

U. c. 406, a. C. 346.

L. Furio, Ap. Claudio Coss.

(b) *hæc* Gron Crev.

U. c. 406. a. C 346.

rum senatus anxius, quum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuisset, extendere omnes imperii vires consules delectu habendo jussit. Civili quippe standum exercitu esse, quando socialis coetus desereret. Undique, non urbana tantum, sed etiam agresti juventute, decem legiones scriptæ dicuntur quaternum millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. Quem nunc novum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant: adeo in quæ laboramus sola crevimus, divitias, luxuriamque. Inter cetera tristia ejus anni, consul alter Ap. Claudius in ipso belli adparatu moritur: redierantque res ad Camillum; cui unico consuli, vel ob aliam dignationem haud subjiciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem adrogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul, duabus legionibus urbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore divisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosque arcere litoribus jussit. Et,

Scribuntur decem legiones.

Alter consul moritur

Bellum Gallicum.

quum in agrum Pomptinum defcendiffet; (quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto vivere neceffitas cogeret, fatis domari credebat hoftem) locum idoneum ftativis delegit. *U. c. 406. a. C. 346.*

XXVI. Ubi quum ftationibus quieti tempus tererent, Gallus proceffit, magnitudine atque armis infignis: quatiensque fcutum hafta, quum filentium feciffet, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui fecum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum, adolefcens, qui haud indigniorem eo decore fe, quam T. Manlium, ratus, prius fcifcitatus confulis voluntatem, in medium armatus proceffit. Minus infigne certamen humanum numine interpofito Deorum factum. Namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea confedit, in hoftem verfus, quod primo, ut augurium cœlo miffum, lætus accepit tribunus. Precatus deinde, « Si divus, fi diva effet, qui fibi præpetem » miſiſſet, volens propitius adeffet. » Dictu mirabile, tenuit non folum ales captam femel fedem, fed, quotiefcumque certamen initum eft, levans fe alis, os oculosque

M. Valerii cum Gallo fingulare certamen.

Corvus.

U. c. 406. a. C. 346.

hostis rostro & unguibus adpetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. Corvus e conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ utrimque stationes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocior fuit. Ibi, circa jacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Jam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis Diis, ire in prœlium jubet: ostentansque insignem spoliis tribunum, « Hunc imitare miles, » [aiebat;] & circa jacentem ducem sterne » Gallorum catervas. » Dii hominesque illi adfuere pugnæ: depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est: adeo duorum militum eventum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis perceperat (c). Inter primos, quorum concursus alios exciverat, atrox prœlium fuit: alia multitudo, priusquam ad conjectum teli veniret, terga

Prœlium committitur, quo Galli victi

(c) *præceperat* Crev.

vertit. Primo per Volſcos Falernumque agrum diſſipati ſunt : inde Apuliam ac mare inferum (*d*) petierunt. Conſul, concione advocata, laudatum tribunum decem bubus (*e*) aureaque corona donat. Ipſe, juſſus ab ſenatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit caſtra. Ibi, quia res trahi ſegnitia Græcorum non committentium ſe in aciem videbantur (*f*), dictatorem comitiorum cauſſa T. Manlium Torquatum ex auctoritate ſenatus dixit. Dictator, magiſtro equitum A. Cornelio Coſſo dicto, comitia conſularia (*g*) habuit, æmulumque decoris ſui abſentem M. Valerium Corvum (id enim illi deinde cognominis fuit) ſummo favore populi, tres & viginti natum annos, conſulem renunciavit. Collega Corvo de plebe M. Popillius Lænas quartum conſul futurus datus eſt. Cum Græcis a Camillo nulla memorabilis geſta res : nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Poſtremo, quum litoribus arcerentur, aqua etiam præter cetera neceſſaria uſui deficiente, Ita-

T. Manlius dictator.

U. c. 407. a. C. 345.

M. Valerio, M. Popillio IV. Coſſ.

(d) *ſuperum* Crev.

(e) *bobus* Gron. Crev.

(f) *videbatur* Gron. Crev.

(g) *conſularia comitia* Gror. Crev.

U.c. 407. a. C. 345.

liam reliquere. Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est. Maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim: nam ulterior Græcia, ea tempestate intestino fessa bello, jam Macedonum opes horrebat.

XXVII. Exercitibus dimissis, quum & foris pax & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia civitatem adorta coëgit senatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inspicerent; eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutaque urbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginiensibus legatis Romæ fœdus ictum, quum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem otium domi forisque mansit T. Manlio Torquato, C. Plautio consulibus: semunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennii, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. Et sic quoque parte plebis adfecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Levatæ maxime res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum a Volscis, M. Valerius Corvus, secundum

Fœdus cum Carthaginiensibus.

U. c. 408. a. C. 344.

T. Manlio, C. Plautio Coss.

consul cum C. Pœtelio factus, quum ex Latio nunciatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre jussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. Quo quum Antiates aliique Volsci præparatis jam ante, si quid ab Roma moveretur, copiis obcurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt: &, ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia militum, præter multitudinem inbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantum Matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data. Extra prædam quatuor millia deditorum habita. Eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt, qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos veniisse.

U. c. 409. a. C. 343.

M. Valerio II. C. Pœtelio Coss.

Bellum cum Volscis.

Satricum dirutum.

U. c. 410. a. C. 342. M. Fabio, Ser. Sulpicio Coss.

XXVIII. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum: metuque, ne id factum populi unius, consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut adversus armatum jam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. Et quum, (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto, delectus sine vacationibus habitus esset; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. Ibi prædonum magis, quam hostium, animi inventi. Prima itaque acie debellatum est (*h*). Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini obferebant, Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Junoni Monetæ vovit: cujus damnatus voti quum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros ad eam ædem pro amplitudine populi Romani faciendam creari jussit. Locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules, dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus,

Dictator L. Furius.

Aurunci victi.

Juno Moneta.

(h) *est* del. *Gron. Crev.*

incautos adorti, ceperunt. Anno poſt, quam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato ſecundum conſulibus. Prodigium extemplo dedicationem ſecutum, ſimile vetuſto montis Albani prodigio. Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu viſa intendi: librisque inſpectis, quum plena religione civitas eſſet, ſenatui placuit, dictatorem feriarum conſtituendarum cauſſa dici. Dictus P. Valerius Publicola. Magiſter equitum ei Q. Fabius Ambuſtus datus eſt. Non tribus tantum ſupplicatum ire placuit, ſed finitimos etiam populos; ordoque iis, quo quiſque die ſupplicarent, ſtatutus. Judicia eo anno populi triſtia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies eſſet, traduntur. Et res, haud ulla inſigni ad memoriam cauſſa, ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum videri poſſet, ambo patricii conſules creati ſunt, M. Valerius Corvus tertium, A. Cornelius Coſſus.

U. c. 411. a. C. 341.

C. Marcio III. T. Manlio II. Coſſ.

P. Valer. dictator.

U. c. 412. a. C. 340.

M. Valerio III. A. Cornelio Coſſ.

XXIX. MAJORA jam hinc bella, & viribus hoſtium, & longinquitate vel regionum, vel temporum ſpatio, quibus bellatum eſt, dicentur. Namque eo anno adverſus Samni-

U. c. 412. a. C. 340.

tes, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte geſtum, Pyrrhus hoſtis, Pyrrhum Pœni ſecuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix ſuſtinetur, erigi imperium poſſet? Belli autem cauſſa cum Samnitibus, Romanis, quum ſocietate amicitiaque juncti eſſent, extrinſecus venit; non orta inter ipſos eſt. Samnites Sidicinis injuſta arma, quia viribus plus poterant, quum intuliſſent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis ſeſe conjungunt. Campani magis nomen ad præſidium ſociorum, quam vires, quum adtuliſſent, fluentes luxu ab duratis uſu armorum in Sidicino pulſi agro, in ſe deinde molem omnem belli verterunt. Namque Samnites, omiſſis Sidicinis, ipſam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus eſſet, Tifata, inminentes Capuæ colles, quum præſidio firmo occupaſſent, deſcendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. Ibi rurſus acie dimicatum: adverſoque prœlio Campani intra mœnia compulſi, quum, robore juventutis ſuæ

Samnitici belli origo.

adciſo, nulla propinqua ſpes eſſet, coacti ſunt ab Romanis petere auxilium.

U. c. 412. a. C. 340.

Campani a ſenatu Romano auxilium petunt.

XXX. LEGATI, introducti in ſenatum maxime in hanc ſententiam locuti ſunt: » Populus » nos Campanus legatos ad vos, Patres con- » ſcripti, miſit.; amicitiam in perpetuum, » auxilium præſens a vobis petitum. Quam » ſi ſecundis rebus noſtris petiſſemus, ſicut » cœpta celerius, ita infirmiore vinculo con- » tracta eſſet. Tunc enim, ut qui ex æquo » vos veniſſe in amicitiam meminiſſemus, » amici forſitan pariter ac nunc, ſubjecti » atque obnoxii vobis minus eſſemus. Nunc, » miſericordia veſtra conciliati, auxilioque in » dubiis rebus defenſi, beneficium quoque » acceptum colamus, oportet; ne ingrati at- » que omni ope divina humanaque indigni » videamur. Neque, Hercule, quod Samnites » priores amici ſociique vobis facti ſunt, ad » id valere arbitror, ne nos in amicitiam » accipiamur, ſed ut vetuſtate & gradu ho- » noris nos præſtent; neque enim fœdere » Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, » cautum eſt. Fuit quidem apud vos ſemper » ſatis juſta cauſſa amicitiæ, velle eum vobis » amicum eſſe, qui vos adpeteret. Campani,

U. c. 412.
a. C. 340.

» etſi fortuna præſens magnifice loqui prohi» bet, non urbis amplitudine, non agri uber» tate, ulli populo (i) præterquam vobis » cedentes, haud parva (ut arbitror) acceſ» ſio bonis rebus veſtris, in amicitiam veni» mus veſtram. Æquis Volſcisque, æternis » hoſtibus hujus urbis, quandocumque ſe » moverint, ab tergo erimus: &, quod vos » pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos » pro imperio veſtro & gloria ſemper facie» mus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos » vosque ſunt, quod propediem futurum ſpon» det & virtus & fortuna veſtra, continens » imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum » ac miſerum eſt, quod fateri nos fortuna » noſtra cogit. Eo ventum eſt, Patres con» ſcripti, ut aut amicorum, aut inimicorum » Campani ſimus. Si defenditis, veſtri: ſi de» ſeritis, Samnitium erimus. Capuam ergo » & Campaniam omnem veſtris an Samnitium » viribus accedere malitis, deliberate. Om» nibus quidem, Romani, veſtram miſericor» diam, veſtrumque auxilium æquum eſt pa» tere; iis tamen maxime, qui, eam inplo» rantibus aliis, auxilium dum ſupra vires » ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſi-

(i) *populo ulli* Crev.

tatem

» tatem venerunt. Quamquam pugnavimus *U. c. 412. a. C. 340.*
» verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum
» videremus finitimum populum nefario latro-
» cinio Samnitium peti; &, ubi conflagraf-
» fent Sidicini, ad nos trajecturum illud in-
» cendium esse. Nec enim nunc, quia dolent
» injuriam acceptam Samnites, sed quia gau-
» dent oblatam sibi esse caussam, obpugna-
» tum nos veniunt. An, si ultio iræ hæc,
» & non occasio cupiditatis explendæ esset,
» parum fuit, quod semel in Sidicino agro,
» iterum in Campania ipsa legiones nostras
» cecidere? Quæ est ista tam infesta ira,
» quam per duas acies fusus sanguis explere
» non potuerit? Adde huc populationem agro-
» rum, prædas hominum atque pecudum ac-
» tas, incendia villarum ac ruinas, omnia
» ferro ignique vastata. Hiscine ira expleri
» non potuit? Sed cupiditas explenda est. Ea
» ad obpugnandam Capuam rapit. Aut delere
» urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere
» volunt. Sed vos potius, Romani, beneficio
» vestro occupate eam, quam illos habere
» per maleficium sinatis. Non loquor apud
» recusantem justa bella populum; sed tamen,
» si ostenderitis auxilia vestra, ne bello qui-

U. c. 412. a. C. 340. » dem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos » contemtus Samnitium pervenit, supra non » escendit (*k*). Itaque umbra vestri auxilii, » Romani, tegi possumus: quidquid deinde » habuerimus, quidquid ipsi fuerimus, vestrum » id omne existimaturi. Vobis arabitur ager » Campanus, vobis Capua urbs frequentabi» tur: conditorum, parentum, Deorum im» mortalium numero nobis eritis. Nulla colo» nia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos » fideque superet. Adnuite, Patres conscripti, » nutum numenque vestrum invictum Cam» panis, & jubete sperare, incolumem Ca» puam futuram. Qua frequentia omnium » generum multitudinis prosequente creditis » nos illinc profectos? quam omnia votorum » lacrimarumque plena reliquisse? in qua » nunc exspectatione senatum populumque » Campanum, conjuges, liberosque nostros » esse? Stare omnem multitudinem ad por» tas, viam hinc ferentem prospectantes; » certum habeo, quid illis nos, Patres con» scripti, sollicitis ac pendentibus animi re» nunciare jubeatis. Alterum responsum salu» tem, victoriam, lucem, ac libertatem; al-

(k) *ascendit* Crev.

» terum ominari horreo, quæ ferat. Proinde » ut aut de veſtris futuris ſociis atque amicis, aut nuſquam ullis futuris nobis, conſulite. » U. c. 412. a. C. 340.

XXXI. Submotis deinde legatis, quum conſultus ſenatus eſſet, etſi magnæ parti urbs maxima opulentiſſimaque Italiæ, uberrimus ager marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur; tamen tanta utilitate fides antiquior fuit, reſponditque ita ex auctoritate ſenatus conſul: « Auxilio vos, Campani, dignos cenſet » ſenatus: ſed ita vobiscum amicitiam inſtitui » par eſt, ne qua vetuſtior amicitia ac ſocietas violetur. Samnites nobiscum fœdere » juncti ſunt. Itaque arma, Deos prius, quam » homines, violatura, adverſus Samnites vobis negamus. Legatos, ſicut fas juſque eſt, » ad ſocios atque amicos precatum mittemus, » ne qua vobis vis fiat. » Ad ea princeps legationis, (ſic enim domo mandatum adtulerant) « Quandoquidem [inquit] noſtra tueri adverſus vim atque injuriam juſta vi non vultis, » veſtra certe defendetis. Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra » Deum, divina humanaque omnia in veſtram,

Negatur auxilium Campanis.

E 2

U. c. 412. a. C. 340.

» Patres conſcripti, populique Romani ditio- » nem dedimus; quidquid deinde patiemur, » dediticii veſtri paſſuri. » Sub hæc dicta omnes, manus ad conſules tendentes, pleni lacrimarum in veſtibulo curiæ procubuerunt. Commoti Patres vice fortunarum humanarum, ſi ille præpotens opibus populus, luxuria ſuperbiaque clarus, a quo paullo ante auxilium finitimi petiſſent, adeo infractos gereret animos, ut ſe ipſe ſuaque omnia poteſtatis alienæ faceret: tum jam fides agi viſa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum cenſebant, ſi agrum urbemque, per deditionem factam populi Romani, obpugnarent. Legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit: data mandata, « ut preces » Campanorum, reſponſum ſenatus amicitiæ » Samnitium memor, deditionem poſtremo » factam, Samnitibus exponerent. Peterent » pro ſocietate amicitiaque, ut dediticiis ſuis » parcerent: neque in eum agrum, qui po- » puli Romani factus eſſet, hoſtilia arma in- » ferrent. Si leniter agendo parum profice- » rent, denunciarent Samnitibus populi Ro- » mani ſenatuſque verbis, ut Capua urbe » Campanoque agro abſtinerent. » Hæc le-

Accipitur illorum deditio.

Legatio Romanorum ad Samnites.

gatis agentibus in concilio Samnitium adeo est ferociter responsum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum; sed magistratus eorum e curia egressi, stantibus legatis, præfectos cohortium vocarent; iisque clara voce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur. *U. c. 412, a. C. 340.*

XXXII. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, Patres, fecialibus ad res repetendas missis, belloque, quia non redderentur, sollemni more indicto, decreverunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: jussuque populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Saticulam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eo namque omnem belli molem inclinaturam censebant) obcurrunt. Simul in Campanos stimulabat ira, tam promtos nunc ad ferenda, nunc ad arcessenda adversus se auxilia. Ut vero castra Romana viderunt, ferociter pro se quisque signum duces poscere, adfirmare, eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius, levibus

Bellum cum Samnitibus.

U. c. 412.
a. C. 340.

Consul Romanus suos ad prœlium hortatur.

certaminibus, tentandi hoftis cauffa, haud ita multos moratus dies, fignum pugnæ propofuit, paucis fuos adhortatus : « Ne novum » bellum eos novusque hoftis terreret. Quid» quid ab urbe longius proferrent arma, » magis magisque in inbelles gentes eos pro» dire. Ne Sidicinorum Campanorumque cla» dibus Samnitium æftimarent virtutem. Qua» lefcumque inter fe certaverint, neceffe » fuiffe alteram partem vinci. Campanos qui» dem haud dubie magis nimio luxu fluenti» bus rebus mollitiaque fua, quam vi hof» tium, victos effe. Quid autem effe duo » profpera in tot feculis bella Samnitium ad» verfus tot decora populi Romani, qui » triumphos pene plures, quam annos ab ur» be condita, numeret ? qui omnia circa fe, » Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, » Æquos, Volfcos, Auruncos, domita armis » habeat ? qui Gallos, tot prœliis cæfos, » poftremo in mare ac naves fuga compule» rit ? Quum gloria belli ac virtute fua quem» que fretos ire in aciem debere, tum etiam » intueri, cujus ductu aufpicioque ineunda » pugna fit : utrum, qui audiendus duntaxat » magnificus adhortator fit, verbis tantum

» ferox, operum militarium expers; an qui » & ipſe tela tractare, procedere ante ſigna, » verſari media in mole pugnæ ſciat. Facta » mea, non dicta, vos, milites [inquit] » ſequi volo; nec diſciplinam modo, ſed » exemplum etiam, a me petere. Non factio» nibus modo nec per coitiones uſitatas no» bilibus, ſed hac dextra, mihi tres conſula» tus ſummamque laudem peperi. Fuit, quum » hoc dici poterat: Patricius enim eras, & » a liberatoribus patriæ ortus; & eodem anno » familia iſta conſulatum, quo urbs hæc con» ſulem, habuit. Nunc jam nobis Patribus » vobisque plebeiis promiſcuus conſulatus pa» tet; nec generis, ut ante, ſed virtutis eſt » præmium. Proinde ſummum quodque ſpec» tate, milites, decus. Non, ſi mihi novum » hoc Corvi cognomen Diis auctoribus ho» mines dediſtis, Publicolarum vetuſtum fa» miliæ noſtræ cognomen memoria exceſſit. » Semper ego plebem Romanam militiæ do» mique, privatus, in magiſtratibus parvis » magnisque, æque tribunus ac conſul, eo» dem tenore per omnes deinceps conſulatus, » colo atque colui. Nunc, quod inſtat, Diis » bene juvantibus, novum atque integrum de » Samnitibus triumphum mecum petite.

U. c. 412.
a. C. 340.

U. c. 412.
a. C. 340.

Valerii Corvi ingenium.

XXXIII. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud gravate munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam adſpernari parem, qui ſe obferret; factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ, quam ſuæ dignitatis, memor: & quo nihil popularius eſt, quibus artibus petierat magiſtratus, iiſdem gerebat. Itaque univerſus exercitus, incredibili alacritate adhortationem proſecutus ducis, caſtris egreditur. Prœlium, ut quod maxime umquam, pari ſpe, utrimque æquis viribus, cum fiducia ſui, ſine contemtu hoſtium, commiſſum eſt. Samnitibus ferociam augebant novæ res geſtæ & paucos ante dies geminata victoria; Romanis contra quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis victoria: utriſque tamen novus hoſtis curam addebat. Pugna indicio fuit, quos geſſerint animos: namque ita conflixerunt, ut aliquamdiu in neutram partem inclinarent acies. Tum conſul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant, equitibus inmiſſis turbare pri-

Prœlium cum Samnitibus atrox.

ma ſigna hoſtium conatur : quos ubi nequidquam tumultuantes in ſpatio exiguo volvere turmas vidit, nec poſſe aperire in hoſtes viam, revectus ad anteſignanos legionum, quum deſiluiſſet ex equo, « Noſtrum [inquit] » peditum illud, milites, eſt opus : » agitedum, ut me videritis, quacumque in» ceſſero in aciem hoſtium, ferro viam facien» tem, ſic pro ſe quiſque obvios ſternite. » Illa omnia, qua nunc erectæ micant haſtæ, » patefacta ſtrage vaſta cernetis. » Hæc dicta dederat, quum equites conſulis juſſu diſcurrunt in cornua, legionibus in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium conſul invadit hoſtem ; &, cum quo forte contulit gradum, obtruncat. Hoc ſpectaculo accenſi dextra lævaque, ante ſe quiſque, memorandum prœlium cient (*l*). Stant obniſi Samnites, quamquam plura accipiunt, quam inferunt, vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat : atrox cædes circa ſigna Samnitium, fuga ab nulladum parte erat : adeo morte ſola vinci deſtinaverant animis. Itaque Romani, quum & fluere jam laſſitudine vires ſentirent, & diei haud multum ſupereſſet, (*m*) accenſi

U. c. 412. *a. C.* 340.

(l) *ciet* Gron. Crev.

(m) *ſupereſſe* Gron. Crev.

U. c. 412. a. C. 340.

Vincuntur Samnites in Campania.

ira concitant ſe in hoſtem. Tum primum referri pedem atque inclinari rem in fugam adparuit; tum capi, occidi Samnis: nec ſuperfuiſſent multi, ni nox victoriam magis, quam prœlium, diremiſſet. Et Romani fatebantur, numquam cum pertinaciore hoſte conflictum: & Samnites, quum quæreretur, quænam prima cauſſa tam obſtinatos moviſſet in fugam? « Oculos ſibi Romanorum ardere viſos [aiebant] veſanosque vultus & furentia ora: inde plus, quam ex alia ulla re, terroris ortum. » Quem terrorem non pugnæ ſolum eventu, ſed nocturna profectione, confeſſi ſunt. Poſtero die vacuis hoſtium caſtris Romanus potitur: quo ſe omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

Cornelii conſulis in Samnio periculum.

XXXIV. Ceterum hoc gaudium magna prope clade in Samnio fœdatum eſt. Nam ab Saticula profectus Cornelius conſul exercitum incaute in ſaltum, cava valle pervium, circaque inſeſſum ab hoſte, induxit: nec prius, quam recipi tuto ſigna non poterant, inminentem capiti hoſtem vidit. Dum id moræ Samnitibus eſt, quoad totum in vallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conſpicit unum editum in

ſaltu collem, inminentem hoſtium caſtris, aditu arduum inpedito agmini, expeditis haud difficilem. Itaque conſuli territo animi, « Vi- » desne tu [inquit] A. Corneli, cacumen » illud ſupra hoſtem? Arx illa eſt ſpei ſalu- » tisque noſtræ, ſi eam, quam cæci reliquere » Samnites, inpigre capimus. Ne (*n*) tu mihi » plus, quam unius legionis principes haſta- » tosque, dederis : cum quibus ubi evaſero » in ſummum, perge hinc omni liber metu, » teque & exercitum ſerva : neque enim » moveri hoſtis, ſubjectus nobis ad omnes » ictus, ſine ſua pernicie poterit. Nos deinde » aut fortuna populi Romani, aut noſtra » virtus expediet. » Conlaudatus ab conſule, accepto præſidio, vadit occultus per ſaltum; nec prius ab hoſte eſt viſus, quam loco, quem petebat, adpropinquavit. Inde admiratione paventibus cunctis, quum omnium in ſe vertiſſet oculos, & ſpatium conſuli dedit ad ſubducendum agmen in æquiorem locum, & ipſe in ſummo conſtitit vertice. Samnites, dum huc illuc ſigna vertunt, utriuſque rei amiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi per eamdem vallem, in qua paullo ante

U. c. 412.
a. C. 340.

(n) *Nec* Gron. Crev.

U. c. 412. a. C. 340.

ſubjectum eum telis ſuis habuerant, poſſunt; nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. Sed quum ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci atque ipſa paucitas incitat: & nunc circumdare undique collem armatis volunt, ut a conſule Decium intercludant; nunc viam patefacere, ut degreſſos in vallem adoriantur. Incertos quid agerent, nox obpreſſit. Decium primum ſpes tenuit, cum ſubeuntibus in adverſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum: deinde admiratio inceſſit, quod nec pugnam inirent, nec, ſi ab eo conſilio iniquitate loci deterrerentur, opere ſe valloque circumdarent. Tum centurionibus ad ſe vocatis, « Quænam illa inſcitia » belli ac pigritia eſt? aut quonam modo » iſti ex Sidicinis Campanisque victoriam » pepererunt? Huc atque illuc ſigna mo» veri, ac modo in unum conferri, modo » educi videtis. Opus quidem incipit nemo, » quum jam circumdati vallo potuerimus eſſe. » Tum vero nos ſimiles iſtorum ſimus, ſi » diutius hic moremur, quam commodum » ſit. Agitedum, ite mecum; ut, dum lucis » aliquid ſupereſt, quibus locis præſidia po-

» nant, qua pateat hinc exitus, exploremus. » Hæc omnia ſagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne ducem circumire hoſtes notarent, perluſtravit. *U. c. 412. a. C. 340.*

XXXV. VIGILIIS deinde diſpoſitis, ceteris omnibus teſſeram dari jubet : « ubi ſecundæ » vigiliæ buccina datum ſignum eſſet, armati » cum ſilentio ad ſe convenirent (*o*). » Quo ubi, ſicut edictum erat, taciti convenerunt, « Hoc ſilentium, milites, [inquit] omiſſo » militari adſenſu, in me audiendo ſervandum » eſt. Ubi ſententiam meam vobis peregero, » tum, quibus eadem placebunt, in dextram » partem taciti tranſibitis : quæ pars major » erit, eo ſtabitur conſilio. Nunc, quæ » mente agitem, audite. Non fuga delatos, » nec inertia relictos hic vos circumvenit » hoſtis. Virtute cepiſtis locum; virtute hinc, » oportet, evadatis. Veniendo huc exercitum » egregium populi Romani ſervaſtis ; erumpendo hinc vosmet ipſos ſervate. Digni » eſtis : qui pauci pluribus opem tuleritis, » ipſi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoſte » res eſt, qui heſterno die delendi omnis

Oratio Decii ad milites.

(o) *venirent* Gron. Crev.

U. c. 412.
a. C. 340.

» exercitus fortuna per socordiam usus non sit; » hunc tam obportunum collem inminentem » capiti suo non ante viderit, quam captum a » nobis; nos tam paucos tot ipsi millibus homi» num nec adscensu arcuerint, nec tenentes » locum, quum diei tantum superesset, vallo » circumdederint. Quem videntem ac vigi» lantem sic eluseritis, sopitum, oportet, fal» latis; immo necesse est. In eo enim loco » res sunt nostræ, ut vobis ego magis neces» sitatis vestræ index, quam consilii auctor, » sim. Neque enim, maneatis, an abeatis » hinc, deliberari potest; quum, præter ar» ma & animos armorum memores, nihil » vobis fortuna reliqui fecerit, fameque & siti » moriendum sit, si plus, quam viros ac » Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo » una est salus erumpere hinc atque abire. » Id aut interdiu aut nocte faciamus, opor» tet. Ecce autem aliud minus dubium: » quippe si lux exspectetur, quæ spes est, » non vallo perpetuo fossaque nos septurum » hostem? qui nunc corporibus suis subjectis » undique cinxerit, ut videtis, collem. Atqui, » si nox obportuna est eruptioni, sicut est, » hæc profecto noctis aptissima hora est.

» Signo secundæ vigiliæ conveniſtis, quod » tempus mortales ſomno altiſſimo premit. » Per corpora ſopita vadetis, vel ſilentio in- » cautos fallentes, vel ſentientibus clamore » ſubito pavorem injecturi. Me modo ſequi- » mini, quem ſecuti eſtis. Ego eamdem, » quæ duxit huc, ſequar fortunam. Quibus » hæc ſalutaria videntur, agitedum, in dex- » tram partem pedibus tranſite. » U. c. 412. a. C. 340.

XXXVI. OMNES tranſierunt, vadentemque per intermiſſa cuſtodiis loca Decium ſecuti ſunt. Jam evaſerant media caſtra; quum ſuperſcandens vigilum ſtrata ſomno corpora miles offenſo ſcuto præbuit ſonitum: quo excitatus vigil quum proximum moviſſet, erectique alios concitarent, ignari cives an hoſtes eſſent, præſidium erumperet, an conſul caſtra cepiſſet; Decius, quum non fallerent, clamorem tollere juſſis militibus, torpidos ſomno inſuper pavore exanimat: quo præpediti, nec arma inpigre capere, nec obſiſtere, nec inſequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præſidium Romanum, obviis cuſtodibus cæſis, ad caſtra conſulis pervadit. Aliquantum ſupererat noctis, jamque in tuto videbantur eſſe; quum

U. c. 412. a. C. 340.

Decius ad exercitum incolumis redit.

Decius, « Macti virtute [inquit] milites » Romani, este. Vestrum iter ac reditum » omnia secula laudibus ferent. Sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus » est. Nec vos digni estis, quos cum tanta » gloria in castra reduces silentium ac nox » tegat. Hic lucem quieti operiamur. » Dictis obtemperatum : atque ubi primum inluxit, præmisso nuncio ad consulem in castra, ingenti gaudio concitantur : &, tessera data, incolumes reverti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo objecissent, pro se quisque obviam effusi laudant, gratulantur, singulos universosque servatores suos vocant : Diis laudes gratesque agunt, Decium in cœlum ferunt. Hic Decii castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, conjectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Ubi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem convocat : orsusque meritas Decii laudes, interfante ipso Decio, distulit concionem; qui auctor omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, ut hostes, & nocturno pavore adtonitos, & circa collem castel-

castellatim dissipatos, adgrederetur: credere etiam aliquos, ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Jussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum inproviso adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primum in castra compellunt, deinde castra ipsa, turbatis stationibus, capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsidiis. Ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi; castra direpta.

U. c. 412. a. C. 340.

Vincuntur Samnites.

XXXVII. Ita rebus gestis, consul, advocata concione, P. Decii non cœptas solum ante, sed cumulatas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum & centum bubus, (*p*) eximioque uno albo opimo auratis cornibus, donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia

Decius donatus.

(p) *bobus* Gron. Crev. & sic deinceps.

U. c. 412. a. C. 340.

ſingulis bubus binisque privis tunicis donati. Secundum conſulis donationem legiones gramineam coronam obſidionalem, clamore donum adprobantes, Decio inponunt. Altera corona, ejuſdem honoris index, a præſidio ſuo inpoſita eſt. His decoratus inſignibus bovem eximium Marti inmolavit; centum boves militibus dono dedit, qui ſecum in expeditione fuerant. Iiſdem militibus legiones libras farris & ſextarios vini contulerunt: omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium adſenſus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueſſulam commiſſa eſt: qua fugatus a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo adcito, certamine ultimo fortunam experiri ſtatuit. Ab Sueſſula nuncii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium conſulem, opem oratum, veniunt. Confeſtim ſigna mota: relictisque inpedimentis caſtrorum valido præſidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoſte locum perexiguum (ut quibus, præter equos, ceterorum jumentorum calonumque turba abeſſet) caſtris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnæ futura eſſet aciem inſtruit: deinde, poſtquam nemo

Tertia pugna cum Samnitibus.

obvius ibat, infeftis fignis ad caftra hoftium fuccedit. Ibi ut militem in vallo vidit, miffique ab omni parte exploratum, quam in exiguum orbem contracta caftra effent, paucitatem inde hoftium colligentes, retulerunt; fremere omnis acies, complendas effe foffas fcindendumque vallum, & in caftra inrumpendum: tranfactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuiffent inpetum militum. Ceterum, quia multitudo fua commeatibus gravis, & prius fedendo ad Sueffulam, & tum (*p*) certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia effet; placuit, dum inclufus paveret hoftis, frumentatum per agros militem duci: interim & Romano, qui expeditus, quantum humeris inter arma geri poffet frumenti, fecum adtuliffet, defutura omnia. Conful palatos per agros quum vidiffet hoftes, ftationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad caftra obpugnanda ducit. Quæ quum primo clamore atque inpetu cepiffet, pluribus hoftium in tentoriis fuis, quam in portis valloque, cæfis, figna captiva in unum locum conferri juffit; relictisque duabus legionibus cuftodiæ &

U. c. 412.
a. C. 340.

(p) *tunc* Gron. Crev.

U. c. 412. a. C. 340.

præſidii cauſſa, gravi edicto monitis, ut, donec ipſe revertiſſet, præda abſtinerent; profectus agmine inſtructo, quum præmiſſus eques velut indagine diſſipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit: nam neque quo ſigno coirent inter ſe, neque, utrum caſtra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis conſtare poterat. Tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad quadraginta millia ſcutorum, nequaquam tot cæſis, & ſigna militaria cum iis, quæ in caſtris capta erant, ad centum ſeptuaginta ad conſulem deferrentur. Tum in caſtra hoſtium reditum: ibique omnis præda militi data.

XXXVIII. Hujus certaminis fortuna & Faliſcos, quum in induciis eſſent, fœdus petere ab ſenatu coëgit; & Latinos, jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei geſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit: ſed Carthaginienſes quoque legatos gratulatum Romam miſere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur: fuit pondo viginti quinque. Conſules ambo de Samnitibus triumpharunt, ſequente Decio inſigni cum laude doniſque: quum incondito militari joco haud minus tri-

Carthaginienſes legati.

Conſules triumphant.

buni celebre nomen, quam consulum, esset. *U. c. 412. a. C. 340.*
Campanorum deinde Suessanorumque auditæ legationes: precantibusque datum, ut præsidium eo in hiberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerentur. Jam tum minime salubris militari disciplinæ Capua instrumento omnium voluptatium delenitos militum animos avertit a memoria patriæ: inibanturque consilia in hibernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: «Neque » inmerito suum ipsorum exemplum in eos » versurum. Cur autem potius Campani agrum » Italiæ uberrimum, dignam agro urbem, » qui nec se nec sua tutari possint, quam » victor exercitus haberet, qui suo sudore » ac sanguine inde Samnites depulisset? An » æquum esse, dediticios suos illa fertilitate » atque amœnitate perfrui; se, militando » fessos, in pestilente atque arido circa ur» bem solo luctari, aut in urbe insidentem » tabem crescentis in dies fœnoris pati? »

Consilia Rom. militum de Capua occupanda.

Hæc agitata occultis conjurationibus, necdum vulgata in omnes consilia, invenit novus consul C. Marcius Rutilus, cui Campania sorte provincia evenerat, Q. Servilio col-

U. c. 413. a. C. 339.

C. Marcio IV. Q. Servilio Coss.

U. c. 413. a. C. 339.

lega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, ficut gefta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & ufu doctus (quippe qui jam quartum conful effet, dictatorque & cenfor fuiffet) optimum ratus, differendo fpem, quandocumque vellent, confilii exfequendi, militarem inpetum fruftrari; rumorem diffipat, in iifdem oppidis & anno poft præfidia hibernatura; divifa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque a Capua confilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præfentia feditio.

Arte eluduntur.

XXXIX. Consul, educto in æftiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare miffionibus turbulentorum hominum inftituit; aliis emerita dicendo ftipendia effe, alios graves jam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in commeatus mittebantur, finguli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus fuis hibernaffent. Per fpeciem etiam militarium ufuum, quum alii alio mitterentur, magna pars ablegati: quam multitudinem conful alter Romæ prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. Et primo quidem, ignari lu-

dificationis, minime inviti domos revifebant. Poftquam neque reverti ad figna primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hibernaffent, præcipueque ex iis feditionis auctores mitti viderunt; primum admiratio, deinde haud dubius timor inceffit animos, confilia fua emanaffe : « Jam quæftiones, » jam indicia, jam occulta fingulorum fup- » plicia, inpotensque & crudele confulum ac » Patrum in fe regnum pafsuros. » Hæc, qui in caftris erant, occultis fermonibus ferunt, (q) nervos conjurationis ejectos arte confulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure effet, ad Lautulas faltu angufto inter mare ac montes confedit, ad excipiendos, quos conful aliis atque aliis (ut ante dictum eft) cauffis mittebat. Jam valida admodum numero manus erat; nec quidquam ad jufti exercitus formam, præter ducem, deerat. Incompofiti itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt, & fub jugo Albæ longæ caftra vallo cingunt. Perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore fumendo fententiis decertant, nulli ex præfentibus fatis fidentes. « Quem autem ab Roma poffe exciri?

U. c. 413. a. C. 339.

Seditiosorum exercitus colligitur.

(q) *ferunt* Gron. Crev.

U. c. 413. a. C. 339. « quem Patrum aut plebis esse, qui aut se » tanto periculo sciens obferat, aut cui ex » injuria insanientis exercitus caussa recte » committatur ? » Postero die, quum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum adtulerunt, T. Quinctium in Tusculano agrum colere, urbis honorumque inmemorem. Patriciæ hic vir gentis erat: cui quum militiæ, magna cum gloria actæ, finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnovere virum: &, quod bene verteret, adciri jusserunt. Sed parum spei erat, voluntate quidquam facturum: vim adhiberi ac metum placuit. Itaque silentio noctis quum tectum villæ, qui ad id missi erant, intrassent; somno gravem (r) Quinctium obpressum, nihil medium, aut imperium atque honorem, aut, ubi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adveniens adpellatus; insigniaque honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo magis inde inpetu, quam consilio ducis, con-

Eligunt ducem T. Quinctium.

(r) *gravi* Gron. Crev.

vulsis signis, infesto agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia est, perveniunt: issentque confestim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque adversus se M. Valerium Corvum dictum audissent, & magistrum equitum L. Æmilium Mamercinum.

U. c. 413. a. C. 339.

Valerius Corvus dictator.

XL. Ubi primum in conspectum ventum est, arma signaque agnovere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. Nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec, præter externa, noverant bella: ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. Ita jam duces, jam milites utrimque congressus quærere ad conloquia. Quinctius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum adversus patriam; Corvus, omnes caritate cives, præcipue milites, & ante alios suum exercitum, complexus, ad conloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quam ab suis silentium, datum: « Deos [inquit] immortales, milites, vestros, publicos, meosque, ab urbe proficiscens ita adoravi, veniamque supplex poposci, ut mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victo-

Dictatoris ad seditosos oratio.

U. c. 413.
a. C. 339.

» riam, darent. Satis fuit eritque, unde belli » decus pariatur: hinc pax petenda eſt. Quod » Deos inmortales inter nuncupanda vota » expopoſci, ejus me compotem voti vos » facere poteſtis; ſi meminiſſe vultis, non » vos in Samnio, nec in Volſcis, ſed in » Romano ſolo caſtra habere; ſi illos colles, » quos cernitis, patriæ veſtræ eſſe; ſi hunc » exercitum civium veſtrorum; ſi me conſu- » lem veſtrum, cujus ductu auſpicioque » priore anno bis legiones Samnitium fudiſtis, » bis caſtra vi cepiſtis. Ego ſum M. Valerius » Corvus, milites, cujus vos nobilitatem » beneficiis erga vos, non injuriis, ſenſiſtis; » nullius ſuperbæ in vos legis, nullius cru- » delis ſenatusconſulti auctor; in omnibus » meis imperiis in me ſeverior, quam in vos. » Ac ſi cui genus, ſi cui ſua virtus, ſi cui » etiam majeſtas, ſi cui honores ſubdere » ſpiritus potuerunt; iis eram natus, id ſpe- » cimen mei dederam, ea ætate conſulatum » adeptus eram, ut potuerim, tres & viginti » annos natus, conſul Patribus quoque ferox » eſſe, non ſolum plebi. Quod meum factum » dictumve conſulis gravius, quam tribuni, » audiſtis? Eodem tenore duo inſequentes

» consulatus gessi; eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in vos, horreo dicere, hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam in vos ego. Istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque inpetus, si dimicandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres avique vestri; non illi, qui in Sacrum montem secesserunt; non hi, qui postea Aventinum insederunt. Exspectate, dum vobis singulis, ut olim Coriolano, matres conjugesque crinibus passis obviæ ab urbe veniant. Tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieverunt; vos, Romanus exercitus, ne (s) destiteritis inpio bello? T. Quincti, quocumque istic loco, seu volens, seu invitus, constitisti, si dimicandum erit, tum tu in novissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumque civi dederis, quam pugnaveris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & conloquii hujus salutaris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quamquam vel iniquis

U. c. 413.
a. C. 339.

(s) *non* Gron. Crev.

U. c. 413. a. C. 339.

T. Quinctius suos ad pacem hortatur.

» ſtandum eſt potius, quam inpias inter nos » conferamus manus. » T. Quinctius plenus lacrimarum, ad ſuos verſus, « Me quoque » [inquit] milites, ſi quis uſus mei eſt, me- » liorem pacis, quam belli, habetis ducem. » Non enim illa modo Volſcus aut Samnis, » ſed Romanus, verba fecit; veſter conſul, » veſter imperator, milites : cujus auſpicia » pro vobis experti, nolite adverſus vos » velle experiri. Qui pugnarent vobiscum » infeſtius, & alios duces ſenatus habuit : » qui maxime vobis, ſuis militibus, parceret, » cui plurimum vos imperatori veſtro crede- » retis, eum elegit. Pacem, etiam qui vin- » cere poſſunt, volunt : quid nos velle opor- » tet? Quin, omiſſis ira & ſpe, fallacibus » auctoribus, nos ipſos noſtraque omnia » cognitæ permittimus fidei. »

Seditio compoſita.

XLI. Adprobantibus clamore cunctis, T. Quinctius, ante ſigna progreſſus, in poteſtate dictatoris milites fore dixit : oravit, (t) ut cauſſam miſerorum civium ſuſciperet : ſuſceptamque eadem fide, qua rempublicam adminiſtrare ſolitus eſſet, tueretur. « Sibi ſe » privatim nihil cavere : nolle alibi, quam

(t) *oravitque* Gron. Crev.

» in innocentia, ſpem habere. Militibus cavendum, quod apud Patres ſemel plebi, iterum legionibus cautum ſit, ne fraudi ſeceſſio eſſet. » Quinctio conlaudato, ceteris bonum animum habere juſſis, dictator, equo citato ad urbem revectus, auctoribus Patribus, tulit ad populum in luco Petelino, ne cui militum fraudi ſeceſſio eſſet. Oravit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem joco ſeriove cuiquam exprobraret. Lex quoque ſacrata militaris lata eſt, ne cujus militis ſcripti nomen, niſi ipſo volente, deleretur, additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Id propter P. Salonium poſtulatum eſt ab conjuratis; qui alternis prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili adpellant. Huic infenſi milites erant, quod ſemper adverſatus novis conſiliis fuiſſet, & ne (*u*) particeps eorum eſſet, qui ab Lautulis fugiſſent. Itaque quum hoc unum propter Salonium ab ſenatu non inpetraretur; tum Salonius, obteſtatus Patres conſcriptos, ne ſuum honorem pluris, quam concordiam civitatis, æſtimarent, perpulit, ut id quoque

U. c. 413. *a. C.* 339.

(u) *& ne* l. *nec* Gron. Crev.

U. c. 413.
a. C. 339.

ferretur. Æque inpotens poſtulatum fuit, ut de (*x*) ſtipendio equitum (merebant autem triplex ea tempeſtate) æra demerentur, quod adverſati conjurationi fuiſſent.

XLII. PRÆTER hæc invenio apud quoſdam, L. Genucium, tribunum plebis, tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret: item aliis plebiſcitis cautum, ne quis eumdem magiſtratum intra decem annos caperet; neu duos magiſtratus uno anno gereret; utique liceret conſules ambos plebeios creari. Quæ ſi omnia conceſſa ſunt plebi, adparet, haud parvas vires defectionem habuiſſe. Aliis annalibus proditum eſt, neque dictatorem Valerium dictum, ſed per conſules omnem rem actam: neque, antequam Romam veniretur, ſed Romæ, eam multitudinem conjuratorum ad arma conſternatam eſſe: nec in T. Quinctii villam, ſed in ædes C. Manlii, nocte inpetum factum, eumque a conjuratis comprehenſum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito conſediſſe: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam; ſed repente, quum in aciem armati exercitus proceſſiſſent, ſalutationem factam: & per-

(x) *de* del. *Gron.*

mixtos dextras jungere, ac complecti inter ſe lacrimantes milites cœpiſſe : coactosque conſules, quum viderent averſos a dimicatione militum animos, retuliſſe ad Patres de concordia reconcilianda. Adeo nihil, præterquam ſeditionem fuiſſe, eamque compoſitam, inter antiquos rerum auctores conſtat. Et hujus fama ſeditionis, & ſuſceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana ſocietate avertit : &, præter Latinorum infidum jam diu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incurſione ſubita depopulati ſunt. *U. c. 413; a. C. 339.*

EPITOME
LIBRI OCTAVI LIVIANI

Latini cum Campanis defecerunt, &, missis legatis ad senatum, conditionem tulerunt, ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversus Latinos, quamvis prospere, pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius, tunc consul cum Manlio, devovit se pro exercitu: &, concitato equo quum in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso nemo ex juventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum depre-

deprehensum est : quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Privernatibus, quum rebellassent, victis civitas data est. Palæpolitani, bello & obsidione victi, in deditionem venerunt. P. Publilio, qui eos obsederat, primo & imperium prolatum, & pro consule decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat. Quum L. Papirius dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum, occasione rei bene gerendæ invitatus, contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit. Ob eam caussam quum dictator de magistro equitum supplicium sumturus videretur, Fabius Romam profugit : &, quum caussa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

LIBER VIII

I.

U. c. 414. a. C. 338.

C. Plautio II. L. Æmilio Coss.

JAM consules erant C. Plautius secundum, L. Æmilius Mamercinus; quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum, duce Antiati populo, consedisse ad Satricum, adlatum est. Utrumque bellum Plautio forte evenit. Prius ad Privernum profectus extemplo acie conflixit. Haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum redditumque Privernatibus, præsidio valido inposito: agri partes duæ ademtæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque cæde atrox prœlium fuit: & quum tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prœlium parant. Volscis, recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis ac parte inpedimentorum relicta,

Victi Privernates.

Cum Volscis dubio Marte pugnatum.

abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est. « Ea Luæ matri dare se, » consul dixit: finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio, ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam obpositæ. Ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt; a quo rejecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique jus adversus Sidicinos petierunt. « Quæ » se eo justius petere, quod & (*a*) in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, » non adversis, ut Campani, venissent: & » adversus Sidicinos sumerent arma, suos » semper hostes, populi Romani numquam » amicos, qui nec, ut Samnites, in pace » amicitiam, ut Campani, auxilium in bello » petissent, nec in fide populi Romani, nec » in (*b*) ditione essent.

U. c. 414. a. C. 338.

Lua mater.

Samnites legatos mittunt Romam.

II. QUUM de postulatis Samnitium Ti. Æmilius prætor senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: « Nec quo

(*a*) *&* del. *Gron.* (*b*) *in* del. *Gron.*

U. c. 414. a. C 338.

» minus perpetua cum eis amicitia esset, per » populum Romanum stetisse : nec contradici; » quin, quoniam ipsos belli culpa sua con» tracti tædium ceperit, amicitia de integro » reconcilietur. Quod ad Sidicinos adtineat, » (c) nihil intercedi, quo minus Sam» niti populo pacis bellique liberum arbi» trium sit. » Fœdere icto, quum domum revertissent, extemplo inde exercitus Romanus deductus, annuo stipendio & trium mensium frumento accepto; quod pepigerat consul, ut tempus induciis daret, quoad legati redissent. Samnites, copiis iisdem, quibus usi adversus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est : dein, postquam Patres ut seram eam ultimaque tandem necessitate expressam adspernabantur, ad Latinos jam sua sponte in arma motos facta est. Ne Campani quidem (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii Romanorum, memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis unus

(c) *adtinet* Gron. Crev.

ingens exercitus, duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus, quam prœliis, cladium fecit. Et, quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. Qui quum adissent (*d*) senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, « ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis sinerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro; sin imperium abnuerent, armis coërcerent. » Adversus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque, ne arguendo abalienarent: « Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditionem, in fidem venissent; itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos. In fœdere Latino nihil esse,

U. c. 414. a. C. 338.

Latini vastant agros Samnitium.

Id queruntur Samnites apud Romanos.

Responsum Romanorum anceps.

(d) *adiissent* Gron. Crev.

U. c. 414. a. C. 338.

» quo (e) bellare, cum quibus ipsi velint, » prohibeantur.

III. Quod responsum sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienavit; Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque, per speciem adversus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. Sed quamquam omnia de industria celabantur, priusque, quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant; tamen per quosdam, privatis hospitiis necessitudinibusque conjunctos, indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. Jussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis, quorum inminutum imperium esset, comitia haberi. Itaque interregnum initum. Duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creati consules, T. Manlius Torquatus ter-

Latini occulte moliuntur bellum in Rom.

U. c. 415. a. C. 337.

T. Manlio III. P. Decio Coss.

(e) *quod* Crev.

tium, P. Decius Mus (*f*). Eo anno Alexandrum, Epiri regem, in Italiam classem adpulisse constat. Quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos pervenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est: quem, sorore hujus ortum, in alio tractu orbis, invictum bellis juvenem, fortuna morbo exstinxit. Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat; tamen, tamquam de Samnitibus, non de se, curam agerent, decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent, quæ vellent. Prætores tum duos Latium habebat (*g*), L. Annium Setinum & L. Numisium (*h*) Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis: per quos, præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. Eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re adcirentur. Itaque, concilio prius habito, prætores, quam Romam proficiscerentur, evocatos se

U. c. 415. a. C. 337.

X. Principes Latinorum Romam evocati.

(f) *Is creavit consules T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem.* Gron. Crev.

(g) *Latini habebant* Gron. Crev.

(h) *Numicium* Gron. Crev.

U. c. 415. a. C. 337. ab ſenatu docent Romano, &, quæ actum iri ſecum credant, quidnam ad ea reſponderi placeat, referunt.

IV. Quum aliud alii cenſerent, tum Annius: « Quamquam ipſe ego retuli, quid » reſponderi placeret, tamen magis ad ſummam » rerum noſtrarum pertinere arbitror, » quid agendum nobis, quam quid loquendum » ſit. Facile erit, explicatis conſiliis, adcommodare » rebus verba. Nam, ſi etiam nunc » ſub umbra fœderis, æqui ſervitutem pati » poſſumus, quid abeſt, quin, proditis Sidicinis, » non Romanorum ſolum, ſed Samnitium » quoque dicto pareamus, reſpondeamusque » Romanis, nos, ubi innuerint, poſituros » arma? Sin autem tandem libertatis » deſiderium remordet animos, ſi fœdus eſt, » ſi ſocietas æquatio juris eſt, ſi conſanguineos » nos Romanorum eſſe, quod olim pudebat, » nunc gloriari licet, ſi ſocialis illis » exercitus is eſt, quo adjuncto duplicent » vires ſuas, quem ſecernere ab ſe conſules » bellis propriis ponendis ſumendisque nolint; » cur non omnia æquantur? cur non alter » ab Latinis conſul datur? Ubi pars virium, » ibi & imperii pars eſt? Eſt quidem nobis

» hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus, Romam caput Latio esse; sed, ut amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui, si quando umquam consociandi imperii, usurpandæ libertatis tempus optastis; en hoc tempus adest, & virtute vestra, & Deum benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. Quis dubitat exarsisse eos, quum plus ducentorum annorum morem solveremus? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. Qui ne nostrorum quidem finium nobis per nos tuendorum jus antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare adversus Samnites fœderatos suos audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde hæc illis tanta modestia, nisi a conscientia virium & nostrarum & suarum? Idoneos auctores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse, ut facile adpareret, ne ipsos quidem jam postulare, ut Latium sub Romano imperio sit. Usurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc metus

U. c. 415.
a. C. 337.

U. c. 415. a. C. 337.

» dicere (*i*) prohibet, en ego ipſe, audiente » non populo Romano modo ſenatuque, ſed » Jove ipſo, qui Capitolium incolit, profi- » teor me dicturum; ut, ſi nos in fœdere » ac ſocietate eſſe velint, conſulem alterum » ab nobis ſenatusque partem accipiant. » Hæc ferociter non ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & adſenſu omnes permiſerunt, ut ageret diceretque, quæ e republica nominis Latini fideque ſua viderentur.

Legati Latini ſuperba oratio in ſenatu Rom.

V. Ubi eſt Romam ventum, in Capitolio eis ſenatus datus eſt. Ibi quum T. Manlius conſul egiſſet cum eis ex auctoritate Patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent; Annius, tamquam victor armis Capitolium cepiſſet, non legatus, jure gentium tutus, loqueretur, « Tempus erat [inquit] T. Manli, » vosque Patres conſcripti, tandem jam vos » nobiscum nihil pro imperio agere, quum » florentiſſimum, Deum benignitate, nunc » Latium armis virisque, Samnitibus bello » victis, Sidicinis Campanisque ſociis, nunc » etiam Volſcis adjunctis, videretis; colonias » quoque veſtras Latinum Romano prætuliſſe » imperium. Sed quoniam vos, regno inpo-

(i) *dicere metus* Gron. Crev.

» tenti finem ut inponatis, non inducitis in » animum : nos, quamquam armis poſſumus » adſerere Latium in libertatem, conſanguini» tati tamen hoc dabimus, ut conditiones pa» cis feramus æquas utriſque, quoniam vires » quoque æquari Diis inmortalibus placuit. » Conſulem alterum Roma, alterum ex Latio » creari oportet : ſenatus partem æquam » ex utraque gente eſſe : unum populum, » unam rempublicam fieri : &, ut imperii » eadem ſedes ſit, idemque omnibus no» men, quoniam ab alterutra parte concedi » neceſſe eſt; quod utriſque bene vertat, ſit » hæc ſane patria potior, & Romani omnes » vocemur. » Forte ita accidit, ut parem fero- ciæ hujus & Romani conſulem T. Manlium haberent : qui adeo non tenuit iram, ut, ſi tanta dementia Patres conſcriptos cepiſſet, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in ſenatum venturum ſe eſſe, palam diceret, &, quemcumque in curia Latinum vidiſſet, ſua manu interemturum. Et, converſus ad ſimulacrum Jovis, « Audi, Jupi» ter, hæc ſcelera [inquit] audite, jus fas» que. Peregrinos conſules & peregrinum » ſenatum in tuo, Jupiter, augurato templo,

U. c. 415. a. C. 337.

T. Manlii plena indignationis reſponſio.

U. c. 415. a. C. 337.

» captus atque ipse obpressus, visurus es? » Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum » Albanis, patribus vestris, Latini, hæc L. » Tarquinius vobiscum postea fecit? Non » venit in mentem pugna apud Regillum la» cum? adeo & cladium veterum vestra» rum, & beneficiorum nostrorum erga vos » obliti estis?

VI. Quum consulis vocem subsecuta Patrum indignatio esset, proditur memoriæ, adversus crebram inplorationem Deum, quos testes fœderum sæpius invocabant consules, vocem Annii, spernentis numina Jovis Romani, auditam. Certe, quum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter obfenso, inpactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatum auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam; nam & vera esse, & apte ad repræsentandam iram Deum ficta possunt. Torquatus, missus ab senatu ad dimittendos legatos, quum jacentem Annium vidisset, exclamat, ita ut populo Patribusque audita vox pariter sit,

« Bene habet. Dii pium movere (*k*) bellum. *U. c. 415. a. C. 337.*
» Est cœleste numen ! es, magne Jupiter !
» Haud frustra te patrem Deum hominumque
» hac sede sacravimus. Quid cessatis, Quiri-
» tes, vosque, Patres conscripti, arma ca-
» pere Diis ducibus ? Sic stratas legiones La-
» tinorum dabo, quemadmodum legatum ja-
» centem videtis. » Adsensu populi excepta vox consulis tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiscentes cura magistratuum magis, qui jussu consulis prosequebantur, quam jus gentium, ab ira inpetuque hominum tegeret. Consensit & senatus bellum : consulesque, duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosque profecti, adjuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo jam Latini sociique convenerant, castra locant. Ibi in quiete utrique consuli eadem dicitur visa species viri majoris, quam pro humano habitu, augustiorisque, dicentis : « Ex una acie imperatorem, ex altera exercitum Diis manibus matrique Terræ deberi ; utrius exercitus imperator legiones hostium, superque eas se devovisset, ejus populi partisque victoriam fore. » Hos ubi nocturnos visus inter

Bellum Latinum.

Spectrum per quietem utrique consuli visum.

(k) *movete* Gron. Crev.

U. c. 415.
a. C. 337.

ſe conſules contulerunt ; placuit averruncandæ Deum iræ victimas cædi : ſimul ut, ſi extis eadem, quæ ſomno viſa fuerant, portenderentur, alteruter conſulum fata impleret. Ubi reſponſa aruſpicum inſidenti jam animo tacitæ religioni congruerunt ; tum, adhibitis legatis tribunisque, & imperiis Deum, propalam expoſitis, ne mors voluntaria conſulis exercitum in acie terreret, comparant inter ſe, ut, ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpiſſet, inde ſe conſul devoveret pro populo Romano Quiritibusque. Agitatum etiam in conſilio eſt, ut, ſi quando umquam ſevero ullum imperio bellum adminiſtratum eſſet, tunc uti diſciplina militaris ad priſcos redigeretur mores. Curam acuebat, quod adverſus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, inſtitutis ante omnia militaribus congruentes : milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæque, iiſdem præſidiis, ſæpe iiſdem manipulis permixti fuerant.

Ne quis extra ordinem pugnaret, edicitur.

Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt conſules, ne quis extra ordinem in hoſtem pugnaret.

VII. Forte inter ceteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites: præerat Geminus (*l*) Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. Is ubi Romanos equites, insignemque inter eos præcedentem consulis filium, (nam omnes inter se, utique inlustres viri, noti erant) cognovit, « Unane [ait] » turma Romani cum Latinis sociisque bel» lum gesturi estis? Quid interea consules, » quid duo exercitus consulares agent? Ade» runt in tempore [Manlius inquit] & cum » illis aderit Jupiter ipse, fœderum a vobis » violatorum testis, qui plus potest, pollet» que. Si ad Regillum lacum ad satietatem » vestram pugnavimus; hic quoque efficiemus » profecto, ne nimis acies vobis & conlata » signa nobiscum cordi sint. » Ad ea Geminus, paullulum ab suis equo (*m*) provectus, « Visne igitur, dum dies ista venit, qua » magno conatu exercitus moveatis, interea

U. c. 415. a. C. 337.

Manlium consulis filium Geminus provocat ad singulare certamen.

(l) *Geminius* sic semper *Gron. Crev.*

(m) *eo Gron.*

U. c. 415. a. C. 337.

» tu ipſe congredi mecum, ut noſtro duo- » rum jam hinc eventu cernatur, quantum » eques Latinus Romano præſtet? » Movet ferocem animum juvenis ſeu ira, ſeu detrec- tandi certaminis pudor, ſeu inexſuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, con- ſulumque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo, vinceret, an vinceretur, haud multum intereſſet. Equitibus ceteris velut ad ſpectaculum ſubmotis, ſpatio, quod vacui interjacebat campi, adverſos concitant equos: &, quum infeſtis cuſpidibus concurriſſent, Manlii cuſpis ſuper galeam hoſtis, Metii trans cervicem equi elapſa eſt. Circumactis deinde equis, quum prior ad iterandum ictum Manlius conſurrexiſſet; ſpiculum inter aures equi fixit. Ad cujus vulneris ſenſum quum equus, prioribus pedibus erectis, magna vi caput quateret, excuſſit equitem: quem cuſpi- de parmaque inniſum, adtollentem ſe ab gravi caſu, Manlius ab jugulo, ita ut per coſtas ferrum emineret, terræ adfixit; ſpoliisque lectis ad ſuos revectus, cum ovante gaudio turma in caſtra, atque inde ad prætorium ad patrem, tendit, ignarus fati (*n*) futurique, laus an pœna merita eſſet, « Ut me omnes,

Vincit Manlius.

(n) *facti* Crev.

[in-

» [inquit] pater, tuo sanguine ortum vere » ferrent, provocatus equestria hæc spolia » capta ex hoste cæso porto. » Quod ubi audivit consul, extemplo, filium aversatus, concionem classico advocari jussit. Quæ ubi frequens convenit, « Quandoque (o) [in» quit] tu, T. Manli, neque imperium con» sulare, neque majestatem patriam veritus, » adversus edictum nostrum extra ordinem in » hostem pugnasti, &, quantum in te fuit, » disciplinam militarem, qua stetit ad hanc » diem Romana res, solvisti, meque in eam » necessitatem adduxisti, ut aut reipublicæ » mihi, aut mei meorumque obliviscendum » sit; nos potius nostro delicto plectemur, » quam respublica tanto suo damno nostra » peccata luat. Triste exemplum, sed in poste» rum salubre juventuti, erimus. Me quidem » quum ingenita caritas liberum, tum speci» men istud virtutis, deceptum vana imagine » decoris, in te movet. Sed quum aut morte » tua sancienda sint consulum imperia, aut » impunitate in perpetuum abroganda; ne te » quidem, si quid in te nostri sanguinis est, » recusare censeam, quin disciplinam milita-

U. c. 415. a. C. 337.

A patre securi percutitur.

(o) *Quandoquidem* Gron. Crev.

U. c. 415.
a. C. 337.

» rem, culpa tua prolapſam, pœna reſtituas. » I, lictor, deliga ad palum. » Exanimati omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in ſe quiſque deſtrictam (*p*) cernentes ſecurim, metu magis, quam modeſtia, quievere. Itaque, velut emerſo ab admiratione animo, quum ſilentio defixi ſtetiſſent; repente, poſtquam cervice cæſa fuſus eſt cruor, tum libero conqueſtu coortæ voces ſunt, ut neque lamentis, neque exſecrationibus parceretur: ſpoliisque contectum juvenis corpus, quantum militaribus ſtudiis funus ullum concelebrari poteſt, ſtructo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præſentia modo horrenda, ſed exempli etiam triſtis in poſterum eſſent.

VIII. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: &, præterquam quod cuſtodiæ vigiliæque & ordo ſtationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum deſcenſum in aciem eſt, ea ſeveritas profuit. Fuit autem (*q*) civili maxime bello pugna ſimilis: adeo nihil apud Latinos diſſonum ab Romana re, præter ani-

(p) *diſtrictam* Gron. Crev.

(q) *enim* Gron.

mos, erat. Clipeis antea Romani usi sunt: deinde, postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clipeis fecere: &, quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur (*r*). Ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. Prima acies Hastati erant,

U. c. 415. a. C. 337.

Acies quomodo structa apud Romanos.

(r) *Quæ sequuntur, quum in multis vitiata videantur, duplici modo edi curavimus: ac 1. textum ipsum Livii, qualis in vulgatis habetur; 2. eumdem textum a Lipsio emendatum hic exhibemus, quod & Creverius fecit.*

(Ordo sexagenos milites & duos, *centurionem* & vexillarium unum habebat. Prima acies Hastati erant, manipuli *decem*, distantes inter se modicum spatium: manipulus leves vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat; leves autem, qui hastam tantum gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas, totidem manipulorum, quibus Principibus est nomen, hos sequebantur, scutati omnes, insignibus maximè armis. Hoc *viginti* manipulorum agmen Antepilanos adpellabant, quia sub signis jam alii *decem ordine* locabantur: ex quibus unusquisque tres partes habebat. Earum unamquamque *primam* Pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat, centum octoginta sex homines erant.)

U. c. 415. a. C. 337. manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpatium: manipulus leves vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat; leves autem, qui haſtam tantum gæſaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus Principibus eſt nomen, hos ſequebantur, ſcutati omnes, inſignibus maxime armis. Hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos adpellabant, quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unuſquiſque tres partes habebat. Earum unamquamque primum pilum vocabant. Tribus ex vexillis conſtabat. Vexillum centum octoginta ſex homines erant. Primum vexillum Triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis: ſecundum Rorarios, minus roboris ætate factiſque: tertium Accenſos, minimæ fiduciæ manum: eo & in poſtremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. Si haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat; haſtati

ſequebantur. Triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſecus quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatum, a prima acie ad triarios ſenſim referebantur. Inde « rem ad triarios rediiſſe, » quum laboratur, proverbio increbruit. Triarii conſurgentes, ubi in intervalla ordinum ſuorum principes & haſtatos recepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus velut claudebant vias : unoque continenti (*s*) agmine, jam nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incidebant : id erat formidoloſiſſimum hoſti, quum, velut victos inſecuti, novam repente aciem exſurgentem auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecenis. Alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempeſtate hoſtes erant Romanis, eodemque ordine inſtruxerant aciem : nec vexilla cum vexillis tantum, univerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus; ſed centurio quoque cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent,

U. c. 415, a. C. 337.

Qui numerus copiarum in exercitibus.

(s) *continente* Gron. Crev.

U. c. 415. a. C. 337.

concurrendum ſibi eſſe ſciebant. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haudquaquam ſatis validus, ceterum ſtrenuus vir peritusque militiæ: Latinus viribus ingens bellatorque primus; notiſſimi inter ſe, quia pares ſemper (*t*) ordines duxerant. Romano, haud ſatis fidenti viribus, jam Romæ permiſſum erat ab conſulibus, ut ſubcenturionem ſibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno deſtinato hoſte: iſque juvenis, in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum eſt haud procul radicibus Veſuvii montis, qua via ad Veſerim ferebat.

Pugna cum Latinis.

IX. ROMANI conſules prius, quam educerent in aciem, inmolaverunt. Decio caput jocinoris (*u*) a familiari parte cæſum aruſpex dicitur oſtendiſſe; alioqui acceptam Diis hoſtiam eſſe: Manlium egregie litaſſe. « Atqui bene habet [inquit Decius] ſi ab collega litatum eſt. » Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus, proceſſere in aciem. Manlius dextro, Decius lævo cornu præerat. Primo utrimque æquis viribus, eodem ardore

(t) *ſemper pares* Gron. Crev.

(u) *jecinoris* Gron. Crev.

animorum gerebatur res : deinde ab lævo cornu haſtati Romani, non ferentes inpreſſionem Latinorum, ſe ad principes recepere. In hac trepidatione Decius conſul M. Valerium magna voce inclamat : « Deorum [inquit] » ope, Valeri, opus eſt. Agedum, pontifex » publicus populi Romani, præi verba, qui» bus me pro legionibus devoveam. » Pontifex eum togam prætextam ſumere juſſit, & velato capite, manu ſubter togam ad mentum exſerta, ſuper telum ſubjectum pedibus ſtantem ſic dicere. « Jane, Jupiter, Mars pater, » Quirine, Bellona, Lares, Divi Novenſiles, » Dii indigetes, Divi, quorum eſt poteſtas » noſtrorum hoſtiumque, Diique Manes, vos » precor, veneror, veniam peto feroque, uti » populo Romano Quiritium vim victoriam» que proſperetis ; hoſtesque populi Romani » Quiritium terrore, formidine, morteque » adficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro » republica Quiritium, exercitu, legionibus, » auxiliis populi Romani Quiritium, legiones » auxiliaque hoſtium mecum Diis Manibus » Tellurique devoveo. » Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium jubet, maturequè collegæ ſe devotum pro exercitu nunciare.

U. c. 415. a. C. 337.

Decius ſe devovet.

U. c. 415.
a. C. 337.

Ipſe, incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit, ac ſe in medios hoſtes inmiſit. Conſpectus ab utraque acie aliquanto auguſtior humano viſu, ſicut cœlo miſſus piaculum omnis Deorum iræ, qui peſtem ab ſuis averſam in hoſtes ferret: ita omnis terror pavorque cum illo latus ſigna primo Latinorum turbavit; deinde in totam penitus aciem pervaſit. Evidentiſſimum id fuit, quod, quacumque equo invectus eſt, ibi, haud ſecus quam peſtifero ſidere icti, pavebant: ubi vero conruit obrutus telis, inde jam haud dubie conſternatæ cohortes Latinorum fugam ac vaſtitatem late fecerunt. Simul & Romani, exſolutis religione animis, velut tum primum ſigno dato coorti, pugnam integram ediderunt. Nam & rorarii procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires haſtatis ac principibus: & triarii, genu dextro innixi, nutum conſulis ad conſurgendum exſpectabant.

X. Procedente deinde certamine, quum aliis partibus multitudo ſuperaret Latinorum, Manlius conſul, audito eventu collegæ, quum, ut jus fasque erat, lacrimis non minus quam laudibus debitis proſecutus tam memorabilem

mortem esset; paullisper addubitavit, an consurgendi jam triariis tempus esset: deinde, melius ratus integros eos ad ultimum discrimen servari, accensos ab novissima acie ante signa procedere jubet. Qui ubi subiere, extemplo Latini, tamquam idem adversarii fecissent, triarios suos excitaverunt: qui aliquamdiu pugna atroci quum & semet ipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum jam rati, perventumque ad extremam aciem; tum consul triariis, « Consurgite nunc [inquit] integri adversus fessos, » memores patriæ parentumque & conjugum » ac liberorum; memores consulis pro vestra » victoria morte occumbentis. » Ubi triarii consurrexerunt integri, refulgentibus armis, nova ex inproviso exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos, velut inermes, prope intacti evasere; tantaque cæde perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque, sub radicibus montis procul instructi, præbuere ter-

U. c. 415. a. C. 337.

Vincunt Romani.

U. c. 415.
a. C. 337.

rorem Latinis. Ceterum inter omnes cives sociosque præcipua laus ejus belli penes consules fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab Diis superis inferisque in se unum vertit: alter ea virtute eoque consilio in prœlio fuit, ut facile convenerit inter Romanos Latinosque, qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. Castra secundum prœlium capta, multique mortales ibi vivi obpressi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inveniretur, nox quærentes obpressit. Postero die inventum inter maximam hostium stragem, coopertum telis; funusque ei par morti, celebrante collega, factum est. Illud adjiciendum videtur, licere consuli dictatorique & prætori, quum legiones hostium devoveat, non utique se, sed quem velit ex legione Romana scripta civem, devovere. Si is homo, qui devotus est, moritur, probe factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut majus, in terram defodi, & piaculum hostia (x) cædi. Ubi illud sig-

Devotionum leges.

(x) *hostiam* Crev.

num defoſſum erit, eo magiſtratum Romanum eſcendere fas non eſſe. Sin autem ſeſe devovere volet, ſicuti Decius devovit; ni moritur, neque ſuum, neque publicum divinum pure faciet, qui ſeſe devoverit. Vulcano arma ſive cui alii Divo vovere (*y*) volet, ſive hoſtia ſive quo alio volet, jus eſt (*z*). Telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri, fas non eſt: ſi potiatur, Marti ſuovetaurilibus piaculum fieri. *U. c. 415. a. C. 337.*

XI. Hæc, (etſi omnis divini humanique moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia priſcis ac patriis præferendo) haud ab re duxi, verbis quoque ipſis, ut tradita nuncupataque ſunt, referre. Romanis poſt prœlium demum factum Samnites veniſſe ſubſidio, exſpectato eventu pugnæ, apud quoſdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. Et, cum jam portis prima ſigna & pars agminis eſſet egreſſa, nuncio adlato de clade Latinorum, quum converſis ſignis retro in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium (*a*)

(y) *devovere* Gron Crev.
(z) *eſto* Crev.
(a) *Millionium* Gron. Crev.

U. c. 415.
a. C. 337.

dixiſſe ferunt, » pro paullula via magnam » mercedem Romanis eſſe ſolvendam. » Qui Latinorum pugnæ ſuperfuerant, multis itineribus diſſipati, quum ſe in unum conglobaſſent, Veſcia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in conſiliis Numiſius imperator eorum, adfirmando « communem vere Martem belli utramque aciem pari cæde proſtraviſſe, victoriæque nomen tantum penes Romanos eſſe, » ceteram pro victis fortunam & illos gerere: » funeſta duo conſulum prætoria, alterum » parricidio filii, alterum conſulis devoti » cæde; trucidatum exercitum omnem; cæſos haſtatos principesque; ſtragem & ante » ſigna & poſt ſigna factam; triarios poſtremo rem reſtituiſſe. Latinorum etſi pariter » adciſæ copiæ ſint, tamen ſupplemento vel » Latium propius eſſe, vel Volſcos, quam » Romam. Itaque, ſi videatur eis, ſe, ex » Latinis & ex Volſcis populis juventute propere excita, rediturum infeſto exercitu Capuam eſſe; Romanosque, nihil tum minus » quam prœlium exſpectantes, necopinato » adventu perculſurum. » Fallacibus literis circa Latium nomenque Volſcum miſſis, quia, qui non interfuerant pugnæ, ad credendum

Novum exercitum conſcribunt Latini.

temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conſcriptus convenit. Huic agmini Torquatus conſul ad Trifanum (inter Sinueſſam Minturnasque is locus eſt) obcurrit. Prius, quam caſtris locus caperetur, ſarcinis utrimque in acervum conjectis, pugnatum debellatumque eſt: adeo enim adciſæ res ſunt, ut conſuli, victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti, dederent ſe omnes Latini, deditionemque eam Campani ſequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, uſque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ dividitur. Bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data; terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adjectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes Campanorumque equites, quia non deſciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus juſſum: renovaturque ex eo quotannis poſt diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut eſſet æneam tabulam in æde Caſtoris Romæ fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus juſſus pendere in ſingulos quotan-

U. c. 415. a. C. 337.

Rurſus victi dedunt ſe.

U. c. 415. a. C. 337.

nis (fuere autem mille & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos.

XII. Ita bello gesto, præmiis pœnaque pro cujusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit: cui venienti seniores tantum obviam exisse constat; juventutem, & tunc, & omni vita deinde, aversatam eum exsecratamque. Antiates in agrum Ostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem L. Papirium Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papirius Cursor dictus. Nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est, quum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam, imperio, successere consules Ti. Æmilius Mamercinus & Q. Publilius Philo; neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis, quam patriæ, memores. Latinos, ob iram agri amissi rebellantes, in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi

L. Papirius dictator.

U. c. 416. a. C. 336.

Ti. Æmilio, Q. Publilio Coss.

Latinorum rebellio.

Publilio, cujus ductu auspicio (*b*) res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæsa erat, Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur (*c*) Tiburs, Prænestinus, Veliternusque populus: venerant & ab Lanuvio (*d*) Antioque auxilia. Ubi quum prœliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum castraque sociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor restaret; bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate obsensis Patribus, negantibusque, nisi Pedo capto aut dedito, triumphum: hinc alienatus ab senatu Æmilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque, quoad fuit consul, criminari apud populum Patres destitit, collega haudquaquam adversante, quia & ipse de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei divisus) &, postquam sena-

U. c. 416, a. C. 336.

(b) *auspicioque* Gron. Crev.

(c) *tuebantur* Gron. Crev.

(d) *Lavinio* Gron. Crev.

U. c. 416. a. C. 336.

tus, finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dici jussit, Æmilius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Junius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis fuit, & quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati, tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, quum eo ventum sit, ut utrumque plebeium consulem fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus ac dictatore, quam ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium, Patres credebant.

Q. Publius dictator. Tres leges fert adversas nobilitati.

U. c. 417. a. C. 335.

L. Furio, C. Mænio Coss.

XIII. Anno insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus, quo insignitius omissa res Æmilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit; coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum neque pacem pati

pati possent. Ad bellum opes deerant: pacem ob agri ademti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent; ne lacessitus Romanus caussam belli haberet: &, si cujus oppidi obsidio nunciata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen, nisi admodum a paucis populis, Pedani adjuti sunt. Tiburtes Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. Aricinos Lanuvinosque (e) & Veliternos, Antiatibus Volscis se conjungentes, ad Asturæ flumen Mænius, inproviso adortus, fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime valido exercitu, majore mole, quamquam æque prospero eventu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prœlium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conversa, Camillus non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, quum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde, jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum: nec quievere ante, quam, ex-

U. c. 417. a. C. 335.

Latini neque bellum, neque pacem pati possunt.

(e) *Laviniosque* Gron. Crev.

U. c. 417. a. C. 335.

Latium subactum.

pugnando aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus triumpho honos, ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius, quam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita disseruit : « Patres conscripti, quod » bello armisque in Latio agendum fuit, id » jam Deum benignitate ac virtute militum » ad finem venit. Cæsi ad Pedum Asturam» que sunt exercitus hostium; oppida Latina » omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, » aut recepta in deditionem, præsidiis tenen» tur vestris. Reliqua consultatio est, quo» niam rebellando sæpius nos sollicitant, » quonam modo perpetua pace quietos obti» neamus. Dii inmortales ita vos potentes » hujus consilii fecerunt, ut, sit Latium de» inde, an non sit, in vestr amanu posuerint. » Itaque pacem vobis, quod ad Latinos adti» net, parare in perpetuum, vel sæviendo, » vel ignoscendo, potestis. Vultis crudeliter » consulere in deditos victosque ? Licet delere

Camillus refert ad senatum de Latio.

» omne Latium, vaſtas inde ſolitudines facere, unde ſociali egregio exercitu per multa bella magnaque ſæpe uſi eſtis. Vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? Materia creſcendi per ſummam gloriam ſubpeditat. Certe id firmiſſimum longe imperium eſt, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus eſt, quidquid ſtatuere placet. Tot populos inter ſpem metumque ſuſpenſos animi habetis. Et veſtram itaque de eis curam quam primum abſolvi, & illorum animos, dum exſpectatione ſtupent, ſeu pœna, ſeu beneficio, præoccupari oportet. Noſtrum (*f*) fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad conſulendum poteſtas eſſet. Veſtrum eſt decernere, quod optimum vobis reique publicæ ſit. » *U. c. 417. a. C. 335.*

XIV. Principes ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare; ſed, quum aliorum cauſſa alia eſſet, ita expediri poſſe conſilium, dicere, ut pro merito cujuſque ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de ſingulis decretumque. Lanuvinis civitas data ſacraque *Senatus-conſulta de Latinis.*

(f) add. *enim* Gron. Crev.

U. c. 417. a. C. 335. sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini Nomentanique & Pedani eodem jure, quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant; crimenque rebellionis a publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus, jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondo clarigatio esset; nec prius, quam ære persoluto, is, qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium nova colonia missa cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. Naves inde longæ abactæ, interdictumque mari Antiati populo est; & civitas data. Tiburtes Prænestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis, crimen; sed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. Ceteris Latinis

populis connubia commerciaque & concilia inter ſe ademerunt. Campanis, equitum honoris cauſſa, quia (*g*) cum Latinis rebellare noluiſſent, Fundanisque & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque ſemper fuiſſet via, civitas ſine ſuffragio data. Cumanos Sueſſulanosque ejuſdem juris conditionisque, cujus Capuam, eſſe placuit. Naves Antiatium partim in navalia Romæ ſubductæ, partim incenſæ, roſtrisque earum ſubgeſtum, in foro exſtructum, adornari placuit: Roſtraque id templum adpellatum.

U. c. 417. a. C. 335.

Roſtra unde dicta.

XV. C. Sulpicio Longo, P. Ælio Pæto conſulibus, quum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci, a T. Manlio conſule in deditionem accepti, nihil deinde moverant: eo petendi auxilii ab Romanis cauſſa juſtior fuit. Sed prius, quam conſules ab urbe (juſſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama adfertur, Auruncos metu oppidum deſeruiſſe, profugosque cum conjugibus ac liberis Sueſſam communiſſe, quæ nunc Aurunca adpellata;

U. c. 418. a. C. 334.

C. Sulpicio, P. Ælio Coſſ.

(g) *qui* Gron. Crev.

U. c. 418. a. C. 334.

mœnia antiqua eorum urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infenſus conſulibus ſenatus, quorum cunctatione proditi ſocii eſſent, dictatorem dici juſſit. Dictus C. Claudius Regillenſis, magiſtrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: &, quum augures vitio creatum videri dixiſſent, dictator magiſterque equitum ſe magiſtratu abdicarunt. Eo anno Minucia Veſtalis, ſuſpecta primo propter mundiorem juſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſervo, quum decreto eorum juſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamque in poteſtate habere; facto judicio, viva ſub terram ad portam Collinam dextra via ſtrata defoſſa Scelerato campo. Credo, ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo prætor primum de plebe, adverſante Sulpicio conſule, qui negabat, rationem ejus ſe habiturum, eſt factus; ſenatu, quum in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in prætura tendente.

C. Claudius dictator.

Prætor plebeius.

U. c. 419. a. C. 333.

L. Papirio, Cæſone Duilio Coſſ.

XVI. Insequens annus, L. Papirio Craſſo, Cæſone Duilio conſulibus, Auſonum magis novo, quam magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finiti-

mis arma conjunxerat : unoque prœlio haud ſane memorabili duorum populorum exercitus fuſus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. Nec tamen omiſſa ejus belli cura Patribus, quia toties jam Sidicini aut ipſi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauſſa armorum fuerant. Itaque omni ope adniſi ſunt, ut maximum ea tempeſtate imperatorem M, (*h*) Valerium Corvum conſulem quartum facerent : collega additus Corvo M. Atilius Regulus. Et, ne forte caſu erraretur, petitum ab conſulibus, ut extra ſortem Corvi ea provincia eſſet. Exercitu victore a ſuperioribus conſulibus accepto, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hoſtes, ab ſuperioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque inpetu primo fudiſſet; mœnia ipſa obpugnare eſt adgreſſus. Et militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros vellent, evaſurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quam periculo, peragere inceptum voluit. Itaque aggerem & vineas egit, turresque muro ad-

U. c. 420. a. C. 332.

M. Valerio IV. M. Atilio Coſſ.

Cales Auſonum oppidum capitur.

(h) *M.* l. *T.* Gron.

U. c. 420. a. C. 332.

movit: quarum usum forte oblata obportunitas prævertit. Namque M. Fabius, captivus Romanus, quum, per neglegentiam custodum festo die vinculis ruptis, per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri reste suspensus, manibus se demisisset; perpulit imperatorem, ut vino epulisque sopitos hostes adgrederetur: nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quam acie fusi erant. Præda capta ingens est: præsidioque inposito Calibus reductæ Romam legiones. Consul ex senatusconsulto triumphavit: &, ne Atilius expers gloriæ esset, jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum caussa dixerunt L. Æmilium Mamercinum: is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, consules creati sunt T. Veturius, Sp. Postumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat; tamen, ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatusconsulto, ut duo millia quingenti homines eo scriberentur, triumviros coloniæ deducendæ agroque dividundo creaveruntCæsonem Duilium, T. Quinctium, M. Fabium.

Triumphat M. Valerius.

Dictator M. Æmilius.

U. c. 421. a. C. 331.

T. Veturio, Sp. Postumio Coss.

XVII. Novi deinde consules, a veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. Ibi, quia, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enise videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus; magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuque se abdicaverunt. Et, quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. Ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum creati consules A. Cornelius iterum & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papirius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola: a quibus quum (*i*) delectus intentius, quam adversus finitima bella, haberetur, exploratores missi adtulerunt, quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis consiliis suspectum erat: eo ex agro

P. Cornelius dictator.

U. c. 422. a. C. 330.

A. Cornelio, Cn. Domitio Coss.

M. Papirius dictator.

(i) *dum* Gron.

U. c. 422. a. C. 330.

Sidicino exercitus Romanus non est deductus. Ceterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit : qui duo populi adversus regem, exscensionem a Pæsto facientem, signis conlatis pugnaverunt. Eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus,

Novæ tribus Mæcia & Scaptia.

novique cives censi : tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia : censores addiderunt Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta.

U. c. 423. a. C. 329.

M. Claudio, C. Valerio Coss.

XVIII. Foedus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen consulis invenio : ceterum, in eo, parvi refert, quid veri sit. Illud pervelim, (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absumtos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. Sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Quum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme om-

nes eventu, morerentur; ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem; indicaturam se caussam publicæ pestis, professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi, matronasque ea venena coquere; &, si sequi extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia, invenerunt. Quibus in forum delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem adcitis, duæ ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum èa medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere jussæ, ut se falsum commentam arguerent; spatio ad conloquendum sumto, quum, submoto populo, in conspectu omnium rem ad ceteras retulissent; haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interierunt. Comprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum septuaginta dam-

U. c. 423. a. C. 329.

Veneficia Matronarum.

U. c. 423. a. C. 329.

natæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæſitum eſt. Prodigii ea res loco habita; captisque magis mentibus, quam conſceleratis, ſimilis viſa. Itaque, memoria ex annalibus repetita, in ſeceſſionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum, alienatasque diſcordia mentes hominum eo piaculo compotes ſui feciſſe, dictatorem clavi figendi cauſſa creari placuit. Creatus Cn. Quinctilius magiſtrum equitum L. Valerium dixit: qui, fixo clavo, magiſtratu ſe abdicaverunt.

Clavi figendi cauſſa creatus dictator.

U. c. 425. a. C. 327.

L. Papirio II. L. Plautio Coſſ.

XIX. Creati conſules (*k*) L. Papirius Craſſus iterum, L. Plautius Venno. Cujus principio anni legati ex Volſcis Fabraterni, & Lucani, Romam venerunt, orantes, ut in fidem reciperentur. Si a Samnitium armis defenſi eſſent, ſe ſub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Miſſi tum ab ſenatu legati, denunciatumque Samnitibus, ut (*l*) eorum populorum finibus vim abſti-

(k) *Annum circa hæc tempora interjiciendum eſſe conſentiunt interpretes omnes. Hic eum interponendum eſſe Dodwellus exiſtimat, Diſſ. X. de Cyclis Rom. & in eum conſules edit L. Papirium, Sp. F. Curſorem, C. Pœtelium, C. F. Libonem Viſolum.*

(l) *ut* del. *Gron.*

U. c. 425. a. C. 327.

nerent. Valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum: cujus socii Fundani, dux etiam fuit Fundanus, (*m*) Vitruvius Vaccus; vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. Ædes fuere in Palatio ejus, quæ Vacci prata, diruto ædificio publicatoque solo, adpellata. Adversus hunc, vastantem effuse Setinum Norbanumque & Coranum agrum, L. Papirius profectus, haud procul castris ejus consedit. Vitruvio nec, ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, sana constare mens, nec, ut longius a castris dimicaret, animus subpetere. Vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro, quam prœlium aut hostem, spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat. Et ut levi momento nec ambigue est victus; ita, brevitate ipsa loci facilique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem a multa cæde est tutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in castra ruerent, cæsi; primisque tenebris Privernum inde petitum

Bellum Privernas.

Victi Privernates.

(m) *Fundanus fuit* Gron. Crev.

U. c. 425. a. C. 327. agmine trepido, ut muris potius, quam vallo, sese tutarentur. A Priverno Plautius alter consul, pervastatis passim agris prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. Ingredienti fines senatus Fundanorum obcurrit; « negant, se pro Vitruvio sectamque ejus secutis precatum venisse, sed pro » Fundano populo; quem extra culpam belli » esse, ipsum Vitruvium judicasse, quum receptaculum fugæ Privernum habuerit, non » patriam Fundos. Priverni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque » esse, qui simul a Fundanis ac Romanis, » utriusque patriæ inmemores, defecerint. » Fundanis pacem esse, & animos Romanos, » & gratam memoriam acceptæ civitatis. Orare se consulem, ut bellum ab innoxio populo abstineat : agros, urbem, corpora » ipsorum, conjugumque, ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque. » Conlaudatis Fundanis, consul, literisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Privernum flexit iter. Prius animadversum in eos, qui capita conjurationis fuerant, a consule scribit Claudius : ad trecentos quinquaginta ex conjuratis vinctos

Romam miſſos : eamque deditionem ab ſenatu non acceptam : quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum cenſuerint.

U. c. 425. a. C. 327.

XX. PRIVERNUM duobus conſularibus exercitibus quum obſideretur, alter conſul comitiorum cauſſa Romam revocatus. Carceres eo anno in circo primum ſtatuti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli tumultus Gallici fama atrox invaſit, haud ferme umquam neglecta Patribus. Extemplo igitur conſules novi, L. Æmilius Mamercinus & C. Plautius, eo ipſo die, Kalendis Quinctilibus, quo magiſtratum (*a*) inierunt, comparare inter ſe provincias juſſi; & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, ſcribere exercitum ſine ulla vacationis venia. Quin opificum quoque vulgus & ſellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. Longius diſcedi, ne alio itinere hoſtis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde poſt dies, ſatis explorata temporis ejus quiete, a Gallis Privernum omnis converſa vis. Duplex inde

Privernum obſidetur.

U. c. 426, a. C. 326.

L. Æmilio II. C. Plautio Coſſ.

(n) *magiſtratus* Gron.

U. c. 426. a. C. 326.

Privernum captum.

fama eſt : alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in poteſtatem veniſſe : alii, priuſquam ultima adhiberetur vis, ipſos ſe in deditionem conſulis caduceum præferentes permiſiſſe, auctores ſunt, Vitruviumque ab ſuis traditum. Senatus, de Vitruvio Privernatibusque conſultus, conſulem Plautium, dirutis Priverni muris, præſidioque valido inpoſito, ad triumphum arceſſit; Vitruvium in carcerem adſervari juſſit, quoad conſul rediſſet; tum verberatum necari. Ædes ejus, quæ eſſent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sanco cenſuerunt conſecranda : quodque æris ex eis redactum eſt, ex eo ænei orbes facti, poſiti in ſacello Sanci verſus (*o*) ædem Quirini. De ſenatu Privernate ita decretum, ut, qui ſenator Priverni poſt defectionem ab Romanis manſiſſet, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, uſque ad triumphum Plautii ſilentium de Privernatibus fuit : poſt triumphum conſul, necato Vitruvio ſociiſque ejus noxæ, apud ſatiatos jam ſuppliciis nocentium tutam mentionem de Privernatibus ratus; « Quoniam auctores defectionis [inquit] meritas » pœnas & ab Diis inmortalibus & a vobis » habent,

Conſul refert ad ſenatum de Privernatibus.

(o) *adverſus* Crev.

» habent, Patres conſcripti, quid placet de » innoxia multitudine fieri ? Equidem, etſi » meæ partes exquirendæ magis ſententiæ, » quam dandæ ſunt; tamen, quum videam, » Privernates vicinos Samnitibus eſſe, unde » nunc nobis incertiſſima pax eſt; quam mi» nimum irarum inter nos illosque relinqui » velim. »

U. c. 326, a. C. 326.

XXI. Quum ipſa per ſe res anceps eſſet, prout cujuſque ingenium erat, atrocius mitiusve ſuadentibus; tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit, magis conditionis, in qua natus eſſet, quam præſentis neceſſitatis, memor: qui, interrogatus a quodam triſtioris ſententiæ auctore, » quam pœnam meritos Privernates cenſeret? » Eam [inquit] quam merentur, qui ſe liber» tate dignos cenſent. » Cujus quum feroci reſponſo infeſtiores factos videret conſul eos, qui ante Privernatium cauſſam inpugnabant; ut ipſe benigna interrogatione mitius reſponſum eliceret, « Quid, ſi pœnam [inquit] » remittimus vobis, qualem nos pacem vo» biscum habituros ſperemus ? Si bonam de» deritis [inquit] & fidam, & perpetuam: ſi » malam, haud diuturnam. » Tum vero mi-

Privernatis legati ferox reſponſum.

U. c. 426. a. C. 326.

nari, nec id ambigue, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos : pars melior ſenatus ad meliora reſponſum (*p*) trahere, & dicere, « Viri, & » liberi, vocem auditam. An credi poſſe, » ullum populum, aut hominem denique, in » ea conditione, cujus eum pœniteat, diu» tius, quam neceſſe ſit, manſurum ? Ibi » pacem eſſe fidam, ubi voluntarii pacati ſint: » neque eo loco, ubi ſervitutem eſſe velint, » fidem ſperandam eſſe. » In hanc ſententiam maxime conſul ipſe inclinavit animos, identidem ad principes ſententiarum conſulares, uti exaudiri poſſet a pluribus, dicendo, « Eos » demum, qui nihil, præterquam de libertate, » cogitent, (*q*) dignos eſſe, qui Romani » fiant. » Itaque & in ſenatu cauſſam obtinuere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum eſt, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam miſſi ſunt : bina jugera agri acceperunt.

Privernatibus civitas datur.

U. c. 427. a. C. 325.

P. Plautio, P. Cornelio Coſſ.

XXII. Secutus eſt annus nulla re belli domive inſignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula conſulibus; præterquam quod

(p) *reſponſa* Gron. Crev.

(q) *cogitant* Gron.

Fregellas (Sidicinorum is ager, deinde Volſcorum fuerat) colonia deducta; & populo viſceratio data a M. Flavio in funere matris. Erant, qui, per ſpeciem honorandæ parentis, meritam mercedem populo ſolutam interpretarentur; quod eum, die dicta ab ædilibus, crimine ſtupratæ matrisfamiliæ abſolviſſet. Data viſceratio in præteritam judicii gratiam, honoris etiam ei cauſſa fuit: tribunatumque plebei, proximis comitiis, abſens petentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis ſita eſt: duabus urbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Claſſe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod adcolunt, potuere. Primo in inſulas Ænariam & Pithecuſas egreſſi, deinde in continentem auſi ſedes transferre. Hæc civitas, quum ſuis viribus, tum Samnitium infida adverſus Romanos ſocietate freta, ſive peſtilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens, multa hoſtilia adverſus Romanos, agrum Campanum Falernumque incolentes, fecit. Igitur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum conſulibus, fecialibus Palæpo-

U. c. 427. a. C. 325.

Palæpolis.

U. c. 428. a. C. 324.

L. Cornelio, Q. Publilio II. Coſſ.

U. c. 428. a. C. 324.

lim ad res repetendas missis, quum relatum esset a Græcis, gente lingua magis strenua, quam factis, ferox responsum; ex auctoritate Patrum populus Palæpolitanis bellum fieri jussit. Inter consules, provinciis comparatis, bello Græci persequendi Publilio evenerunt; Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se moverent, obpositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum inminentes admoturos castra. Ibi optimum visum Cornelio stativa habere. Ab utroque consule, exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus.

Palæpolitanis bellum infertur.

Samnium suspectum.

XXIII. Publilius, duo millia Nolanorum militum & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpolim, (*r*) miserat: Cornelius, delectum indictum a magistratibus, universum Samnium erectum, ac vicinos populos, Privernatem, Fundanumque, & Formianum, haud ambigue sollicitari. Ob hæc quum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quam bellum fieret; responsum redditur ab Samnitibus ferox. Ultro incusabant injurias Romanorum: neque eo neglegentius ea, quæ

Legati ad Samnites.

(r) *Palæpoli* Cron. Crev.

ipsis objicerentur, purgabant. « Haud ullo » publico consilio auxiliove juvari Græcos : » nec Fundanum Formianumve a se sollicitatos ; quippe minime pœnitere se virium » suarum, si bellum placeat. Ceterum non » posse dissimulare, ægre pati civitatem Samnitium, quod Fregellas, ex Volscis captas » dirutasque ab se, restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro inposuerit, quam coloni eorum Fregellas adpellent. Eam se contumeliam injuriamque, » ni sibi ab iis, qui fecerint, dematur, ipsos » omni vi depulsuros esse. » Quum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret : « Quid perplexe agimus ? [inquit]. Nostra certamina, » Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, » & communis Mars belli decernet. Proinde » inter Capuam Suessulamque castra castris » conferamus : &, Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. » Legati Romanorum quum se, non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent; jam Publilius, inter

U. c. 428.
a. C. 324.

U. c. 428.
a. C. 324.

Palæpolis obsessa.

Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui; qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque quum & comitiorum dies instaret, &, Publilium, inminentem hostium muris, avocari ab spe capiendæ in dies urbis, haud e republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut, quum Publilius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab inpetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitiorum caussa diceret. Dixit M.

M. Claudius dictator.

Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia, vitione creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorem, pronunciaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. « Nam neque facile fuisse id vitium nosci, quum » consul oriens (*s*) nocte silentio diceret » dictatorem: neque ab consule cuiquam pu» blice privatimve de ea re scriptum esse;

(s) *oriente* Gron.

» nec quemquam mortalium exſtare, qui ſe » vidiſſe aut audiſſe quid dicat, quod auſpi- » cium dirimeret : neque augures divinare » Romæ ſedentes potuiſſe, quid in caſtris » conſuli vitii obveniſſet. Cui non adparere, » quod plebeius dictator ſit, id vitium augu- » ribus viſum? » Hæc aliaque ab tribunis nequidquam jactata : tamen ad interregnum res redit : dilatisque alia atque alia de cauſſa comitiis, quartusdecimus demum interrex L. Æmilius conſules creat C. Pœtelium, L. Papirium Mugillanum. Curſorem in aliis annalibus invenio.

U. c. 428. a. C. 324.

U. c. 429. a. C. 323.

C. Pœtelio II. L. Papirio Coſſ.

XXIV. Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam ; Alexandrumque, Epiri regem, ab exſule Lucano interfectum, ſortes Dodonæi Jovis eventu adfirmaſſe. Adcito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, « caveret Acheruſiam aquam Pandoſiamque urbem : ibi fatis ejus terminum » dari. » Eoque ocius tranſmiſit in Italiam, ut quam maxime procul abeſſet urbe Pandoſia in Epiro & Acheronte amni, quem ex Moloſſide fluentem in ſtagna Inferna accipit Theſprotius (*t*) ſinus. Ceterum (ut ferme

Alexandri Epirenſis fata.

(t) *Theſprotinus* Gron.

U. c. 429. a. C. 323. fugiendo in media fata ruitur) quum ſæpe Bruttias Lucanasque legiones fudiſſet; Heracleam Tarentinorum coloniam, Conſentiam ex Lucanis, Sipontumque, Bruttiorum Terinam, alias inde Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet urbes, & trecentas familias inluſtres in Epirum, quas obſidum numero haberet, miſiſſet; haud procul Pandoſia urbe inminente (u) Lucanis ac Bruttiis finibus, tris tumulos, aliquantum inter ſe diſtantes, inſedit; ex quibus incurſiones in omnem partem agri hoſtilis faceret. Et ducentos ferme Lucanorum exſules circa ſe pro fidis habebat, ut pleraque ejus generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui, campis omnibus inundantes, quum interclufiſſent trifariam exercitum a mutuo inter ſe auxilio, duo præſidia, quæ ſine rege erant, inproviſo hoſtium adventu obprimuntur: deletisque eis, ad ipſius obſidionem omnes converſi. Inde ab Lucanis exſulibus ad ſuos nuncii miſſi ſunt: pactoque reditu promiſſum eſt, regem, aut vivum, aut mortuum, in poteſtatem daturos. Ceterum cum delectis ipſe, egregium facinus auſus, per medios erumpit

(u) *inminentes* Gron. Crev.

hoftes, & ducem Lucanorum cominus congreffum obtruncat : contrahensque fuos ex fuga palatos, pervenit ad amnem, ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abftulerat, indicantem iter. Quem quum incerto vado tranfiret agmen, feffus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, « Jure » Acheros vocaris, » inquit. Quod ubi ad aures accidit regis; adjecit extemplo animum fatis fuis; fubftititque dubius, an tranfiret. Tum Sotimus minifter ex regiis pueris, « quid in » tanto difcrimine periculi cunctaretur » interrogans, indicat, Lucanos infidiis quærere locum. Quos ubi refpexit rex procul grege facto venientes, ftringit gladium, & per medium amnem tranfmittit equum. Jamque in vadum egreffum eminus veruto Lucanus exul transfigit. Lapfum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hoftium præfidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. Namque, præcifo medio, partem Confentiam mifere : pars ipfis retenta ad ludibrium. Quæ quum jaculis faxisque procul inceffetur, mulier una, ultra humanarum irarum fidem fævienti turbæ inmixta, ut parumper fuftinerent precata, flens ait, « virum fibi liberos.

U. c. 429.
a. C. 323.

U. c. 429.
a. C. 323.

» que captos apud hoſtes eſſe ; ſperare, corpore regio utcumque mulcato ſe ſuos redemturam. » Is finis lacerationi fuit. Sepultumque Conſentiæ, quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius : oſſaque Metapontum ad hoſtes remiſſa ; inde Epirum devecta ad Cleopatram uxorem ſororemque Olympiadem : quarum mater Magni Alexandri altera, ſoror altera fuit. Hæc de Alexandri Epirenſis triſti eventu quamquam Romano bello fortuna eum abſtinuit, tamen, quia in Italia bella geſſit, paucis dixiſſe ſatis ſit.

Quintum lectiſternium.

XXV. Eodem anno lectiſternium Romæ, quinto poſt conditam urbem, iiſdem, quibus ante, placandis habitum eſt Diis. Novi deinde conſules juſſu populi quum miſiſſent, qui indicerent Samnitibus bellum ; & ipſi majore conatu, quam adverſus Græcos, cuncta parabant ; & alia nova nihil tum animo tale agitantibus acceſſerunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma viroſque ad bellum pollicentes. Fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res proſpere geſta. Tria oppida in poteſtatem venerunt, Allifæ, Callifæ,

Ruffrium: aliusque ager primo adventu consulum longe lateque est pervastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, jam finis aderat. Nam, præterquam quod, interseptis munimentis hostium, pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti a suismetipsis præsidiis, indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque quum, & a Tarento & a Samnitibus, fama esset, nova auxilia ventura, Samnitium plus, quam vellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum juventutem, Græci Græcos, haud minus per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hostibus resisterent, exspectabant. Postremo levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius, principes civitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: &, « quod bonum, faustum, felix (x)

U. c. 429.
a. C. 323.

(x) *felixque* Gron. Crev.

U. c. 429. a. C. 323. *Palæpolis tradita.*

» Palæpolitanis populoque Romano esset, » tradere se [ait] mœnia statuisse. Eo facto » utrum ab se prodita, an servata, patria » videatur, in fide Romana positum esse. Sibi » privatim nec pacisci quidquam, nec petere: » publice petere, quam pacisci, magis, ut, » si successisset incœptum, cogitaret populus » Romanus, potius cum quanto studio peri- » culoque reditum in amicitiam suam esset, » quam qua stultitia & temeritate de officio » decessum. » Conlaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quinctius tribunus militum præpositus.

XXVI. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte adgressus perpulerat, ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim aut in Samnio esset, sineret se classe circumvehi ad Romanum agrum, non oram modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum. Sed, ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploque naves deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis juventus Samnitium, præter necessarium urbis præsidium, ad litus missa: ubi

dum Nymphius in tenebris & multitudine semet ipsa inpediente, sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus; Charilaus, ex composito ab sociis in urbem receptus, quum summa urbis Romano milite inplesset, tolli clamorem jussit: ad quem Græci, signo accepto a principibus, quievere. Nolani per aversam partem urbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo evaserunt, visa: quippe qui inermes, nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur, quum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est, tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit, ipsos in amicitiam rediisse. Publilio triumphus decretus; quod satis credebatur, obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia hæc ei viro primum contigere; prorogatio imperii non ante in ullo facta, & acto honore triumphus.

U. c. 429.
a. C. 323.

U. c. 429. a. C. 323.

Tarentinorum indignatio in Romanos.

XXVII. Aliud ſubinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. Namque Tarentini, quum rem Palæpolitanam vana ſpe auxilii aliquamdiu ſuſtinuiſſent, poſtquam Romanos urbe potitos accepere, velut deſtituti, ac non qui ipſi deſtituiſſent, increpare Palæpolitanos: ira atque invidia in Romanos furere; eo etiam, quod Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno ſocietas cœpta eſt) in fidem populi Romani veniſſe adlatum eſt. « Quippe » propemodum perventum ad ſe eſſe: jam» que in eo rem fore, ut Romani aut hoſtes, » aut domini habendi ſint. Diſcrimen profecto » rerum ſuarum in bello Samnitium eventu» que ejus verti. Eam ſolam gentem reſtare, » nec eam ipſam ſatis validam, quando Luca» nus defecerit. Quem revocari adhuc, in» pellique ad abolendam ſocietatem Roma» nam poſſe, ſi qua ars ſerendis diſcordiis » adhibeatur. » Hæc conſilia quum apud cupidos rerum novandarum valuiſſent; ex juventute quidam Lucanorum pretio adſciti, clari magis inter populares, quam honeſti, inter ſe mulcati ipſi virgis, quum corpora nuda intuliſſent in civium cœtum, vociferati ſunt, ſe, quod caſtra Romana ingredi

Concitant Lucanos.

ausi essent, a consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res quum speciem injuriæ magis, quam doli, præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii, circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovaretur; legatique ad eam rem mittuntur (y). Repentina res quia quam caussam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed, amissa omni de se potestate, nihil ultra, quam ut pœniteret frustra, restabat.

U. c. 429. a. C. 323.

XXVIII. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quod necti (z) desierunt: mutatum autem jus ob

(y) *renovetur, legatique ad eam rem mittantur,* Gron. Crev.

(z) *ligari nexi* Gron.

U. c. 429. a. C. 323.

Papirii fœneratoris fœda libido.

unius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. L. Papirius is fuit: cui quum ſe C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: &, florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus: dein, poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atque idemtidem admonere fortunæ: poſtremo, quum ingenuitatis magis, quam præſentis conditionis, memorem videret, nudari jubet, verberaque adferri. Quibus laceratus juvenis, quum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris; ingens vis hominum, quum ætatis miſeratione atque indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis liberumque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. Et quum conſules, tumultu repentino coacti, ſenatum vocarent, introëuntibus in curiam Patribus laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes, oſtentabant. Victum eo die ob inpotentem injuriam unius ingens vinculum fidei: juſſi-

jussique consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus, obnoxium esset. Ita nexi soluti; cautumque in posterum, ne necterentur.

U. c. 429. a. C. 323.

Nexi soluti, cautumque ne necterentur.

XXIX. Eodem anno, quum satis per se ipsum Samnitium bellum & defectio repens Lucanorum, auctoresque defectionis Tarentini sollicitos haberent Patres, accessit, ut & Vestinus populus Samnitibus sese conjungeret. Quæ res sicut eo anno sermonibus magis passim hominum jactata, quam in publico ullo concilio est; ita insequentis anni consulibus, L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. Et, quamquam nova res erat, tamen tanta cura Patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamque timerent: ne aut inpunitas eorum lascivia superbiaque, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique & Marrucini: quos, si Vestinus adtingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in

U. c. 430. a. C. 322.

L. Furio II. D. Junio Coss.

U. c. 430. a. C. 322.

Vestinis bellum indictum

præsentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. Provincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte evenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti conjungere arma. Ceterum alterum consulem L. Furium, cui major moles rerum inposita erat, morbo gravi inplicitum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ caussa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem; a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis; discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu, gestum est. Nam & pervastavit agros, &, populando atque urendo tecta hostium sataque, in aciem invitos extraxit: & ita prœlio uno adcidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed, jam ne vallo quidem ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri.

L. Papirius dictator.

Poſtremo oppida quoque vi expugnare (*a*) adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quiſquam integer prœlio exceſſerat, ſcalis cepit: deinde Cingiliam. Utriuſque urbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hoſtium arcuerant, conceſſit. *U. c. 430. a. C. 322.*

XXX. In Samnium incertis itum auſpiciis eſt: cujus rei vitium non in belli eventum, quod proſpere geſtum eſt, ſed in rabiem atque iras imperatorum vertit. Namque Papirius dictator, a pullario monitus, quum ad auſpicium repetendum Romam proficiſceretur, magiſtro equitum denunciavit, ut ſeſe loco teneret, neu, abſente ſe, cum hoſte manum confereret. Fabius quum poſt profectionem dictatoris per exploratores comperiſſet, perinde omnia ſoluta apud hoſtes, ac ſi nemo Romanus in Samnio eſſet; ſeu ferox adoleſcens indignitate accenſus, quod omnia in dictatore viderentur repoſita eſſe; ſeu occaſione bene gerendæ rei inductus; exercitu inſtructo paratoque profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil

Fabius M. E. abſente dictatore, rem bene gerit.

(a) *oppugnare* Gron.

U. c. 430. a. C. 322. relictum sit, quo, si adfuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties inpetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. Per arma, per viros late stragem dedere. Secutus pedes inpetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa conlata, dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores una hæc pugna invenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde, multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuipiam fuit; seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem, missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes (*b*). Ita certe dictator id fac-

(b) *laudem* Gron. Crev.

tum accepit, ut, lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero, non Samnitium magis legiones, quam majestatem dictatoriam & disciplinam militarem, a magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi inpune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræque, profectus in castra, quum maximis itineribus isset, non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent, dictatorem avidum pœnæ venire, alternis pene verbis T. Manlii factum laudantem.

U. c. 430. a. C. 322.

Dictator indignatur

XXXI. Fabius, concione extemplo advocata, obtestatus milites est, « ut, qua virtute » rempublicam ab infestissimis hostibus defen» dissent, eadem se, cujus ductu auspicioque » vicissent, ab inpotenti crudelitate dictatoris » tutarentur. Venire amentem invidia, ira» tum virtuti alienæ felicitatique: furere, » quod, se absente, res publica egregie gesta » esset: malle, si mutare fortunam posset, » apud Samnites, quam Romanos, victoriam » esse. Imperium dictitare spretum, tamquam » non eadem mente pugnari vetuerit, qua

Fabii oratio ad milites.

U. c. 430. a. C. 322.

» pugnatum doleat : & tunc invidia inpedire » virtutem alienam voluisse, cupidissimisque » arma ablaturum fuisse militibus, ne, se » absente, moveri possent : & nunc id furere, id » ægre pati quod sine L. Papirio, non inermes, » non manci milites fuerint; quod se Q. Fa» bius magistrum equitum duxerit, ac non » accensum dictatoris. Quid illum facturum » fuisse, si, quod belli casus ferunt, Mars» que communis, adversa pugna evenisset; » qui sibi, devictis hostibus, re publica bene » gesta, ita ut non ab illo unico duce me» lius geri potuerit, supplicium magistro equi» tum minetur? Neque illum magistro equi» tum infestiorem, quam tribunis militum, » quam centurionibus, quam militibus esse. » Si possit, in omnes sæviturum fuisse : quia » id nequeat, in unum sævire. Etiam invi» diam, tamquam ignem, summa petere; in » caput consilii, in ducem incurrere. Si se » simul cum gloria rei gestæ exstinxisset, » tunc victorem, velut in capto exercitu do» minantem, quidquid licuerit in magistro » equitum, in militibus ausurum. Proinde » adessent in sua caussa omnium libertati. Si » consensum exercitus eumdem, qui in prœ-

» lio fuerit, in tuenda victoria videat, & » salutem unius omnibus curæ esse; inclina- » turum ad clementiorem sententiam animum. » Postremo se vitam fortunasque suas illo- » rum fidei virtutique permittere. *U. c. 430. a. C. 322.*

XXXII. Clamor e tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi vim adlaturum, salvis legionibus Romanis. Haud multo post dictator advenit: classicoque extemplo ad concionem advocavit. Tum, silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citavit. Qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, « Quæro [inquit] de te, Q. Fabi, quum » summum imperium dictatoris sit, pareant- » que ei consules, regia potestas, prætores » iisdem auspiciis, quibus consules, creati; » æquum censeas, necne, magistrum equitum » dicto audientem esse? Itemque illud inter- » rogo, quum me incertis auspiciis profec- » tum ab domo scirem, utrum mihi turbatis » religionibus res publica in discrimen com- » mittenda fuerit, an auspicia repetenda, ne » quid dubiis Diis agerem? Simul illud, » quæ dictatori religio inpedimento ad rem » gerendam fuerit, num ea magister equitum *Dictatoris oratio ad M. E.*

U. c. 430. a. C. 322.

» solutus ac liber potuerit esse ? Sed quid » ego hæc interrogo ? quum, si ego tacitus » abissem, tamen tibi ad voluntatis interpre- » tationem meæ dirigenda tua sententia fue- » rit. Quin tu respondes, vetuerimne, te quid- » quam rei, me absente, agere ? vetuerimne sig- » na cum hostibus conferre ? Quo tu imperio » meo spreto, incertis auspiciis, turbatis re- » ligionibus, adversus morem militarem disci- » plinamque majorum & numen Deorum, » ausus es cum hoste confligere. Ad hæc, » quæ interrogatus es, responde. Extra ea, » cave, vocem mittas. Accede, lictor. » Adversus quæ singula (*c*) quum respondere haud facile esset, & nunc quereretur, eumdem accusatorem capitis sui ac judicem esse; modo, vitam sibi eripi citius, quam gloriam rerum gestarum, posse, vociferaretur; purgaretque se invicem, atque ultro accusaret: tunc Papirius, redintegrata ira, spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri jussit. Fabius, fidem militum inplorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios, tumultum jam in concione miscentes, sese recepit. Inde clamor in totam concionem est perlatus : alibi preces, alibi minæ audieban-

Milites Fabii defensionem adripiunt.

(c) add. *Q. Fabio* Gron. Crev.

tur. Qui proximi forte tribunal ſteterant, quia ſubjecti oculis imperatoris noſcitari poterant, orabant, ut parceret magiſtro equitum, neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem : nec procul ſeditione aberant. Ne tribunal quidem ſatis quietum erat. Legati circumſtantes ſellam orabant, ut rem in poſterum diem differret, & iræ ſuæ ſpatium, & conſilio tempus daret : « Satis caſtigatam adoleſcentiam Fabii » eſſe : ſatis deformatam victoriam : ne ad » extremum finem ſupplicii tenderet : neu » unico juveni, neu patri ejus, clariſſimo » viro, neu Fabiæ genti eam injungeret igno» miniam. » Quum parum precibus, parum cauſſa proficerent, « intueri ſævientem con» cionem » jubebant. « Ita inritatis militum » animis ſubdere ignem ac materiam ſeditioni, » non eſſe ætatis, non prudentiæ ejus. Ne» minem id Q. Fabio, pœnam deprecanti » ſuam, vitio verſurum, ſed dictatori, ſi ob» cœcatus ira infeſtam multitudinem in ſe » pravo certamine moviſſet. Poſtremo, ne id » ſe gratiæ dare Q. Fabii crederet, ſe jus» jurandum dare paratos eſſe; non videri e

U. c. 430, a. C. 322.

U. c. 430.
a. C. 322.

» republica, in Q. Fabium eo tempore animadverti.»

XXXIII. His vocibus quum in ſe magis incitarent dictatorem, quam in magiſtrum equitum placarent, juſſi de tribunali deſcendere legati: &, ſilentio nequidquam per præconem tentato, quum, præ ſtrepitu ac tumultu, nec ipſius dictatoris, nec adparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prœlio, certamini finem fecit. Magiſter equitum, juſſus poſtero die adeſſe, quum omnes adfirmarent, infeſtius Papirium exarſurum, agitatum contentione ipſa exacerbatumque, clam ex caſtris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter jam conſul dictatorque fuerat, vocato extemplo ſenatu, quum maxime conquereretur apud Patres vim atque injuriam dictatoris, repente ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmoventium auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquam comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio (*d*): & prendi Fabium Papirius (*e*) juſſit. Ubi quum, deprecantibus primoribus Patrum atque univerſo

Fabius Romam fugit.

Sequitur dictator.

(d) add. *eſt* Gron. Crev.

(e) *Papirius Fabium* Gron. Crev.

senatu, perstaret in incepto inmitis animus; tum pater M. Fabius, « Quandoquidem [inquit] apud te nec auctoritas senatus, nec » ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus » nobilitasque magistri equitum, a te ipso » nominati, valet, nec preces, quæ sæpe » hostem mitigavere, quæ Deorum iras placant; tribunos plebis adpello, & provoco » ad populum. Eumque tibi, fugienti exercitus tui, fugienti senatus judicium, judicem » fero, qui certe unus plus, quam tua dictatura, potest polletque. Videro, cessurusne » provocationi sis, cui Rex Romanus Tullus » Hostilius cessit. » Ex curia in concionem itur. Quo cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum quum escendisset; deduci eum de rostris Papirius in partem inferiorem jussit. Secutus pater, « Bene agis [inquit] quum eo nos deduci » jussisti, unde & privati vocem mittere » possemus. » Ibi (*f*) primo non tam perpetuæ orationes, quam altercatio, exaudiebantnr. Vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabii senis, increpantis superbiam crudelitatemque Papirii: « Se quoque dictatorem

U. c. 430. a. C. 322.

Fabii pater Tr. Pl. adpellat.

(f) *In* Gron. Crev.

U. c. 430. a. C. 322.

Fabii senis oratio.

» Romæ fuisse, nec a se quemquam, ne plebis quidem hominem, non centurionem, » non militem, violatum; Papirium, tamquam ex hostium ducibus, sic ex Romano » imperatore victoriam & triumphum petere. » Quantum interesset inter moderationem » antiquorum, & novam superbiam crudelitatemque. Dictatorem Quinctium Cincinnatum in L. Minucium consulem, ex obsidione a se ereptum, non ultra sævisse, » quam ut legatum eum ad exercitum pro » consule relinqueret. M. Furium Camillum » in L. Furio, qui, contemta sua senectute » & auctoritate, fœdissimo cum eventu pugnasset, non solum in præsentia moderatum » iræ esse, ne quid de collega secus populo » aut senatui scriberet, sed, quum revertisset, potissimum ex tribunis consularibus » habuisse, quem ex collegis, optione ab senatu data, socium sibi imperii delegerit. » Nam populi quidem, penes quem potestas » omnium rerum esset, ne iram quidem umquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque inscitia exercitus amisissent, » quam ut pecunia eos multaret. Capite anquisitum ob rem bello male gestam de im-

» peratore nullo ad eam diem esse. Nunc du- U. c. 430. a. C. 322.
» cibus populi Romani, quæ ne victis quidem
» bello fas fuerit, virgas & secures victori-
» bus, & justissimos meritis triumphos, in-
» tentari. Quid enim tandem passurum fuisse
» filium suum, si exercitum amisisset? si fu-
» sus, fugatus, castris exutus fuisset? Quo
» ultra iram violentiamque ejus excessuram
» fuisse, quam ut verberaret necaretque?
» Quam conveniens esse, propter Q. Fabium
» civitatem in lætitia, victoria, supplicationi-
» bus, ac gratulationibus esse: eum, propter
» quem Deum delubra pateant, aræ sacrificiis
» fument, honore, donis cumulentur, nudatum
» virgis lacerari in conspectu populi Romani,
» intuentem Capitolium atque arcem, Deosque
» ab se duobus prœliis haud frustra advoca-
» tos? Quo id animo exercitum, qui ejus
» ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem
» luctum in castris Romanis, quam lætitiam
» inter hostes fore? » Hæc, simul jurgans,
querens, Deum hominumque fidem obtestans,
& complexus filium, plurimis cum lacrimis
agebat.

XXXIV. STABAT cum eo senatus majestas,
favor populi, tribunicium auxilium, memo-

U. c. 430. a. C. 322.

ria absentis exercitus. Ex parte altera « imperium invictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper observatum, & Manliana imperia, & posthabita filii caritas publicæ utilitati, » jactabantur. « Hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis, ántea in duobus liberis fecisse. Nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto, tamquam rei parvæ, disciplinæ militaris eversæ juventuti gratiam facere. Se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui adversus dictum suum, turbatis religionibus ac dubiis auspiciis, pugnasset, quidquam ex justa pœna remissurum. Majestas imperii perpetua ne esset, non esse in sua potestate. L. Papirium nihil de ejus jure deminuturum. Optare, ne potestas tribunicia, inviolata ipsa, violet intercessione sua Romanum imperium, neu populus (g) in se potissimum dictatorem & jus dictaturæ exstinguat. Quod si fecisset, non L. Papirium, sed tribunos, sed pravum populi judicium, nequidquam posteros accusaturos: quum, polluta semel militari disciplina, non miles

(g) add. *Romanus* Gron. Crev.

» centurionis, non centurio tribuni, non tri- » bunus legati, non legatus consulis, non » magister equitum dictatoris pareat imperio; » nemo hominum, nemo Deorum verecun- » diam habeat; non edicta imperatorum, non » auspicia observentur; sine commeatu vagi » milites in pacato, in hostico errent; inme- » mores sacramenti, licentia sola se, ubi » velint, exauctorent; infrequentia deferan- » tur signa; neque conveniatur ad edictum, » nec discernatur, interdiu nocte, æquo ini- » quo loco, jussu injussu imperatoris pugnent; » & non signa, non ordines servent; latro- » cinii modo cæca & fortuita, pro sollemni » & sacrata militia sit. Horum criminum vos » reos in omnia secula obferte, tribuni plebi: » vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabii (*h*) objicite.

U. c. 430. a. C. 322.

XXXV. STUPENTES tribunos & suam jam vicem magis anxios, quam ejus, cui auxilium ab se petebatur, liberavit onere consensus populi Romani, ad preces & obtestationem versus, ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoque, inclinatam rem in preces subsecuti, orare

P. R. exorat dictatorem.

(h) *Q. Fabio* Gron. Crev.

U. c. 430.
a. C. 322.

dictatorem insistunt, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret: satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, silentio facto, « Bene habet [inquit] Quirites. Vicit disci» plina militaris, vicit imperii majestas, quæ » in discrimine fuerunt, an ulla post hanc » diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, » qui contra edictum imperatoris pugnavit; » sed, noxæ damnatus, donatur populo Ro» mano, donatur tribuniciæ potestati, preca» rium non justum auxilium ferenti. Vive, » Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad » tuendum te, quam, qua paulo ante exsul» tabas, victoria. Vive, id facinus ausus, » cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco » fuisset, quo fuit L. Papirius, veniam de» disset. Mecum, ut voles, reverteris in gra» tiam: populo Romano, cui vitam debes, » nihil majus præstiteris, quam si hic tibi » dies satis documenti dederit, ut bello ac » pace pati legitima imperia possis. » Quum se nihil morari magistrum equitum pronunciasset, degressum eum templo lætus senatus,

lætior

lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis Manlii, videbatur. Forte ita eo anno evenit, ut, quotiescumque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. Ceterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam trucem dictatoris iram, timeret. Itaque, frumentatores quum, circumventi ex insidiis, cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoque ira alienavit a dictatore militum animos, jam ante infensos, quod inplacabilis Q. Fabio fuisset; &, quod suis precibus negasset, ejus populo Romano veniam dedisset. U. c. 430. a. C. 322.

XXXVI. Postquam dictator, præposito in urbe L. Papirio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quidquam pro magistratu agere, in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quidquam adtulit terroris. Namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesset an

U. c. 430.
a. C. 322.

abeſſet, parvi facientes, inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt. Ceterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut, ſi ducis conſilia favor ſubſecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuiſſe, pro haud dubio habitum ſit: ita inſtruxit aciem loco ac ſubſidiis, ita omni arte bellica firmavit. Ceſſatum a milite, ac de induſtria, ut obtrectaretur laudibus ducis, inpedita victoria eſt. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati ſunt. Senſit peritus dux, quæ res victoriæ obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe, & ſeveritatem miſcendam comitati. Itaque, adhibitis legatis, ipſe circum ſaucios milites inſerens in tentoria caput, ſingulos, ut ſeſe haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribuniſque, & præfectis demandabat: rem per ſe popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quidquam ad ſalubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu, cum hoſte congreſſus haud dubia ſpe ſua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi

Legiones Romanæ de induſtria male pugnant.

Dictator comior factus.

Samnites vincit.

ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde, qua duxit prædæ ſpes, victor exercitus; perluſtravitque hoſtium agros, nulla arma, nullam vim, nec apertam, nec inſidiis, expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam privatum compendium, in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites pacem a (i) dictatore petiere: cum quo pacti, ut ſingula veſtimenta militibus, & annuum ſtipendium darent; quum ire ad ſenatum juſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, unius ejus fidei virtutique cauſſam ſuam commendantes. Ita deductus ex Samnitibus exercitus. *U. c. 430. a. C. 322.*

XXXVII. DICTATOR triumphans urbem eſt ingreſſus: &, quum ſe dictatura abdicare vellet, juſſu Patrum, priuſquam abdicaret, conſules creavit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. Nec earum ipſarum ſancta fides fuit: adeo, poſtquam Papirium abiſſe magiſtratu nunciatum eſt, adrecti ad bellandum animi ſunt. C. Sul- *U. c. 431. a. C. 321.* *C. Sulpicio II. Q. Æmilio Coſſ.*

(i) *ab* Gron Crev.

U. c. 431. a. C. 321. picio, Q. Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus (*k*), ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt, qui non ipsis Apulis bellum inlatum, sed socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Ceterum fortuna Samnitium, vix a se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero, facit; non Apulis ab Samnitibus arma inlata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum: hostes nec hic, nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint: & quum concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis esset, prima luce nec auctor, nec caussa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit judicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tusculanos animad-

Judicium de Tusculanis.

(k) *consulibus, Aulium quidam annales habent, ad* &c. Crev.

verteretur; quorum eorum ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus Tusculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit. Ea multitudo, veste mutata, & specie reorum, tribus circuit, genibus se omnium advolvens. Plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quam caussa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos necari, conjuges liberosque sub corona lege belli venire: memoriamque ejus iræ Tusculanis in pœnæ tam atrocis auctores mansisse ad (*l*) patrum ætatem constat, nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum. *U. c. 431. a. C. 321.*

XXXVIII. Insequenti anno, Q. Fabio, L. Fulvio consulibus, A. Cornelius Arvina dictator & M. Fabius Ambustus magister equitum, metu gravioris in Samnio belli (conducta enim pretio a finitimis juventus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adversus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita, tamquam procul abesset hostis: quum subito *U. c. 432. a. C. 320.* *Q. Fabio, L. Furio Coss.* *A. Cornelius dictator.*

(l) *in* Crev.

U. c. 432. a. C. 320.

advenere Samnitium legiones tanta ferocia; ut vallum usque ad stationem Romanam inferrent. Nox jam adpetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant, orta luce postero die facturos. Dictator, ubi propiorem spe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. Eques extemplo insecutus ita institit agmini, ut, donec lucesceret, prœlio abstineret. Ne pedestres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques, luce demum ausus incursare in hostem, carpendo novissimos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. Interim pedes equitem adsecutus; & totis jam copiis Samnis urguebat. Tum dictator, postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, locum castris dimetari jussit. Id vero, circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem, inpedimentis ex agmine remotis. Instruunt contra & hostes, & ani-

Nocte castra relinquit.

Prœlium atrox committitur.

mis & viribus pares. Auxerat id maxime animos, quod, ignari loco iniquo, non hosti, cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam, jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At, hercule, illo die ab hora diei tertia ad octavam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit; neque signa promota loco, retrove recepta; neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, urguentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnabant. Fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant: quum subito Samnitium equites, quum, turma una longius provecta, accepissent, inpedimenta Romanorum procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, aviditate prædæ inpetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius adtulit; « Sine modo [inquit] sese » præda præpediant. » Alii deinde super alios, diripi passim ferrique fortunas militum, vociferabantur. Tum magistro equitum adcito,

U. c. 432. a. C. 320.

U. c. 432. a. C. 320.

« Vides tu [inquit] M. Fabi, ab hostium » equite omissam pugnam ? hærent inpediti » inpedimentis nostris. Adgredere, quod in- » ter prædandum omni multitudini evenit, » dissipatos : raros equis insidentes, raros, » quibus ferrum in manu sit, invenies : » equosque dum præda onerant, cæde iner- » mes, cruentamque illis prædam redde. Mihi » legiones peditumque pugna curæ erunt : » penes te equestre sit decus. »

Vincuntur Samnites.

XXXIX. Equitum acies, qualis quæ esse instructissima potest, invecta in dissipatos inpeditosque hostes, cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, objacentes pedibus fugientium consternatorumque equorum, neque pugnæ, neque fugæ satis potentes, cæduntur. Tum, deleto prope equitatu hostium, M. Fabius, circumductis paullulum alis, ab tergo pedestrem aciem adoritur. Clamor inde novus accidens & Samnitium terruit animos ; & dictator, ubi respectantes hostium antesignanos, turbataque signa, & fluctuantem aciem vidit, tum adpellare, tum adhortari milites, tribunos principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Novato clamore, signa inferuntur ; &, quid-

U. c. 432. a. C. 320.

quid progrediebantur, magis magisque turbatos hoſtes cernebant. Eques ipſe jam primis erat in conſpectu : & Cornelius, reſpiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monſtrabat, vexilla ſe ſuorum parmasque cernere equitum. Quod ubi auditum ſimulque viſum eſt, adeo repente laboris, per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti ſunt, ut haud ſecus, quam ſi tum integri e caſtris ſignum pugnæ accepiſſent, concitaverint ſe in hoſtem. Nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumque vim potuit : partim in medio cæſi, partim in fugam diſſipati ſunt. Pedes reſtantes ac circumventos cecidit : ab equite fugientium ſtrages eſt facta; inter quos & ipſe imperator cecidit. Hoc demum prœlium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, « minime id quidem mirum eſſe, ſi inpio » bello, & contra fœdus ſuſcepto, infeſtioribus merito Diis quam hominibus, nihil » proſpere agerent. Expiandum id bellum » magna mercede, luendumque eſſe. Id referre tantum, utrum ſupplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant ſanguine. » Audebantque jam quidam nominare

Pacem orant fruſtra.

U. c. 432. a. C. 320.

auctores armorum. Unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætores decretum fecerunt. « Ut » Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum » eo præda omnis Romana, captivique ut » Romam mitterentur; quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum » jus fasque restituerentur. » Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. Nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: ceterarum rerum inrita fuit deditio. Dictator ex senatusconsulto triumphavit. Hoc bellum a consulibus bellatum, quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse.

XL. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. Id ambigitur, belline gerendi caussa creatus sit; an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi

morbo forte inplicitus erat, ſignum mittendis quadrigis daret; functusque eo haud ſane memorandi imperii miniſterio, ſe dictatura abdicaret : nec facile eſt, aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falſisque imaginum titulis, dum familia ad ſe quæque famam rerum geſtarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe & ſingulorum geſta, & publica monumenta rerum confuſa. Nec quiſquam æqualis temporibus illis ſcriptor exſtat, quo ſatis certo auctore ſtetur. *U. c. 432. a. C. 320.*

EPITOME
LIBRI NONI LIVIANI

Titus Veturius & Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum artum exercitu, quum nulla spes evadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub jugum mitterentur. Iidemque, auctore Sp. Postumio consule, (qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur) cum duobus tribunis plebis & omnibus, qui fœdus spoponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti: nec multo post, fusis a Papirio Cursore Samnitibus & sub jugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus est. Tribus duæ adjectæ sunt, Usentina & Falerina. Suessa & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam perduxit: viam stravit, quæ Appia vocata est: liberti-

norum filios in senatum legit. Ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Etruscos, Umbros, Marsos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flavius scriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit per forensem factionem creatus: quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, a Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas adpellavit. Eaque res Fabio Maximo nomen dedit. In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit; &, æstimatis populi Romani viribus, quæ tunc erant, colligitur, si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus, quas ad Orientem imperio suo subjecerat.

LIBER IX

I.

U. c. 433.
a. C. 319.

T. Veturio II. Sp. Postumio II. Coss.

SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Calvino, Sp. Postumio consulibus. Samnites eo anno imperatorem C. Pontium, Herennii filium, habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt, « Ne nihil actum [in-

Pontii Samnitis oratio.

» quit] hac legatione censeatis, expiatum » est, quidquid ex fœdere rupto irarum in » nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscum» que Diis cordi fuit, subigi nos ad necessi» tatem dedendi res, quæ a nobis ex fœdere » repetitæ fuerant, iis non fuisse cordi tam » superbe ab Romanis fœderis expiationem » spretam. Quid enim ultra fieri ad placan» dos Deos mitigandosque homines potuit, » quam quod nos fecimus? Res hostium in » præda captas, quæ belli jure nostræ vide» bantur, remisimus: auctores belli, quia » vivos non potuimus, perfunctos jam fato » dedidimus: bona eorum, ne quid ex con-

» tagione noxæ remaneret penes nos, Romam » portavimus. Quid ultra tibi, Romane, » quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis » debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem » meorum ſuppliciorum judicem feram, ne» minem, neque populum, neque privatum, » fugio. Quod ſi nihil cum potentiore juris » humani relinquitur inopi, at ego ad Deos » vindices intolerandæ ſuperbiæ confugiam; » & precabor, ut iras ſuas vertant in eos, » quibus non ſuæ redditæ res, non alienæ » adcumulatæ ſatis ſint; quorum ſævitiam » non mors noxiorum, non deditio exanima» torum corporum, non bona ſequentia do» mini deditionem exſatient. Placari nequeunt, » (*a*) niſi hauriendum ſanguinem laniandaque » viſcera noſtra præbuerimus. Juſtum eſt » bellum, Samnites, quibus neceſſarium; & » pia arma, quibus nulla niſi in armis relin» quitur ſpes. Proinde, quum rerum humana» rum maximum momentum ſit, quam pro» pitiis rem, quam adverſis agant Diis, pro » certo habete, priora bella adverſus Deos » magis, quam homines, geſſiſſe; hoc, quod » inſtat, ducibus ipſis Diis geſturos. »

U. c. 433.
a. C. 319.

(a) *nequeant* Gron. Crev.

U. c. 433. a. C. 319.

Samnites ad Caudium castra locant.

II. Hæc, non læta magis, quam vera; vaticinatus, exercitu educto, circa Caudium castra, quam potest occultissime, locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos castraque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraque diversos, alium alibi, haud procul Romanis pascere jubet præsidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, « legiones » Samnitium in Apulia esse, Luceriam omni» bus copiis circumsedere: nec procul ab» esse, quin vi capiant. » Jam is etiam rumor ante, de industria vulgatus, venerat ad Romanos: sed fidem auxere captivi, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus sociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. Ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ; altera præter oram superi maris patens apertaque, sed, quanto tutior, tanto fere longior; altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est. Saltus duo alti angusti silvosique sunt, montibus circa perpetuis inter se juncti: jacet inter eos satis patens clausus in medio cam-

campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. Sed ante, quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem, qua te insinuaveris, retro via repetenda; aut, si ire porro pergas, per alium saltum artiorem inpeditioremque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem, Romani, demisso agmine, quum ad alias angustias protinus pergerent, septas dejectu arborum, saxorumque ingentium objacentem molem (*b*) invenere. Quum fraus hostilis adparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. Eam quoque clausam sua obice armisque inveniunt. Sistunt inde gradum sine ullius imperio: stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesque alii alios (quum alterum quisque compotem magis mentis ac consilii ducerent) diu inmobiles silent. Deinde ubi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni ademta, cernebant; tamen, ne culpam malis adderent, pro se quisque,

U. c. 433. a. C. 319.

Capti fraude loci Romani.

(b) *objacente mole* Gron. Crev.

U. c. 433. a. C. 319.

nec hortante ullo nec imperante, ad muniendum versi, castra propter aquam vallo circumdant; sua ipsi opera laboremque inritum (præterquam quod hostes superbe increpabant) cum miserabili confessione eludentes. Ad consules mœstos, ne advocantes quidem in consilium, (quando nec consilio nec auxilio locus esset) sua sponte legati ac tribuni conveniunt: militesque ad prætorium (c) versi, opem, quam vix Dii inmortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt.

Consilium expedire non possunt.

III. Querentes magis, quam consultantes, nox obpressit, quum pro ingenio quisque fremerent: alius, « per obices viarum; » alius, « per adversa montium, per silvas, » qua ferri arma poterunt, eamus. Modo ad » hostem pervenire liceat, quem per annos » jam prope triginta vincimus; omnia æqua » & plana erunt Romano, in perfidum Sam» nitem pugnanti: » alius, « Quo, aut qua » eamus? Num montes moliri sede sua para» mus? Dum hæc inminebunt juga, qua tu » hostem venies? Armati, inermes, fortes, » ignavi, pariter omnes capti atque victi su» mus. Ne ferrum quidem ad bene morien-

(c) *in prætorium* Gron. Crev.

» dum oblaturus eſt hoſtis : ſedens bellum » conficiet. » His in vicem ſermonibus, qua cibi, qua quietis inmemor, nox traducta eſt. Ne Samnitibus quidem conſilium in tam lætis ſubpetebat rebus. Itaque univerſi Herennium Pontium, patrem imperatoris, per literas conſulendum cenſent. Jam is gravis annis, non militaribus ſolum, ſed civilibus quoque abſceſſerat muneribus : in corpore tamen adfecto vigebat vis animi conſiliique. Is, ubi accepit, ad Furculas Caudinas inter duos ſaltus clauſos eſſe exercitus Romanos, conſultus ab nuncio filii, cenſuit, omnes inde quam primum inviolatos dimittendos. Quæ ubi ſpreta ſententia eſt, iterumque, eodem remeante nuncio, conſulebatur; cenſuit, ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam diſcordia inter ſe, velut ex ancipiti oraculo, reſponſa data ſunt; quamquam filius ipſe in primis jam animum quoque patris conſenuiſſe in adfecto corpore rebatur; tamen conſenſu omnium victus eſt, ut ipſum in conſilium adciret. Nec gravatus ſenex, plauſtro in caſtra dicitur advectus, vocatusque in conſilium ita ferme locutus eſſe, ut nihil ſententiæ ſuæ mutaret; cauſſas tantum adjiceret :

U. c. 435. a. C. 319.

Herennii diſcordia reſponſa.

U. c. 433. a. C. 319.

« Priore se consilio, quod optimum duceret, » cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque : altero consilio in multas ætates, quibus, amissis duobus exercitibus, haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre : tertium nullum consilium esse. » Quum filius aliique principes percunctando exsequerentur, « Quid si media via consilii » caperetur ; ut & dimitterentur incolumes, » & leges iis jure belli victis inponerentur? » Ista quidem sententia [inquit] ea est, quæ » neque amicos parat, neque inimicos tollit. » Servate modo, quos ignominia inritaveritis. Ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat. Vivet semper in pectoribus » illorum, quidquid istuc præsens necessitas » inusserit ; neque eos ante multiplices pœnas » expetitas a vobis quiescere sinet. »

IV. Neutra sententia accepta. Herennius domum e castris est avectus. Et in castris Romanis quum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & jam omnium rerum inopia esset; victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent : si pacem non inpetrarent, uti provoca-

rent ad pugnam. Tum Pontius, « debellatum « esse, » respondit: « &, quoniam ne victi » quidem ac capti fortunam fateri scirent, » inermes cum singulis vestimentis sub jugum » missurum: alias conditiones pacis æquas vic» tis ac victoribus fore; si (*d*) agro Samnitium » decederetur, coloniæ abducerentur, suis » deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo » fœdere victurum. His conditionibus para» tum se esse fœdus cum consulibus ferire: » si quid eorum displiceat, legatos redire ad » se » vetuit. Hæc quum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaque mœstitia incessit, ut non gravius accepturi viderentur, si nunciaretur; omnibus eo loco mortem obpetendam esse. Quum diu silentium fuisset, nec consules aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat, « Patrem meum » [inquit] consules, sæpe audivi memoran» tem, se in Capitolio unum non fuisse aucto» rem senatui redimendæ auro a Gallis civi» tatis, quando nec fossa valloque ab igna-

U. c. 433. a. C. 319.

Leges a Pontio dictæ Romanis,

Lentulo suadente,

(d) *si* del. *Gron. Crev.*

U. c. 433. a. C. 319.

» vissimo ad opera ac muniendum hoste clausi » essent ; & erumpere si non sine periculo » magno, tamen sine certa pernicie possent. » Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio » armatis in hostem licuit, (quo sæpe modo » obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis » æquo aut iniquo loco dimicandi tantum- » modo cum hoste copia esset; non mihi pa- » terni animi indoles in consilio dando de- » esset. Equidem mortem pro patria præcla- » ram esse fateor : & me vel devovere pro » populo Romano legionibusque, vel in me- » dios me inmittere hostes paratus sum. Sed » hic patriam video, hic quidquid Romana- » rum legionum est : quæ, nisi pro se ipsis » ad mortem ruere volunt, quid habent, quod » morte sua servent ? Tecta urbis, dicat ali- » quis, & mœnia, & eam turbam, a qua » urbs incolitur. Immo hercule, produntur » ea omnia, deleto hoc exercitu, non ser- » vantur. Quis enim ea tuebitur ? Inbellis » videlicet atque inermis multitudo ? tam, » hercule, quam a Gallorum inpetu defendit. » An a Veiis exercitum Camillumque ducem » inplorabunt ? Hic omnes spes opesque sunt, » quas servando patriam servamus : dedendo

» ad necem, patriam deserimus ac prodimus. *U. c.* 433. *a. C.* 319.
» At fœda atque ignominiosa deditio est. Sed » ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam, » quam morte nostra, si opus sit, servemus. » Subeatur ergo ista, quantacumque est, in» dignitas ; & pareatur necessitati, quam ne » Dii quidem superant. Ite, consules, redi» mite armis civitatem, quam auro majores » vestri redemerunt. »

Accipiuntur.

V. Consules profecti ad Pontium in conloquium, quum de fœdere victor agitaret, negarunt, injussu populi fœdus fieri posse : nec sine fecialibus ceremoniaque sollemni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem, facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur ? « per quem » populum fiat, quo minus legibus dictis ste» tur, ut eum ita Jupiter feriat, quemadmo» dum a fecialibus porcus feriatur. » Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum ; nominaque omnium, qui spoponderunt, exstant : ubi, si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium, non exstarent. Et propter necessariam fœderis dila-

U. c. 433.
a. C. 319.

tionem obſides etiam ſexcenti equites imperati, qui capite luerent, ſi pacto non ſtaretur. Tempus inde ſtatutum tradendis obſidibus exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum in caſtris conſulum adventus, ut vix ab iis abſtinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti eſſent; quorum ignavia fœdius inde, quam veniſſent, abituri. Illis non ducem locorum, non exploratorem fuiſſe: belluarum modo cæcos in foveam miſſos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hoſti. Proponere ſibimet ipſi ante oculos jugum hoſtile, & ludibria victoris, & vultus ſuperbos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miſerabilem viam, per ſociorum urbes reditum in patriam ac (*e*) parentes, quo ſæpe ipſi majoreſque eorum triumphantes veniſſent. Se ſolos ſine vulnere, ſine ferro, ſine acie victos: ſibi non ſtringere licuiſſe gladios, non manum cum hoſte conferre: ſibi nequidquam arma, nequidquam vires, nequidquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ advenit,

Sub jugum mittuntur Romani.

(e) *ad* Crev.

omnia triſtiora experiundo factura, quam quæ præceperant animis. Jam primum cum ſingulis veſtimentis inermes extra vallum exire juſſi, & primi traditi obſides, atque in cuſtodiam abducti. Tum a conſulibus abire lictores juſſi, paludamentaque detracta: tantam id inter ipſos, qui, paullo ante eos exſecrantes, dedendos lacerandosque cenſuerant, miſerationem fecit, ut, ſuæ quiſque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ majeſtatis, velut ab nefando ſpectaculo, averteret oculos. *U. c.* 433. *a. C.* 319.

VI. Primi conſules prope ſeminudi ſub jugum miſſi: tum, ut quiſque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinceps ſingulæ legiones. Circumſtabant armati hoſtes, exprobrantes eludentesque: gladii etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam necatique, ſi vultus eorum indignitate rerum acrior victorem obſendiſſet. Ita traducti ſub jugum, &, quod pene gravius erat, per hoſtium oculos. Quum e ſaltu evaſiſſent, etſi, velut ab inferis extracti, tum primum lucem adſpicere viſi ſunt; tamen ipſa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte triſtior fuit. Itaque, quum ante noctem Ca-

U. c. 433. a. C. 319.

Capuam veniunt.

puam pervenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egeni (*f*) corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio justa sociorum superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusque, obviam egressi, justis omnibus hospitalibus, privatisque & publicis funguntur officiis. Neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, & adloquia non modo sermonem elicere, sed ne, ut oculos quidem adtollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeo super mœrorem pudor quidam fugere conloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die quum juvenes nobiles, missi a Capua, ut proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, revertissent; vocatique in curiam percunctantibus majoribus natu, « multo sibi mœstiores & abjectioris animi visos, » referrent; « adeo silens, ac prope mutum agmen inces-

(f) *egena* Crev.

» fisse : tacere indolem illam Romanam, ab- *U. c. 433*
» latosque cum armis animos. Non reddere *a. C. 319.*
» salutem, non salutantibus dare responsum, non hiscere quemquam præ metu potuisse, tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, sub quo emissi essent. Habere Samnites victoriam, non præclaram solum, sed etiam perpetuam. Cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos, sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem ferociamque. »

Ofilii de Romanorum silentio judicium.

VII. Quum hæc dicerentur audirenturque, & deploratum pene Romanum nomen in concilio sociorum fidelium esset; dicitur Ofilius Calavius, Ovii filius, clarus genere factisque, tum etiam ætate verendus, longe aliter se habere rem dixisse : « Silentium illud » obstinatum, fixosque in terram oculos, & » surdas ad omnia solatia aures, & pudorem » intuendæ lucis, ingentem molem irarum » ex alto animo (*g*) cientis indicia esse : aut » Romana se (*h*) ignorare ingenia, aut silentium illud Samnitibus flebiles brevi clamores gemitusque excitaturum; Caudinæque » pacis aliquanto Samnitibus, quam Romanis,

(g) *animi* Gron. Crev.

(h) *se Romana* Gron. Crev.

U. c. 433.
a. C. 319.

» triſtiorem memoriam fore. Quippe ſuos » quemque eorum (*i*) animos habiturum, » ubicumque congreſſuri ſint : ſaltus Caudi- » nos non ubique Samnitibus fore. » Jam Romæ etiam (*k*) ſua infamis clades erat. Obſeſſos primum audierunt : triſtior deinde ignominioſæ pacis magis, quam periculi, nuncius fuit. Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat : dimiſſus deinde auxiliorum adparatus, poſtquam deditionem tam fœde factam acceperunt : extemploque ſine ulla publica auctoritate conſenſum in omnem formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſæ, juſtitiumque in foro ſua ſponte cœptum prius, quam indictum : lati clavi, annuli aurei poſiti : pene mœſtior exercitu ipſo civitas eſſe : nec ducibus ſolum atque auctoribus ſponſoribusque pacis iraſci, ſed innoxios etiam milites odiſſe, & negare urbe tectisve accipiendos. Quam concitationem animorum fregit adventus exercitus, etiam iratis miſerabilis. Non enim tamquam in patriam revertentes ex inſperato incolumes, ſed captorum habitu vultuque ingreſſi ſero in

(i) *eorum* l. *coram* Gron. Crev.

(k) *Jam & Romæ ſua &c.* Gron. Crev.

urbem, ita ſe in ſuis quiſque tectis abdiderunt, ut poſtero atque inſequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum adſpicere vellet. Conſules, in privato abditi, nihil pro magiſtratu agere, niſi quod expreſſum ſenatusconſulto eſt, ut dictatorem dicerent comitiorum cauſſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt, & P. Ælium Pætum magiſtrum equitum: quibus vitio creatis, ſubfecti M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magiſter equitum. Nec per eos comitia habita: &, quia tædebat populum omnium magiſtratuum ejus anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvus. Is conſules creavit Q. Publilium Philonem & L. Papirium Curſorem iterum, haud dubio conſenſu civitatis, quod nulli ea tempeſtate duces clariores eſſent.

U. c. 433. a. C. 319.

Q. Fabius dictator.

M. Æmilius dictator.

U. c. 434. a. C. 318.

Q. Publilio III. L. Papirio II. Coſſ.

VIII. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat Patribus) magiſtratum inierunt, ſollemnibusque ſenatusconſultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. Et Publilius, penes quem faſces erant, « Dic Sp. Poſtumi » inquit. Qui ubi ſurrexit, eodem illo vultu, quo ſub jugum miſſus erat, « Haud ſum ignarus [in» quit] conſules, ignominiæ, non honoris

Poſtumii magnanima ſententia.

U. c. 434.
a. C. 318.

» caussa me primum excitatum jussumque » dicere, non tamquam senatorem, sed tam» quam reum qua infelicis belli, qua igno» miniosæ pacis. Ego tamen, quando neque » de noxa nostra neque de pœna retulistis, » omissa defensione, quæ non difficillima » esset apud haud ignaros fortunarum huma» narum necessitatumque, sententiam de eo, » de quo retulistis, paucis peragam: quæ » sententia testis erit, mihine, an legioni» bus vestris pepercerim, quum me seu turpi » seu necessaria sponsione obstrinxi. Qua ta» men, quando injussu populi facta est, non » tenetur populus Romanus; nec quidquam » ex ea, præterquam corpora nostra deben» tur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi » vinctique: exsolvamus religione populum, » si qua obligavimus; ne quid divini huma» nive obstet, quo minus justum piumque de » integro ineatur bellum. Interea consules » exercitum scribere, armare, educere pla» cet; nec prius ingredi hostium fines, quam » omnia justa in deditionem nostram perfecta » erunt. Vos, Dii inmortales, precor quæ» soque, si vobis non fuit cordi, Sp. Postu» mium, T. Veturium consules cum Samni-

» tibus prospere bellum gerere ; at vos satis » habeatis, vidisse nos sub jugum missos, » vidisse sponsione infami obligatos, videre » nudos vinctosque hostibus deditos, omnem » iram hostium nostris capitibus excipientes. » Novos consules legionesque Romanas ita » cum Samnite gerere bellum velitis, ut » omnia ante nos consules bella gesta sunt. » Quæ ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit omnes, (*l*) ut modo vix crederent, illum eumdem esse Sp. Postumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset : modo miserarentur, quod vir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremtæ pacis. Quum omnes, laudibus modo prosequentes virum, in sententiam ejus pedibus irent ; tentata paullisper intercessio est ab L. Livio & Q. Mælio, tribunis plebis : qui, « neque exsolvi religione populum [aiebant] deditione sua, » nisi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuissent, restituerentur : neque se » pro eo, quod, spondendo pacem, servassent exercitum populi Romani, pœnam » ullam meritos esse ; neque ad extremum,

U. c. 434. a. C. 318.

Intercedunt duo tribuni.

(l) *homines* Gron. Crev.

U. c. 434.
a. C. 318.

» quum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus vio» larive poſſe. »

Poſtumii adverſus tribunos oratio.

IX. Tum Poſtumius, « Interea dedite [inquit] profanos nos, quos ſalva religione » poteſtis : dedetis deinde & iſtos ſacroſanc» tos, quum primum magiſtratu abierint ; ſed, » ſi me audiatis, prius, quam dedantur, hic » in comitio virgis cæſos, hanc jam ut in» tercalatæ pœnæ uſuram habeant. Nam » quod deditione noſtra negant exſolvi reli» gione populum, id iſtos magis, ne dedan» tur, quam quia ita ſe res habeat, dicere, » quis adeo juris fecialium expers eſt, qui » ignoret ? Neque ego inficias eo, Patres » conſcripti, tam ſponſiones quam fœdera » ſancta eſſe apud eos homines, apud quos » juxta divinas religiones fides humana coli» tur : ſed injuſſu populi nego quidquam » ſanciri poſſe, quod populum teneat. An, » ſi eadem ſuperbia, qua ſponſionem iſtam » expreſſerunt nobis Samnites, coëgiſſent nos » verba legitima dedentium urbes nuncupare, » deditum populum Romanum vos tribuni » diceretis, & hanc urbem, templa, delubra, » fines, aquas, Samnitium eſſe ? Omitto de» ditionem, quoniam de ſponſione agitur.

Quid

» Quid tandem, si spopondissemus, urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! Atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum levat. Si quid est, in quo (m) obligari populus possit, in omnia potest. Et ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul, an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, quibus non fuit satis consules spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec a me nunc quisquam quæsiverit, quid ita spoponderim? quum id nec consulis jus esset; nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, possem. Nihil ad Caudium, Patres conscripti, humanis consiliis gestum est. Dii inmortales & vestris & hostium imperatoribus mentem ademerunt. Nec nos in bello satis cavimus; & illi male partam victoriam male perdiderunt, dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacumque condi- U. c. 434. a. C. 318.

(m) *quod* Gron. Crev.

U. c. 434.
a. C. 318.

» tione arma viris in arma natis auferre festi» nant. An, si sana mens fuisset, difficile » illis fuit, dum senes ab domo ad consul» tandum arcessunt, mittere Romam legatos? » cum senatu, cum populo, de pace ac » fœdere agere? Tridui iter expeditis erat. » Interea in induciis res fuisset; donec ab » Roma legati aut victoriam illis certam, » aut pacem adferrent. Ea demum sponsio » esset, quam populi jussu spopondissemus. » Sed neque vos tulissetis, nec nos spopon» dissemus: nec fas fuit alium rerum exitum » esse, quam ut (*n*) illi, velut somnio læ» tiore, quam quod mentes eorum capere » possent, nequidquam eluderentur: & » nostrum exercitum eadem, quæ inpedierat, » fortuna expediret: vanam victoriam vanior » inritam faceret pax: sponsio interponeretur, » quæ neminem, præter sponsorem, obliga» ret. Quid enim vobiscum, Patres conscripti, » quid cum populo Romano actum est? quis » vos adpellare potest? quis se a vobis dicere » deceptum? Hostis? an civis? Hosti nihil » spopondistis: civem neminem spondere pro » vobis jussistis. Nihil ergo vobis nec nobis»

(n) *ut & Crev.*

» cum eſt, quibus nihil mandaſtis; nec cum » Samnitibus, cum quibus nihil egiſtis. Samnitibus ſponſores nos ſumus, rei ſatis locupletes: in id, quod noſtrum eſt; in id, » quod præſtare poſſumus, corpora noſtra » & animos; in hæc ſæviant, in hæc ferrum, » in hæc iras acuant. Quod ad tribunos adtinet, conſulite, utrum præſens deditio » eorum fieri poſſit, an in diem differatur. Nos » interim, T. Veturi, vosque ceteri, vilia » hæc capita luendæ ſponſionis feramus, & » noſtro ſupplicio liberemus Romana arma. »

U. c. 434. a. C. 318.

X. Movit Patres conſcriptos tum cauſſa, tum auctor; nec ceteros ſolum, ſed tribunos etiam plebei, ut ſe in ſenatus dicerent fore poteſtate. Magiſtratu inde ſe extemplo abdicaverunt, traditique fecialibus cum ceteris Caudium ducendi. Hoc facto ſenatusconſulto, lux quædam adfulſiſſe civitati viſa eſt. Poſtumius in ore erat; eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii conſulis, aliis claris facinoribus æquabant. « Emerſiſſe » civitatem ex obnoxia pace, illius conſilio » & opera: ipſum ſe cruciatibus & hoſtium » iræ obferre, piaculaque pro populo Romano dare. » Arma cuncti ſpectant & bellum

Sponſores pacis deduntur.

U. c. 434. a. C. 318.

« En umquam futurum, ut congredi armatis » cum Samnite liceat ? » In civitate, ira odioque ardente, delectus prope omnium voluntariorum fuit. Rescriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductusque ad Caudium exercitus. Prægressi feciales, ubi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus jubent, manus post tergum vinciri. Quum adparitor verecundia majestatis Postumium laxe vinciret, « Quin tu [inquit] adducis » lorum, ut justa fiat deditio ? » Tum, ubi in cœtum Samnitium & ad tribunal ventum Pontii est, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit : « Quandoque hice homines in- » jussu populi Romani Quiritium fœdus ictum » iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam » nocuerunt; ob eam rem, quō populus Roma- » nus scelere inpio sit solutus, hosce homines » vobis dedo. » Hæc dicenti feciali, Postumius genu femur, quanta maxime poterat vi, perculit, & clara voce ait, « se Samni- » tem civem esse, illum legatum; fecialem » a se contra jus gentium violatum; eo justius » bellum gesturos.

Pontii non accipientis deditionem oratio.

XI. Tum Pontius, « Nec ego istam dedi- » tionem accipiam [inquit] nec Samnites

» ratam habebunt. Quin tu, Sp. Postumi, » si Deos esse censes, aut omnia inrita facis, » aut pacto stas? Samniti populo omnes, » quos in potestate habuit, aut pro eis pax » debetur. Sed quid ego te adpello, qui te » captum victori, cum quà potes fide, resti- » tuis? Populum Romanum adpello; quem si » sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœ- » nitet, restituat legiones intra saltum, quo » septæ fuerunt. Nemo quemquam deceperit; » omnia pro infecto sint: recipiant arma, » quæ per pactionem tradiderunt: redeant » in castra sua. Quidquid pridie habuerunt, » quam in conloquium est ventum, habeant; » tum bellum & fortia consilia placeant, tunc » sponsio & pax repudietur. Ea fortuna, iis » locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, » geramus bellum: nec populus Romanus » consulum sponsionem, nec nos fidem po- » puli Romani accusemus. Numquamne caussa » defiet, cur victi pacto non stetis? Obsides » Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: » auro civitatem a Gallis redemistis; inter » accipiendum aurum cæsi sunt: pacem no- » biscum pepigistis, ut legiones vobis cap- » tas restitueremus; eam pacem inritam faci-

U. c. 434.
a. C. 318.

U. c. 434.
a. C. 318.

» tis, & semper aliquam fraudi speciem juris » inponitis. Non probat populus Romanus » ignominiosa pace legiones servatas ? Pacem » sibi habeat, legiones captas victori restituat: » hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus » ceremoniis dignum erat. Ut tu quidem, » quod petisti, per pactionem habeas, tot » cives incolumes; ego pacem, quam hosti » tibi remittendo pactus sum, non habeam: » hoc tu, A. Corneli, hoc vos, feciales, ju» ris gentibus dicitis ? Ego vero istos, quos » dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbi» tror; nec moror, quo minus in civitatem » obligatam sponsione commissa, iratis omni» bus Diis, quorum eluditur numen, redeant. » Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo » legatum fecialem genu perculit. Ita Dii » credent, Samnitem civem Postumium, non » civem Romanum esse, & a Samnite lega» tum Romanum violatum: eo vobis justum » in nos factum esse bellum. Hæc ludibria » religionum non pudere in lucem proferre? » & vix pueris dignas ambages senes ac con» sulares fallendæ fidei exquirere ? I, lictor, » deme vincla Romanis: moratus sit nemo, » quo minus, ubi visum fuerit, abeant. » Et

illi quidem, forſitan & publica, ſua certe liberata fide, ab Caudio in caſtra Romana inviolati redierunt. *U. c. 434. a. C. 318.*

XII. Samnitibus, pro ſuperba pace infeſtiſſimum cernentibus renatum bellum, omnia, quæ deinde venerunt, non in animis ſolum, ſed prope in oculis eſſe: & ſero ac nequidquam laudare ſenis Pontii utraque conſilia; inter quæ ſe media lapſos, victoriæ poſſeſſionem pace incerta mutaſſe, &, beneficii & maleficii occaſione amiſſa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere. Adeoque, nullodum certamine inclinatis viribus, poſt Caudinam pacem animi mutaverant, ut clariorem inter Romanos deditio Poſtumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri poſſe bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites ſimul rebellaſſe & viciſſe crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia necopinato adventu Samnitium (fuiſſe & Satricanos cum iis ſatis conſtat) nocte occupata eſt. Timor inde mutuus utroſque uſque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit; quam ali- *Bellum renaſcitur.*

U. c. 434. a. C. 318.

quamdiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat inbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quod vocem audiri præconis passi sunt, « Incolumem » abiturum, qui arma posuisset. » Ea spes remisit a certamine animos, & passim arma jactari cœpta. Pertinacior pars armata per aversam portam erupit; tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum ceteris pavor: quos circumdatos igni, nequidquam Deos fidemque invocantes, Samnites concremaverunt. Consules, inter se partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publilius in Samnio substitit adversus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos; quod nec ad Luceriam ire, ne ab tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publilio certamen. Itaque in aciem copias educunt.

Prœlio vincuntur Samnites a Publilio.

XIII. Adversus quos Publilius consul quum dimicaturus esset, prius adloquendos

milites ratus, concionem advocari juffit. Ceterum ficut ingenti alacritate ad prætorium concurfum eft, ita præ clamore pofcentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita eft. Suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prœlium urguentes figniferos : &, ne mora in concurfu pilis emittendis ftringendisque inde gladiis effet, pila, velut dato ad id figno, abjiciunt, ftrictisque gladiis curfu in hoftem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut fubfidiis locandis fuit : omnia ira militaris prope vefano inpetu egit. Itaque non fufi modo hoftes funt; fed, ne caftris quidem fuis fugam inpedire aufi, Apuliam diffipati petiere : Luceriam tamen, coacto rurfus in unum agmine, eft perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hoftium tulerat, & in caftra pertulit. Ibi plus, quam in acie, fanguinis ac cædis factum, prædæque pars major ira conrupta. Exercitus alter cum Papirio confule locis maritimis pervenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis injuriis & odio, quam beneficio ullo populi Romani. Nam Samnites, ea tempeftate in montibus vicatim habitantes, cam- U. c. 434. a. C. 318.

U. c. 434
a. C. 318.

pestria & maritima loca, contemto cultorum molliore atque, ut evenit fere, locis (*o*) simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. Quae regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, exclusos a commeatibus absumsisset. Tum

Papirius obsidet Luceriam.

quoque profectos inde ad Luceriam, juxta obsidentes obsessosque, inopia vexavit. Omnia ab Arpis Romanis subpeditabantur; ceterum adeo exigue, ut militi, occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret; interdum obcursu hostium cogeretur, abjecto ex equo frumento, pugnare. Obsessis (*p*) prius, quam alter consul victore exercitu advenit, & commeatus ex montibus Samnitium invecti erant, & auxilia intromissa. Artiora omnia adventus Publilii fecit; qui, obsidione delegata in curam collegae, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque quum spes nulla esset, diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad

(o) *loci* Gron. Crev.

(p) *& obsessis* Gron. Crev.

Luceriam caſtra habebant, undique contractis viribus, ſigna cum Papirio conferre. *U. c. 434. a. C. 318.*

XIV. Per id tempus, parantibus utriſque ſe ad prœlium, legati Tarentini interveniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, ut bellum omitterent. Per utros ſtetiſſet, quo minus diſcederetur ab armis, adverſus eos ſe pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papirius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega ſe communicaturum reſpondit: adcitoque eo, quum tempus omne in adparatu conſumſiſſet, conlocutus de re haud dubia, ſignum pugnæ propoſuit. Agentibus divina humanaque, quæ adſolent, quum acie dimicandum eſt, conſulibus, Tarentini legati obcurſare, reſponſum exſpectantes, quibus Papirius ait; « Auſpicia ſecunda eſſe, Tarentini, pullarius nunciat. Litatum præterea » eſt egregie. Auctoribus Diis, ut videtis, » ad rem gerendam proficiſcimur. » Signa inde ferri juſſit, & copias eduxit, vaniſſimam increpans gentem, quæ, ſuarum inpotens rerum præ domeſticis ſeditionibus diſcordiisque, aliis modum pacis ac belli facere æquum cenſeret. Samnites ex parte altera, quum omnem curam belli remiſiſſent, quia

U. c. 434. a. C. 318.

aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, quum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari, « se in auctoritate » Tarentinorum manere, nec descendere in » aciem, nec extra vallum arma ferre. De» ceptos potius, quodcumque casus ferat, » passuros, quam ut sprevisse pacis auctores » Tarentinos videantur. Accipere se omen, » [consules aiunt] & eam precari mentem » hostibus, ut ne vallum quidem defendant. »

Iterum vincuntur Samnites a Coss.

Ipsi, inter se partitis copiis, succedunt hostium munimentis, &, simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam, exulceratos ignominia stimularet animos, castra invasere; & pro se quisque, « non hæc furculas, nec » Caudium, nec saltus invios esse, ubi erro» rem fraus superbe vicisset; sed Romanam » virtutem, quam nec vallum, nec fossæ » arcerent, » memorantes, cædunt pariter resistentes fusosque, inermes atque armatos, servos, liberos, puberes, inpuberes, homines, jumentaque. Nec ullum superfuisset animal, ni consules receptui signum dedis-

ſent, avidosque cædis milites e caſtris hoſtium imperio ac minis expuliſſent. Itaque apud inſenſos ob interpellatam dulcedinem iræ, confeſtim oratio habita eſt, ut doceretur miles, « minime cuiquam militum conſules odio in hoſtes ceſſiſſe, aut ceſſuros : quin duces, ſicut belli, ita inſatiabilis ſupplicii, futuros fuiſſe, ni reſpectus equitum ſexcentorum, qui Luceriæ obſides tenerentur, præpediſſet animos : ne deſperata venia hoſtes cæcos in ſupplicia eorum ageret, perdere prius, quam perire, optantes. » Laudare ea milites, lætarique, obviam itum iræ ſuæ eſſe, ac fateri, omnia patienda potius, quam proderetur ſalus tot principum Romanæ juventutis. U. c. 434. a. C. 318.

XV. DIMISSA concione, conſilium habitum, omnibusne copiis Luceriam prememerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publilius conſul, ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi ſubegit, aut conditionibus in ſocietatem accepit. Papirio quoque, qui obſeſſor Luceriæ reſtiterat, brevi ad ſpem eventus reſpondit. Nam, inſeſſis omnibus viis, per

Luceria capta.

U. c. 434. a. C. 318.

quas commeatus ex Samnio ſubvehebantur, famæ domiti Samnites, qui Luceriæ in præſidio erant, legatos miſere ad conſulem Romanum, ut, receptis equitibus, qui cauſſa belli eſſent, abſiſteret obſidione. His Papirius ita reſpondit: « Debuiſſe eos Pontium, Herennii » filium, quo auctore Romanos ſub jugum » miſiſſent, conſulere, quid victis patiendum » cenſeret. Ceterum, quoniam ab hoſtibus in » ſe æqua ſtatui, quam in ſe ipſi ferre, ma- » luerint, nunciare Luceriam » juſſit, « arma, » ſarcinas, jumenta, multitudinem omnem » inbellem intra mœnia relinquerent; militem » ſe cum ſingulis veſtimentis ſub jugum miſ- » ſurum, ulciſcentem inlatam, non novam » inferentem ignominiam. » Nihil recuſatum. Septem millia militum ſub jugum miſſa, prædaque ingens Luceriæ capta, receptis omnibus ſignis armiſque, quæ ad Caudium amiſerant; &, quod omnia ſuperabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis cuſtodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione ſubita rerum clarior victoria populi Romani eſt: ſiquidem etiam (quod quibuſdam in annalibus invenio) Pontius, Herennii filius, Samni-

Sub jugum miſſi Samnites.

tium imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub jugum cum ceteris est missus. Ceterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque sub jugum: id magis mirabile est, ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit, ultorque unicus Romanæ ignominiæ, haud sciam an justissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum, triumphaverit; an consulum Papiriique præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, Cursorne Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum, ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu, consul tertium creatus sit; an L. Papirius Mugillanus; & in cognomine erratum sit.

U. c. 434. a. C. 318.

U. c. 435. a. C. 317.

L. Papirio III. Q. Aulio II. Coss.

XVI. Convenit, jam inde per consules reliqua belli perfecta. Aulius cum Ferentanis uno secundo prœlio debellavit; urbemque ipsam, quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis, in deditionem accepit. Pari fortuna consulum alter cum Satricanis, qui cives Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumque eorum in

U. c. 435. a. C. 317.

urbem acceperant, rem geſſit. Nam quum ad mœnia Satrici admotus eſſet exercitus, legatisque, miſſis ad pacem cum precibus petendam, triſte reſponſum ab conſule redditum eſſet, « niſi præſidio Samnitium interfecto » aut tradito, ne ad ſe remearent; plus ea voce, quam armis inlatis, terroris colonis injectum. Itaque ſubinde exſequentes quærendo a conſule legati, quonam ſe pacto paucos & infirmos crederet præſidio tam valido & armato vim adlaturos, ab iiſdem conſilium petere juſſi, quibus auctoribus præſidium in urbem accepiſſent, diſcedunt: ægreque inpetrato, ut de ea re conſuli ſenatum, reſponſaque ad ſe referri ſineret, ad ſuos redeunt. Duæ factiones ſenatum diſtinebant; una, cujus principes erant defectionis a populo Romano auctores; altera, fidelium civium. Certatum ab utriſque tamen eſt, ut ad reconciliandam pacem conſuli opera navaretur. Pars altera (quum præſidium Samnitium, quia nihil ſatis præparati erat ad obſidionem tolerandam, exceſſurum proxima nocte eſſet) enunciare conſuli ſatis habuit, qua noctis hora, quaque porta, & quam in viam egreſſurus hoſtis foret. Altera, quibus invi-

invitis defcitum ad Samnites erat, eadem noćte portam etiam confuli aperuerunt, armatosque clam hoftes in urbem acceperunt. Ita duplici proditione & præfidium Samnitium, infeffis circa viam filveftribus locis, necopinato obpreffum eft, & ab urbe plena hoftium clamor fublatus; momentoque unius horæ cæfus Samnis (q), Satricanus captus, & omnia in poteftate confulis erant. Qui, quæftione habita, quorum opera defećtio effet fаćta, quos fontes comperit, virgis cæfos fecuri percuffit: præfidioque valido inpofito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum deceffiffe Romam Papirium Curforem fcribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque fub jugum miffos aućtores funt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi folum vigore, fed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: vićtoremque curfu omnium ætatis fuæ fuiffe ferunt: & feu virium vi, feu exercitatione multa, cibi vinique eumdem capaciffimum: nec cum ullo afperiorem (quia ipfe invićti ad laborem corporis effet) fuiffe mi-

U. c. 435. a. C. 317.

Laus Papirii Curforis.

(q) *Samnis Cæfus* Gron. Crev.

U. c. 435. a. C. 317.

litiam pediti pariter equitique. Equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris : quibus ille : « Ne nihil remissum dicatis, remitto » [inquit] ne utique dorsum demulceatis, » quum ex equis descendetis. » Et vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios civesque. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem. Quem quum inambulans ante tabernaculum vocari jussisset, lictorem expedire securim jussit. Ad quam vocem exanimi stante Prænestino, « Agedum, lictor, excide radi» cem hanc [inquit] incommodam ambulan» tibus : » perfusumque ultimi supplicii metu, multa dicta, dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innisa res Romana staret. Quin eum parem destinant animis Magno Alexandro ducem, si arma, Asia perdomita, in Europam vertisset.

Disputatio de Alexandro M. & Romanis.

XVII. Nihil minus quæsitum a principio hujus operis videri potest, quam ut plus justo ab rerum ordine declinarem; varietatibusque distinguendo opere, & legentibus velut deverticula amœna, & requiem animo

meo quærerem. Tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus ſæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quærere libeat, quinam eventus Romanis rebus, ſi cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas, potens. Ea, & ſingula intuenti & univerſa, ſicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque, facile præſtant invictum Romanum imperium. Jam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo, egregium ducem fuiſſe Alexandrum; ſed clariorem tamen eum facit, quod unus fuit, quod adoleſcens in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, deceſſit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exempla caſuum humanorum; Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant, quid, niſi longa vita, ſicut Magnum modo Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? Recenſeam duces Romanos, nec omnes omnium ætatium, ſed ipſos eos, cum quibus conſulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum; M. Valerium Corvum, C.

U. c. 435.
a. C. 317.

Alexandri & ducum Rom. collatio.

U. c. 435. a. C. 317. Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Curſorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, M'. Curium. Deinceps ingentes ſequuntur viri, ſi Punicum Romano prævertiſſet bellum, ſeniorque in Italiam trajeciſſet. Horum in quolibet tum indoles eadem, quæ in Alexandro erat, animi ingeniique; tum diſciplina militaris, jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges geſſerant bella; ita deinde exactores regum Junii Valeriique, ita deinceps Fabii, Quinctii, Cornelii; ita Furius Camillus, quem juvenes ii (*r*), quibus cum Alexandro dimicandum erat, ſenem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) ceſſiſſet videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus, inſignes ante milites, quam duces? Ceſſiſſent Decii, devotis corporibus in hoſtem ruentes? Ceſſiſſet Papirius Curſor, illo corporis robore, illo animi? Victus eſſet conſiliis juvenis unius, ne ſingulos nominem, ſenatus ille, quem qui

(r) *duo* Gron.

ex regibus conſtare dixit, unus veram ſpeciem Romani ſenatus cepit? Id vero erat periculum, ne ſolertius, quam quilibet unus ex iis, quos nominavi, caſtris locum caperet, commeatus expediret, ab inſidiis præcaveret, tempus pugnæ deligeret, aciem inſtrueret, ſubſidiis firmaret. Non cum Dario rem eſſe dixiſſet: quem, mulierum ac ſpadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum, oneratum fortunæ adparatibus ſuæ, (*s*) prædam verius, quam hoſtem, nihil aliud quam bene auſus vana contemnere, incruentus devicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comiſſabundus inceſſit, viſus illi habitus eſſet, ſaltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti & veſtigia recentia domeſticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander abſumtus erat.

U. c. 435.
a. C. 317.

XVIII. Et loquimur de Alexandro nondum merſo ſecundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui, ſi ex habitu novæ fortunæ novique, ut ita dicam, ingenii, quod ſibi victor induerat, ſpectetur, Dario magis ſimilis, quam Alexandro, in Italiam veniſſet,

(s) *ſuæ apparatibus* Gron. Crev.

U. c. 435. a. C. 317. & exercitum Macedoniæ oblitum degenerantemque jam in Perſarum mores adduxiſſet. Referre in tanto rege piget ſuperbam mutationem veſtis, & deſideratas humi jacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus, & fœda ſupplicia, & inter vinum & epulas cædes amicorum, & vanitatem ementiendæ ſtirpis. Quid, ſi vini amor in dies fieret acrior? Quid, ſi trux ac præfervida ira? (nec quidquam dubium inter ſcriptores refero). Nullane hæc damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leviſſimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ favent, dictitare ſolent, ne majeſtatem nominis Alexandri (quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe) ſuſtinere non potuerit populus Romanus; &, adverſus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere auſi ſint homines, (id quod ex monumentis orationum patet) adverſus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam miſſurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo

hominis erit, conlecta paullo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus, etsi nullo bello, multis tamen prœliis victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit; non intelligunt, se hominis res gestas, & ejus juvenis, cum populi jam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si, quum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni, plus in tam longo spatio, quam in ætate tredecim annorum, fortuna variaverit? Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus numquam adversa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et, quo sint mirabiliores, quam Alexander aut quisquam rex, denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus inpediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus comitiorum caussa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit

U. c. 435. a. C. 317.

Fortunæ Alexandri conlatio cum fortuna P. Rom.

U. c. 435. a. C. 317.

se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, inpedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironum aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges non liberi solum inpedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Invictus ergo Alexander cum invictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset. Immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam obferentem se: Romanis multi fuissent, Alexandro, vel gloria, vel rerum magnitudine, pares; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine, viveret moreretur que.

Conlatio copiarum.

XIX. Restat, ut copiæ copiis comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque, in omni defectione sociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem scribebantur legiones. Quaterni quinique exercitus sæpe per eos annos in Etruria, in Um-

bria, Gallis hoſtibus adjunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volſcis, & Æquis, & omni Campania, & parte Umbriæ Etruriæque, & Picentibus, & Marſis, Pelignisque, ac Veſtinis atque Apulis, adjunctaque omni ora Græcorum inferi maris a Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Antio atque Oſtiis tenus Samnites, aut ſocios validos Romanis, aut fractos bello inveniſſet hoſtes. Ipſe trajeciſſet mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum & quatuor millibus equitum, maxime Theſſalorum: hoc enim roboris erat. Perſas, Indos, aliasque ſi adjunxiſſet gentes, inpedimentum majus, quam auxilium, traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi ſupplementum eſſet: Alexandro, (quod poſtea Hannibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus conſenuiſſet. Arma, clipeus ſariſſæque illis; Romano ſcutum, majus corpori tegumentum, & pilum, haud paullo, quam haſta, vehementius ictu miſſuque telum. Statarius uterque miles, ordines ſervans: ſed illa phalanx inmobilis, & unius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans:

U. c. 435. a. C. 317.

U. c. 435. a. C. 317. facilis partienti, quacumque opus esset, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prœlio victus Alexander, bello victus esset. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiamsi prima prospere evenissent, Persas & Indos & inbellem Asiam quæsisset, & cum feminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epiri regem Alexandrum, mortifero vulnere ictum, dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso juvene cum sua conferentem. Equidem, quum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri subfecturam fuisse reor ad unum bellum. Et forsitan, quum & fœderibus vetustis juncta Punica res Romanæ esset, & timor par adversus communem hostem duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, Persen, non modo cum clade ulla,

ſed ne cum periculo quidem ſuo. Abſit invidia verbo (*t*), & civilia bella ſileant, numquam ab equite hoſte, numquam a pedite, numquam aperta acie, numquam æquis, utique numquam noſtris locis laboravimus. Equitem, ſagittas, ſaltus inpeditos, avia commeatibus loca gravis armis miles timere poteſt. Mille acies, graviores quam Macedonum atque Alexandri, avertit, avertetque; modo ſit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor & civilis cura concordiæ.

U. c. 435. a. C. 317.

XX. M. Foslius Flaccinator inde & L. Plautius Venno conſules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renovando legati, quum ſenatum humi ſtrati moviſſent, rejecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque, fœdere negato (*u*), induciæ biennii, quum per aliquot dies fatigaſſent ſingulos precibus, inpetratæ. Et ex Apulia Teanenſes Canuſinique populationibus feſſi, obſidibus L. Plautio conſuli datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis:

U. c. 436. a. C. 316.
M. Foslio, L. Plautio Coſſ.

(t) *vero* Gron. Crev.

(u) *de fœdere negatum* Gron. Crev.

quum utrumque ipſi pro remedio ægris rebus diſcordia inteſtina petiſſent. Et duæ Romæ additæ tribus, Ufentina ac Falerina.

Tribus novæ.

U. c. 437. a. C. 315.

C. Junio, Q. Æmilio Coſſ.

Inclinatis ſemel in Apulia rebus, Teates quoque Apuli ad novos conſules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam, fœdus petitum venerunt (*x*), pacis per omnem Apuliam præſtandæ populo Romano auctores. Id audacter ſpondendo inpetravere, ut fœdus daretur: neque ut æquo tamen fœdere, ſed ut in ditione populi Romani eſſent. Apulia perdomita, (nam Forento quoque valido oppido Junius potitus erat) in Lucanos perrectum. Inde repentino adventu Æmilii conſulis Nerulum vi captum. Et poſtquam res Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina fama per ſocios vulgavit; Antiatibus quoque, qui ſe ſine legibus certis, ſine magiſtratibus agere querebantur, dati ab ſenatu ad jura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni: nec arma modo, ſed jura etiam Romana late pollebant.

U. c. 438. a. C. 314.

Sp. Nautio, M. Popillio Coſſ.

XXI. C. Junius Bubulcus & Q. Æmilius Barbula conſules exitu anni non conſulibus ab ſe creatis, Sp. Nautio & M. Popillio,

(x) *venere* Gron. Crev.

ceterum dictatori L. Æmilio legiones tradiderunt. Is, cum L. Fulvio magiſtro equitum Saticulam obpugnare adortus, rebellandi cauſſam Samnitibus dedit. Duplex inde terror inlatus Romanis. Hinc Samnis, magno exercitu coacto ad eximendos obſidione ſocios, haud procul caſtris Romanorum caſtra poſuit: hinc Saticulani magno cum tumultu, patefactis repente portis, in ſtationes hoſtium incurrerunt. Inde pars utraque, ſpe alieni magis auxilii, quam viribus freta ſuis, juſto mox prœlio inito Romanos urguent. Et, quamquam anceps dimicatio erat, tamen utrimque tutam aciem dictator habuit; quia & locum haud facilem ad circumveniendum cepit, & diverſa ſtatuit ſigna. Infeſtior tamen in erumpentes inceſſit: nec magno certamine intra mœnia compulit. Tum totam aciem in Samnites obvertit. Ibi plus certaminis fuit. Victoria ſicut ſera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fuſi in caſtra Samnites, exſtinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: &, ſpe abjecta Saticulæ tuendæ, Pliſtiam ipſi, ſocios Romanorum, ut parem dolorem hoſti redderent, circumſidunt.

U. c. 438. a. C. 314.

L. Æmilius dictator.

Fuſi Samnites.

U. c. 431. a. C. 313.

L. Papirio IV. Q. Publilio IV. Coss. Q. Fabius dictator.

XXII. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules novi, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius, ad accipiendum ab Æmilio exercitum, ad Saticulam cum supplemento venit: neque enim Samnites ad Plistiam manserant; sed, adcitis ab domo novis militibus, multitudine freti, castra eodem, quo antea, loco posuerunt, lacessentesque prœlio Romanos avertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tantum ducere, quod urbem obpugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo obpositis, ne qua in castra vis fieret. Eo ferocius adequitare (y) Samnites vallo, neque otium pati. Et quum jam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore, magister equitum Q. Aulius Cerretanus, magno tumultu cum omnibus turmis equitum evectus, submovit hostem. Tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignes (z) utrimque clades & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator, ægre patiens,

(y) *obequitare* Gron.

(z) *insignis* Gron. Crev.

quo tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites prœlium integravit: in quem, insignem inter suos cientem pugnam, magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret; nec, ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam inritata, est multitudo. Omnes, qui circa erant, in Aulium, temere invectum per hostium turmas, tela conjecerunt. Fratri præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum, plenus mœroris atque iræ, trucidavit: nec multum afuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est, coactique idem Samnites facere. Et repentina acies circa corpora ducum pedestre prœlium iniit, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumque Aulii corpus, mixta cum dolore lætitia, victores in castra referunt. Samnites, duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Saticula, quam nequidquam defendi rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt; intraque paucos dies Sati-

U. c. 439. a. C. 313.

Saticula capta.

U. c. 439. a. C. 313.

cula Romanus per deditionem, Pliſtia per vim Samnis potitur.

Soræ defectio ad Samnites.

XXIII. MUTATA inde belli ſedes eſt. Ad Soram ex Samnio Apuliaque traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo quum prior Romanus exercitus, ad ulciſcendam civium necem recuperandamque coloniam, magnis itineribus præveniſſet (*a*), & ſparſi per vias ſpeculatores, ſequi legiones Samnitium, nec jam procul abeſſe, alii ſuper alios, nunciarent; obviam itum hoſti, atque ad Lautulas ancipiti prœlio dimicatum eſt. Non cædes, non fuga alterius partis, ſed nox incertos, victi victoresne eſſent, diremit. Invenio apud quoſdam, adverſam eam pugnam Romanis fuiſſe, atque in ea cecidiſſe Q. Aulium, magiſtrum equitum. Subfectus in locum Aulii C. Fabius magiſter equitum cum exercitu novo ab Roma advenit; &, per præmiſſos nuncios conſulto dictatore, ubi ſubſiſteret, quove tempore, & qua ex parte hoſtem adgrederetur, ſubſtitit occultus, ad omnia ſatis exploratis conſiliis. Dictator, quum per aliquot dies poſt pugnam continuiſſet ſuos intra vallum, obſeſſi magis quam obſidentis modo, ſignum

(a) *perveniſſet* Crev.

ſignum repente pugnæ propoſuit; &, efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in ſemet ipſo, cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum novoque exercitu militem celavit: &, tanquam nulla, niſi in eruptione, ſpes eſſet, « Locis [inquit] anguſtis, milites, deprehenſi, niſi quam victoria patefecerimus, » viam nullam habemus. Stativa noſtra munimento ſatis tuta ſunt; ſed inopia eadem » infeſta. Nam & circa omnia defecerunt, » unde ſubvehi commeatus poterant; &, ſi » homines juvare velint, iniqua loca ſunt. » Itaque non fruſtrabor ego vos, caſtra hic » relinquendo, in quæ, infecta victoria, ſicut » priſtino die, vos recipiatis. Armis munimenta » non munimentis arma tuta eſſe debent. Caſtra » habeant repetantque, quibus operæ eſt trahere » bellum: nos omnium rerum reſpectum, præterquam victoriæ, nobis abſcindamus. Ferte » ſigna in hoſtem: ubi extra vallum agmen » exceſſerit, caſtra, quibus imperatum eſt, » incendant: damna veſtra, milites, omnium » circa, qui defecerunt, populorum præda » ſarcientur. » Et (*b*) oratione dictatoris,

U. c. 439.
a. C. 313.

(b) *Ea* Gron.

U. c. 439. a. C. 313.

quæ neceſſitatis ultimæ index erat, milites accenſi vadunt in hoſtem, & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quamquam proximis tantum (ita enim juſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud parvum fuit inritamentum. Itaque, velut vecordes inlati, ſigna primo inpetu hoſtium turbant; & in tempore, poſtquam ardentia procul vidit caſtra magiſter equitum, (id convenerat ſignum) hoſtium terga invadit. Ita circumventi Samnites, qua poteſt quiſque, fugam per diverſa petunt. Ingens multitudo, in unum metu conglobata, ac ſemet ipſam turba inpediens, in medio cæſa. Capta hoſtium caſtra direptaque; quorum præda onuſtum militem in Romana caſtra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod, præter exiguam deformatam incendio partem, cetera contra ſpem ſalva invenit.

Victoria de Samnitibus.

U. c. 440. a. C. 312.

M. Pœtelio, C. Sulpicio III. Coſſ.

XXIV. Ad Soram inde reditum; novique conſules M. Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimiſſa, novisque cohortibus in ſupplementum adductis. Ceterum, quum propter difficilem urbis ſitum nec obpugnandi ſatis certa ratio iniretur, & aut

tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset; Soranus transfuga, clam ex oppido profectus, quum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules jubet, deductusque traditurum urbem promittit. Visus inde (quum, quonam modo id præstaturus esset, percunctantes doceret) haud vana adferre, perpulit, prope adjuncta mœnibus Romana castra ut sex millia ab oppido removerentur: fore, ut minus intentæ in custodiam urbis diurnæ stationes ac nocturnæ vigiliæ essent. Ipse insequenti nocte, sub oppido silvestribus locis cohortibus insidere jussis, decem milites delectos secum per ardua ac prope invia in arcem ducit; pluribus, quam pro numero virorum, missilibus telis eo conlatis. Ad hæc saxa erant, & temere jacentia (ut fit) in aspretis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Ubi quum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam, erectam ex oppido in arcem, ostendisset; »Hoc quidem adscensu [inquit] vel tres armati »quamlibet multitudinem arcuerint: vos & »decem numero, & quod plus est, Romani, »Romanorumque fortissimi viri estis, & locus

U. c. 440.
a. C. 312.

U. c. 440. a. C. 312.

» pro vobis ; & nox erit, quæ omnia ex » incerto majora territis oſtentat. Ego jam » terrore omnia implebo : vos arcem intenti » tenete. » Decurrit inde, quanto maxime poterat, cum tumultu, « Ad arma, & pro » veſtram fidem, cives ? » clamitans, « arx » ab hoſtibus capta eſt ; ite, defendite. » Hæc incidens principum foribus, hæc obviis, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt. Trepidi magiſtratus, miſſis ad arcem exploratoribus, quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, avertunt animos a ſpe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur, portæque ab ſemiſomnis ac maxima parte inermibus refringuntur : quarum per unam præſidium Romanum clamore excitatum inrumpit, & concurſantes per viam pavidos cædit. Jam Sora capta erat, quum conſules prima luce advenere ; &, quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. Ex his ducentos viginti quinque, qui omnium conſenſu deſtinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores, vinctos Romam deducunt. Ceteram multitu-

Sora capitur.

dinem incolumen, præsidio inposito, Soræ relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis; cujus maxime intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. *U. c. 440. a. C. 312.*

XXV. Consules, ab Sora profecti, in agros atque urbes Ausonum bellum intulerunt. Mota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, conjurationesque circa Campaniam passim factæ; nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Ceterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vescia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero, in proditionem urbium suarum conjurati, ad consules veniunt: docent, « suos, jampridem exoptantes Samnitium adventum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse: juventute, armis (c) Samnites juvisse. Fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bel- *Ausonum gens bello adpetita.*

(c) *& armis* Gron. Crev.

U. c. 440. a. C. 312.

lum; & obſtinatos claudere, ſi exercitus ad» moveatur. In ea fluctuatione animorum » obprimi incautos poſſe. » His auctoribus mota propius caſtra: miſſique eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occulti propinqua mœnibus inſiderent loca; partim togati, tectis veſte gladiis, qui ſub lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab his (*d*) ſimul cuſtodes trucidari cœpti, ſimul datum ſignum armatis, ut ex inſidiis concurrerent. Ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora eodemque conſilio capta. Sed, quia abſentibus ducibus inpetus eſt factus, nullus modus cædibus fuit; deletaque Auſonum gens, vix certo defectionis crimine, perinde ac ſi internecivo (*e*) bello certaſſet.

& deleta.

XXVI. Eodem anno, prodito hoſtibus Romano præſidio, Luceria Samnitium facta. Nec diu proditoribus inpunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cujus primo inpetu urbs, ſita in plano, capitur. Lucerini ac Samnites ad internecionem cæſi: eoque ira proceſſit, ut Romæ quoque, quum

(d) *iis* Gron. Crev.

(e) *internecino* Gron. Crev.

de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. Præter odium, quod exsecrabile in bis captos erat, longinquitas quoque abhorrere a relegandis tam procul ab domo civibus inter tam infestas gentes cogebat. Vicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. Duo millia & quingenti missi. Eodem anno, quum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ principum conjurationes factæ. De quibus quum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. Is M. Foslium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus ejus terror. Itaque sive timore ejus, seu conscientia, Calavios, Ovium Noviumque, (ea capita conjurationis fuerant) priusquam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita judicio subtraxit. Deinde, ut quæstioni Campanæ materia decessit, versa Romam interpretando res: non nominatim, qui Capuæ, sed in universum, qui usquam coissent conjurassentve adversus rempublicam, quæri senatum jussisse: & coitiones, honorum adipiscendorum caussa factas,

U. c. 440. a. C. 312.

C. Mænius dictator quæstionibus exercendis.

U. c. 440. a. C. 312.

adverſus rempublicam eſſe : latiorque & re & perſonis quæſtio fieri, haud abnuente dictatore, ſine fine ulla quæſtionis ſuæ jus eſſe. Poſtulabantur ergo nobiles homines: adpellantibusque tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec hi (*f*) modo, in quos crimen intendebatur, ſed univerſi ſimul, negare, nobilium id crimen eſſe, quibus, ſi nulla obſtetur fraude, pateat via ad honorem, ſed hominum novorum : ipſos adeo dictatorem magiſtrumque equitum reos magis, quam quæſitores idoneos ejus criminis eſſe : intellecturosque ita id eſſe, ſimul magiſtratu abiſſent. Tum enimvero Mænius, jam famæ magis, quam imperii, memor, progreſſus in concionem ita verba fecit : « Et omnes anteactæ vitæ » vos conſcios habeo, Quirites, & hic ipſe » honos, delatus ad me, teſtis eſt innocen» tiæ meæ. Neque enim, quod ſæpe alias, » quia ita tempora poſtulabant reipublicæ, » qui bello clariſſimus eſſet, ſed qui maxime » procul ab his coitionibus vitam egiſſet, » dictator deligendus exercendis quæſtionibus » fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines

(*f*) *ii* Gron. Crev.

» (qua de caussa, vos existimare, quam me » pro magistratu quidquam incompertum di- » cere, melius est) primum ipsas expugnare » quæstiones omni ope adnisi sunt; dein, » postquam ad id parum potentes erant, ne » caussam dicerent, in præsidia adversariorum, » adpellationem & tribunicium auxilium, pa- » tricii confugerunt; postremo repulsi inde » (adeo omnia tutiora, quam ut innocentiam » suam purgarent, visa) in nos inruerunt, » & privatis dictatorem poscere reum vere- » cundiæ non fuit: ut omnes Dii homines- » que sciant, ab illis, etiam quæ non pos- » sint, tentari, ne rationem vitæ reddant; me » obviam ire crimini, & obferre me inimi- » cis reum, dictatura me abdico. Vos quæso, » consules, si vobis datum ab senatu negó- » tium fuerit, in me primum & hunc M. Fos- » lium quæstiones exerceatis; ut adpareat, » innocentia nostra nos, non majestate hono- » ris, tutos a criminationibus istis esse.» Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Foslius magisterio equitum: primique apud consules (iis enim ab senatu mandata res est) rei facti, adversus nobilium testimonia egregie absolvuntur. Publilius etiam Philo,

U. c. 440. a. C. 312.

Abdicat se dictatura.

Reus factus absolvitur.

U. c. 440. a. C. 312.

multiplicatis ſummis honoribus, poſt res tot domi belloque geſtas, ceterum inviſus nobilitati, cauſſam dixit, abſolutusque eſt. Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat, quæſtio per clara nomina reorum viguit. Inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusque, adverſus quas comparata erat, obpreſſa eſt.

XXVII. Earum fama rerum, magis tamen ſpes Campanæ defectionis, in quam conjuratum erat, Samnites, in Apuliam verſos, rurſus ad Caudium revocavit: ut inde ex propinquo, ſi qui motus occaſionem aperiret, (g) Capuam Romanis eriperent. Eo conſules cum valido exercitu venerunt. Et primo circa ſaltus, quum utrimque ad hoſtem iniqua via eſſet, cunctati ſunt: deinde Samnites per aperta loca brevi circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt, ibique primum caſtra in conſpectu hoſtibus data: deinde levibus prœliis, equitum ſæpius, quam peditum, utrimque periculum factum: nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie dam-

Prœlium cum Samnitibus.

(g) *aperirent* Gron. Crev.

nis, & fenefcere dilatione belli vires fuæ videbantur. Itaque in aciem procedunt, equitibus in cornua divifis: quibus præceptum erat, intentiores ad refpectum caftrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad prœlium, ftarent: aciem pediti tutam fore. Confulum (*h*) Sulpicius in dextro, Pœtelius in lævo cornu confiftunt. Dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hoftes, aut ne ipfi circumirentur, conftiterant, latius patefacta ftetit. Siniftris, præterquam quod confertiores fteterant, repentino confilio Pœtelii confulis additæ vires: qui fubfidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ cafus refervabantur, in primam aciem extemplo emifit; univerfisque hoftem primo inpetu viribus inpulit. Commota pedeftri acie Samnitium, eques in pugnam fubcedit. In hunc, tranfverfo agmine inter duas acies fe inferentem, Romanus equitatus concitat equos; fignaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec univerfam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Pœtelius folus, fed Sulpicius etiam, hortator adfuerat, avectus ab fuis nondum conferentibus manus ad cla-

U. c. 440.
a. C. 312.

(h) *Confules* Gron. Crev.

U. c. 440. a. C. 312.

morem, ab sinistra parte prius exortum. Unde, haud dubiam victoriam cernens, quum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam invenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Ceterum omnia mutavit repente consulis adventus. Nam & conspectu ducis refectus militum est animus: &, majus quam pro numero auxilium, advenerant (*i*) fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prœlium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus, &, omisso certamine, cædi capique Samnites; nisi qui Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est.

Vincunt Romani.

XXVIII. Consules, egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum obpugnandum legiones ducunt: ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintum, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum M. Foslio magistro equitum exercitum accepit. Is, quum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus

U. c. 441. a. C. 311.

L. Papirio V. C. Junio II. Coss.

Pœtelius dictator.

(i) *advenerat* Gron. Crev.

captam, omiſſo Boviano ad Fregellas pergit: unde, nocturna Samnitium fuga ſine certamine receptis Fregellis, præſidioque valido impoſito, in Campaniam reditum maxime ad Nolam armis repetendam. Eo ſe intra mœnia, ſub adventum dictatoris, & Samnitium omnis multitudo & Nolani agreſtes contulerant. Dictator, urbis ſitu circumſpecto, quo apertior aditus ad mœnia eſſet, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit: nec ita multo poſt, ſive a Pætelio dictatore, ſive ab C. Junio conſule, (nam utrumque traditur) Nola eſt capta. Qui captæ decus Nolæ ad conſulem trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas; Pœtelium autem, peſtilentia orta, clavi figendi cauſſa dictatorem dictum. Sueſſa & Pontiæ eodem anno coloniæ deductæ ſunt. Sueſſa Auruncorum fuerat: Volſci Pontias, inſulam ſitam in conſpectu litoris ſui, incoluerant. Et, Interamna & Caſinum ut deducerentur coloniæ, ſenatusconſultum factum eſt: ſed triumviros creavere, ac miſere colonorum quatuor millia inſequentes conſules M. Valerius, P. Decius.

U. c. 441, a. C. 311.

Nola capta.

U. c. 442, a. C. 310. M. Valerio, P. Decio Coſſ.

U. c. 442.
a. C. 310.

XXIX. Profligato fere Samnitium bello, priusquam ea cura decederet Patribus Romanis, Etrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempestate gens alia, cujus secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, quum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque, altero consulum in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui graviter æger Romæ restiterat, auctore senatu dictatorem C. Junium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes juniores sacramento adigit: arma, quæque alia res poscit, summa industria parat: nec tantis adparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubio, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Etruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Ap. Claudii, & C. Plautii fuit; memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in urbem duxit, eaque unus perfecit; quia, ob infamem atque invidiosam senatus lectionem verecundia victus, collega magistratu se abdicaverat. Appius, jam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram

Appia via.

obtinuit. Eodem Appio auctore, Potitii, gens (*k*), cujus ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, servos publicos, ministerii delegandi caussa, sollemnia ejus sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis statu suo sacris religionem facere posset, quum duodecim familiæ ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe exstinctos: nec nomen tantum Potitiorum interisse, sed censorem etiam Appium, memori Deum ira, post aliquot annos luminibus captum. *U. c. 442. a. C. 310.*

XXX. Itaque consules, qui eum annum secuti sunt, C. Junius Bubulcus tertium & Q. Æmilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem prava lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent; negaverunt, eam lectionem se, quæ sine recti pravique discrimine ad gratiam ac (*l*) libidinem facta esset, observaturos: & senatum extemplo citaverunt eo ordine, qui ante censores Ap. Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo an- *U. c. 443. a. C. 309.* *C. Junio III. Q. Æmilio II. Coss.*

(k) *Potitia gens* Gron. Crev.

(l) *&* Gron. Crev.

U. c. 443. a. C. 309. no dari cœpta per populum, utraque pertinentia ad rem militarem : unum, ut tribuni militum ſeni deni in quatuor legiones a populo crearentur ; quæ antea, perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorum & conſulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem tribuni plebei L. Atilius, C. Marcius. *Duumviri navales creati.* Alterum, ut duumviros navales claſſis ornandæ reficiendæque cauſſa idem populus juberet. Lator hujus plebiſciti fuit M. Decius tribunus plebis. Ejuſdem anni rem dictu parvam præterirem, ni ad religionem *Tibicines abeunt.* viſa eſſet pertinere. Tibicines, quia prohibiti a proximis cenſoribus erant in æde Jovis veſci, quod traditum antiquitus erat, ægre paſſi, Tibur uno agmine abierunt : adeo ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificiis præcineret. Ejus rei religio tenuit ſenatum ; legatoſque Tibur miſerunt, ut darent operam, ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tiburtini, benigne polliciti, primum adcitos eos in curiam hortati ſunt, uti reverterentur Romam : poſtquam perpelli nequibant, conſilio, haud abhorrente ab ingeniis hominum, eos adgrediuntur. Die feſto alii alios per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſſa invitant,

&c

& vino, cujus avidum ferme genus eſt, oneratos ſopiunt : atque ita in plauſtra ſomno vinctos (*m*) conjiciunt, ac Romam deportant : nec prius ſenſere, quam, plauſtris in foro relictis, plenos crapulæ eos lux obpreſſit. Tunc concurſus populi factus, inpetratoque, ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu atque hac, quæ nunc ſollemnis eſt, licentia per urbem vagarentur : reſtitutumque in æde veſcendi jus iis, qui ſacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur.

U. c. 443. a. C. 309.

Revehuntur Romam

XXXI. Consules inter ſe provincias partiti; Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria forte obvenit. In Samnio Cluviam, præſidium Romanum, quia nequiverat vi capi, obſeſſum fame in deditionem acceperant Samnites, verberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infenſus crudelitati Junius, nihil antiquius obpugnatione Cluviana ratus, quo die adgreſſus eſt mœnia, vi cepit, atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bovianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditiſſimum atque opulentiſſimum armis

Res geſtæ in Samnio.

(m) *victos* Gron. Crev.

U. c. 443. a. C. 309. virisque. Ibi quia haud tantum irarum erat, ſpe prædæ milites accenſi, oppido potiuntur. Minus itaque ſævitum in hoſtes eſt: prædæ plus pene, quam ex omni Samnio umquam, egeſtum, benigneque omnis militi conceſſa. Et poſtquam præpotentem armis Romanum nec acies ſubſiſtere ullæ, nec caſtra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eo curæ ſunt intentæ, ut inſidiis quæreretur locus, ſi qua licentia populando effuſus exercitus excipi ac circumveniri poſſet. Transfugæ agreſtes & captivi quidam, pars forte, pars conſilio oblati, congruentia ad conſulem adferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in ſaltum avium compulſam eſſe, perpulerunt, ut prædatum eo expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hoſtium exercitus itinera occultus inſederat, &, poſtquam intraſſe Romanos vidit ſaltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos invadit. Et primo nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, ſarcinas congerunt in medium: dein, poſtquam, ut quiſque liberaverat ſe onere, aptaveratque armis, ad ſigna undique coibant, & notis ordinibus in vetere diſciplina militiæ, jam ſine præcepto ullius

ſua ſponte ſtruebatur acies; conſul, ad ancipitem maxime pugnam advectus, deſilit ex equo, & Jovem, Martemque atque alios teſtatur Deos, « ſe nullam ſuam gloriam inde, » ſed prædam militi quærentem, in eum lo» cum deveniſſe : neque in ſe aliud, quam » nimiam ditandi ex hoſte militis curam, re» prehendi poſſe :, ab eo ſe dedecore nullam » rem aliam, quam virtutem militum, vin» dicaturam. Conniterentur modo uno animo » omnes invadere hoſtem, victum acie, caſtris » exutum, nudatum urbibus, ultimam ſpem » furto inſidiarum tentantem, & loco, non » armis, fretum. Sed quem eſſe jam virtuti » Romanæ inexpugnabilem locum? » Fregellana arx, Soranaque, & ubicumque iniquo ſucceſſum erat loco, memorabantur. His accenſus miles, omnium inmemor difficultatium, vadit adverſus inminentem hoſtium aciem. Ibi paullum (*n*) laboris fuit, dum in adverſum clivum erigitur agmen : ceterum, poſtquam prima ſigna planiciem ſummam ceperunt, ſenſitque acies æquo ſe jam inſtitiſſe loco, verſus extemplo eſt terror in inſidiatores, eaſdemque latebras, quibus ſe

U. c. 443.
a. C. 309.

(*n*) *paullulum* Gron. Crev.

U. c. 443. a. C. 309. paullo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia, hosti quæsita, ipsos tum sua fraude inpediebant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit: cæsa ad viginti millia hominum, victorque Romanus ad oblatam ultro ab hoste prædam pecorum discurrit.

Etrusci Sutrium obpugnant

XXXII. Dum hæc geruntur in Samnio, jam omnes Etruriæ populi præter Arretinos (*o*) ad arma ierant, ab obpugnando Sutrio, quæ urbs, socia Romanis, velut claustra Etruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter consulum Æmilius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Advenientibus Romanis, Sutrini commeatus benigne in castra ante urbem posita advexere. Etrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne bellum, traduxerunt. Postero die, ubi celeriora, quam tutiora, consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est, armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari jubet, ut prandeat miles, firmatisque cibo viribus arma capiat. Dicto paretur. Consul, ubi armatos paratosque

(*o*) *Aretinos* Gron.

vidit, ſigna extra vallum proferri juſſit, & haud procul hoſte inſtruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque ſteterunt, exſpectantes ut ab adverſariis clamor & pugna inciperet: & prius ſol meridie ſe inclinavit, quam telum hinc aut illinc emiſſum eſt. Inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etruſcis oritur, concinuntque tubæ, & ſigna inferuntur. Nec ſegnius ab Romanis pugna initur: concurrunt infenſis animis: numero hoſtis, virtute Romanus ſuperat. Anceps prœlium multos utrimque, & fortiſſimum quemque, abſumit: nec prius inclinata res eſt, quam ſecunda acies Romana ad prima ſigna, integri feſſis ſucceſſerunt. Etruſci, quia nullis recentibus ſubſidiis fulta prima acies fuit, ante ſigna circaque omnes ceciderunt. Nullo umquam prœlio fugæ minus, nec plus cædis fuiſſet, ni obſtinatos mori Tuſcos nox texiſſet; ita ut victores prius, quam victi, pugnandi finem facerent. Poſt occaſum ſolis ſignum receptui datum eſt: nocte ab utroque in caſtra reditum. Nec deinde quidquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium geſtum eſt; quia & ex hoſtium exercitu prima tota acies deleta uno prœlio fuerat, ſubſidiariis modo

U. c. 443.
a. C. 309.

relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, ut plures post prœlium saucii decesserint, quam ceciderant in acie.

U. c. 444. a. C. 308.

Q. Fabio II. C. Marcio Coss.

XXXIII. Q. Fabius insequentis anni consul, bellum ad Sutrium excepit. Collega Fabio C. Marcius Rutilus datus est. Ceterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit, & novus exercitus domo adcitus Etruscis venit. Permulti anni jam (*p*) erant, quum inter patricios magistratus tribunosque (*q*) nulla certamina fuerant: quum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor, circumactis decem & octo mensibus, quod Æmilia lege finitum censuræ spatium temporis erat, quum C. Plautius collega ejus magistratu se abdicasset, nulla vi compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis, quam justam, nec in vulgus, quam optimo cuique, gratiorem. Is, quum identidem legem Æmiliam recitaret, auctoremque ejus

Ap. Claudius censuram ultra legitimum tempus retinet.

(p) *jam anni* Gron. Crev.

(q) add. *plebis* Gron. Crev.

Mam. Æmilium dictatorem laudibus ferret; qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium & anni coegisset spatium: » Dic, » agedum [inquit] Ap. Claudi, quidnam » facturus fueris, si eo tempore, quo C. Fu» rius & M. Geganius censores fuerunt, cen» sor fuisses. » Negare Appius, « interroga» tionem tribuni magno opere ad caussam » pertinere suam. Nam, etsi tenuerit lex Æmi» lia eos censores, quorum in magistratu lata » esset, quia post illos censores creatos eam » legem populus jussisset, quodque postre» mum jussisset, id jus ratumque esset; non » tamen aut se, aut eorum quemquam, qui » post eam legem latam creati censores essent, » teneri ea lege potuisse.

U. c. 444
a. C. 308

XXXIV. Hæc sine ullius adsensu cavillante Appio, « En [inquit] Quirites, illius » Appii progenies, qui, decemvir in annum » creatus, altero anno se ipse creavit: tertio, » nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus » fasces & imperium obtinuit: nec ante con» tinuando abstitit magistratu, quam obrue» rent (*r*) eum male parta, male gesta, male

P. Sempronii Tr. Pl. oratio in Claudium.

(r) *obruerunt* Cron. Crev.

U. c. 444. a. C. 308.

» retenta imperia. Hæc eſt eadem familia, » Quirites, cujus vi atque injuriis compulſi, » extorres patria, Sacrum montem cepiſtis: » hæc, adverſus quam tribunicium auxilium » vobis comparaſtis: hæc, propter quam duo » exercitus Aventinum inſediſtis: hæc, quæ » fœnebres leges: hæc, quæ agrarias ſemper » inpugnavit: hæc connubia Patrum & plebis » interrupit: hæc plebi ad curules magiſtra- » tus iter obſepſit: hoc eſt nomen multo, » quam Tarquiniorum, infeſtius veſtræ liber- » tati. Itane tandem, Ap. Claudi, quum cen- » teſimus jam annus ſit ab Mam. Æmilio » dictatore, tot cenſores fuerint, nobiliſſimi » fortiſſimique viri, nemo eorum duodecim » tabulas legit? nemo id jus eſſe, quod poſtre- » mo populus juſſiſſet, ſcivit? Immo vero » omnes ſciverunt; & ideo Æmiliæ potius » legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua pri- » mum cenſores creati erant, quia hanc poſtre- » mam juſſerat populus: (s) & quia, ubi » duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ » obrogat nova. An hoc dicis, Appi, non » teneri Æmilia lege populum? an populum » teneri, te unum exlegem eſſe? Tenuit

(s) *populus* del. *Gron. Crev.*

» Æmilia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Geganium, qui, quid iste magistratus in republica mali facere posset, indicarunt, quum, ira finitæ potestatis, Mam. Æmilium, principem ætatis suæ belli domique, ærarium fecerunt. Tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium. Tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspiciis, eodem jure creatum. An hunc non, ut qui optimo jure censor creatus esset, populus creavit? tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare valeat? Quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen, ut qui optimo jure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet? Quem semestri dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum caussa dictatorem audacter crees? Quam isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem, ingentibus rebus gestis, dictatura se abdicaverunt, aut qui vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia, quum quæstiones severius, quam quibusdam potentibus

U. c. 444. a. C. 308.

U. c. 444.
a. C. 308.

» tutum erat, exerceret, contagio ejus, quod » quærebat ipse (*t*), criminis objectata ab » inimicis est, ut privatus obviam iret crimi» ni, dictatura se abdicavit. Nolo ego istam » in te modestiam : ne degeneraveris a fami» lia imperiosissima & superbissima : non die, » non hora citius, quam necesse est, magis» tratu abieris; modo ne excedas finitum tem» pus. Satis est, aut diem, aut mensem cen» suræ adjicere? Triennium, inquit, & sex » menses ultra, quam licet Æmilia lege, » censuram geram, & solus geram. Hoc » quidem jam regno simile est. An collegam » subrogabis, quem ne in demortui quidem » locum subrogari fas est? Pœnitet enim, » quod antiquissimum sollemne, & solum ab » ipso, cui fit, institutum Deo, ab nobilissi» mis antistitibus ejus sacri ad servorum mi» nisterium religiosus censor deduxisti; gens » antiquior originibus urbis hujus, hospitio » Deorum inmortalium sancta, propter te ac » tuam censuram intra annum ab stirpe ex» tincta est : nisi universam rempublicam eo » nefario obstrinxeris, quod ominari etiam » reformidat animus. Urbs eo lustro capta

(t) *ipsi criminis* Gron. Crev.

» eſt, quo, demortuo collega C. Julio cen- *U. c.* 444. *a. C.* 308.
» ſore, L. Papirius Curſor (*u*), ne abiret ma-
» giſtratu, M. Cornelium Maluginenſem col-
» legam ſubrogavit. Et quanto modeſtior illius
» cupiditas fuit, quam tua, Appi? Nec ſolus,
» nec ultra finitum lege tempus L. Papirius
» cenſuram geſſit; tamen neminem invenit, qui
» ſe poſtea auctorem ſequeretur: omnes dein-
» ceps cenſores poſt mortem collegæ ſe magiſ-
» tratu abdicarunt. Te, nec quod dies exit (*x*)
» cenſuræ, nec quod collega magiſtratu abiit,
» nec lex, nec pudor coercet: virtutem in
» ſuperbia, in audacia, in contemtu Deorum
» hominumque ponis. Ego te, Ap. Claudi,
» pro iſtius magiſtratus majeſtate ac vere-
» cundia, quem geſſiſti, non modo manu
» violatum, ſed ne verbo quidem inclemen-
» tiori a me adpellatum vellem: ſed & hæc,
» quæ adhuc egi, pervicacia tua & ſuperbia
» coegit me loqui; &, niſi Æmiliæ legi pa-
» rueris, in vincula duci jubebo; nec, quum
» ita comparatum a majoribus ſit, ut, comi-
» tiis cenſoriis niſi duo confecerint legitima
» ſuffragia, non renunciato altero comitia

(u) *Cenſor* Gron.

(x) *exiit* Gron Crev.

U. c. 444. a. C. 308.

» differantur, ego te, qui solus censor creari » non possis, solum censuram gerere patiar. » Hæc taliaque quum dixisset, prendi censorem, & in vincula duci jussit. Adprobantibus sex tribunis actionem collegæ, tres adpellanti Appio auxilio fuerunt; summaque invidia omnium ordinum solus censuram gessit.

Fabii prœlium cum Etruscis.

XXXV. Dum ea Romæ geruntur, jam Sutrium ab Etruscis obsidebatur: consulique Fabio, imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis tentandasque munitiones, si qua posset, acies hostium instructa obcurrit; quorum ingentem multitudinem quum ostenderet subjecta late planicies; consul, ut loco paucitatem suorum adjuvaret, flectit paullulum in clivos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obvertit. Etrusci, omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, inmemores, prœlium ineunt adeo raptim & avide, ut, abjectis missilibus, quo celerius manus consererent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra nunc tela, nunc saxa, quibus eos adfatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta galeæque ictæ quum etiam, quos non vulneraverant, turbarent (neque subire erat facile ad

propiorem pugnam, neque miſſilia habebant, quibus eminus rem gererent) ſtantes & expoſitos ad ictus quum jam ſatis nihil tegeret, quoſdam etiam pedem referentes, fluctuantemque & inſtabilem aciem, redintegrato clamore, ſtrictis gladiis haſtati & principes invadunt. Eum inpetum non tulerunt Etruſci, verſisque ſignis, fuga effuſa caſtra repetunt. Sed equites Romani, prævecti per obliqua campi, quum ſe fugientibus obtuliſſent, omiſſo ad caſtra itinere, montes petunt. Inde inermi pene agmine ac vexato vulneribus in ſilvam Ciminiam penetratum. Romanus, multis millibus Etruſcorum cæſis, duodequadraginta ſignis militaribus captis, caſtris etiam hoſtium cum præda ingenti potitur. Tum de perſequendo hoſte agitari cœptum. *U. c. 444. a. C. 308.*

XXXVI. SILVA erat Ciminia magis tum invia atque horrenda, quam nuper fuere Germanici ſaltus, nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. Eam intrare haud fere quiſquam, præter ducem ipſum, audebat: aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleverat. Tum ex iis, qui aderant, (conſulis fratrem M. Fabium, Cæſonem alii, C. Claudium quidam matre eadem, qua *Ciminia ſilva.*

U. c. 444. a. C. 308. consulem, genitum tradunt) speculatum se iturum professus, brevique omnia certa adlaturum. Cære educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat, linguamque Etruscam probe noverat. Habeo auctores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Etruscis literis erudiri solitos. Sed propius est vero præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus inmiscuerit. Servus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus una, eoque haud ignarus linguæ ejusdem : nec quidquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis, quæ intranda erat, naturam ac nomina principum in populis accepere; ne qua inter conloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisque binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod adhorrebat ab fide, quemquam externum Ciminios saltus intraturum. Usque ad Camertes Umbros penetrasse dicuntur. Ibi, qui essent, fateri Romanum ausum : introductumque in senatum consulis verbis egisse de societate amicitiaque : atque inde comi hospitio acceptum, nunciare

Romanis juſſum, commeatum exercitui dierum triginta præſto fore, ſi ea loca intraſſet; juventutemque Camertium Umbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata conſuli eſſent, inpedimentis prima vigilia præmiſſis, legionibus poſt inpedimenta ire juſſis, ipſe ſubſtitit cum equitatu: &, luce orta, poſtero die obequitavit ſtationibus hoſtium, quæ extra ſaltum diſpoſitæ erant: &, quum ſatis diu tenuiſſet hoſtem, in caſtra ſeſe recepit; portaque altera egreſſus, ante noctem agmen adſequitur. Poſtero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. Inde, contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agreſtium Etruſcorum cohortes, repente a principibus regionis ejus concitatæ, Romanis obcurrunt, adeo incompoſitæ, ut vindices prædarum prope ipſi prædæ fuerint. Cæſis fugatisque iis, late depopulato agro, victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia, in caſtra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis venerant, denunciatum Fabio ſenatus verbis, ne ſaltum Ciminium tranſiret. Lætati ſerius ſe, quam ut inpedire bellum poſſent, veniſſe, nuncii victoriæ Romam revertuntur.

U. c. 444.
a. C. 308.

U. c. 444. a. C. 308.

XXXVII. Hac expeditione consulis motum latius erat, quam profligatum, bellum. Vastationem namque sub Ciminii montis radicibus jacens ora senserat, conciveratque indignatione non Etruriæ modo populos, sed Umbriæ finitima. Itaque, quantus non umquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque e (y) silvis tantummodo promota castra, sed etiam aviditate dimicandi quam primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum (z) contra spatio: dein (a), postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. Ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, ut « eo » sibi e castris cibaria ejus diei deferri jube» rent; mansuros se sub armis, & aut nocte, » aut certe luce prima castra hostium inva» suros. » Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat fere diei hora, quum cibum capere consul milites jubet; præcipit, ut in armis sint, quacumque diei noctisve hora signum dederit. Paucis milites

Ingens Etruscorum exercitus conligitur.

(y) *in* Gron. (a) *deinde* Gron. Crev.
(z) *instruendam* Gron. Crev.

milites adloquitur, Samnitium bella extollit, elevat Etruſcos: « nec hoſtem hoſti, nec multitudinem multitudini comparandam ait eſſe. » Præterea telum aliud occultum ſcituros in » tempore: interea taceri opus eſſe. » His ambagibus prodi ſimulabat hoſtes, quo animus militum multitudine territus reſtitueretur: &, quod ſine munimento conſederant, veriſimilius erat, quod ſimulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta fere vigilia ſine tumultu excitati arma capiunt. Dolabræ calonibus dividuntur ad vallum proruendum foſſasque inplendas: intra munimenta inſtruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus conlocantur. Dato deinde ſigno paullo ante lucem, quod æſtivis noctibus ſopitæ maxime quietis tempus eſt, proruto vallo erupit acies: ſtratos paſſim invadit hoſtes: alios inmobiles, alios ſemiſomnos in cubilibus ſuis, maximam partem ad arma trepidantes, cædes obpreſſit: paucis armandi ſe datum ſpatium eſt. Eos ipſos, non ſignum certum, non ducem ſequentes, fundit Romanus, fugatos eques perſequitur. Ad caſtra, ad ſilvas diverſi tendebant. Silvæ tutius dedere refugium; nam caſtra in campis

U. c. 444. a. C. 308.

Etruſci obpreſſi in caſtris.

U. c. 444. a. C. 308.

ſita eodem die capiuntur : aurum argentumque juſſum referri ad conſulem : cetera præda militis fuit. Cæſa aut capta eo die hoſtium millia ad ſexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam ſilvam ad Peruſiam pugnatam, quidam auctores ſunt; metuque in magno civitatem fuiſſe, ne intercluſus exercitus tam infeſto ſaltu, coortis undique Tuſcis Umbriſque, obprimeretur. Sed, ubicumque pugnatum eſt, res Romana ſuperior fuit: itaque a Peruſia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tempeſtate erant, legati, pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos inpetraverunt.

XXXVIII. Dum hæc in Etruria geruntur, conſul alter C. Marcius Rutilus Allifas de Samnitibus vi cepit. Multa alia caſtella vicique, aut deleta hoſtiliter, aut integra in poteſtatem venere. Per idem tempus & claſſis

Claſſis Romana.

Romana a P. Cornelio, quem ſenatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, quum adpulſa Pompeios eſſet; ſocii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vaſtatis, unde reditus tutus ad naves eſſet, dulcedine (ut fit)

prædæ longius progressi, excivere hostes. Palatis per agros nemo obvius fuit, quum occidione occidi possent : redeuntes agmine incauto haud procul navibus adsecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naves compulsa est. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam silvam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: « interclusum Romanum exer» citum obsideri, cladisque imaginem Furcu» las Caudinas » memorabant : « eadem te» meritate avidam ulteriorum semper gentem » in saltus invios deductam, septam non hos» tium magis armis, quam locorum iniquita» tibus esse. » Jam gaudium invidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruscos avertisset. Itaque armis virisque ad obterendum C. Marcium consulem concurrunt; protinus inde Etruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Marcius dimicandi potestatem non faciat. Obvius iis consul fuit. Dimicatum prœlio utrimque atroci, atque incerto eventu est. Et quum anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam

U. c. 444. a. C. 308.

Anceps prœlium cum Samnitibus.

V. c. 444. a. C. 308. equestris ordinis, tribunosque militum, atque unum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit, dictatoremque dici placebat: nec, quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri, omnibus infestis, tuto posse, nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus privatim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum, auctoritate moverent, ut memoriam simultatium patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul, demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam acturus esset (b), legatis recessit. Nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit: cui quum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac men-

Fabius Papirium dictatorem dicit.

(b) *esset acturus* Gron. Crev.

tione facti sui legatos dimisit, ut adpareret, insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Junium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei, legem curiatam de imperio ferenti, triste omnem diem diffidit, quod Faucia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroque anno eadem curia (*c*) fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.

U. c. 444. a. C. 308.

XXXIX. DICTATOR postero die, auspiciis repetitis, pertulit legem; &, profectus cum legionibus, ad terrorem traducti silvam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam pervenit: acceptisque a Marcio consule veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hostes detrectare visi pugnam. Instructos deinde armatosque (quum ab neutris prœlium inciperet) nox obpressit. Quieti aliquamdiu, nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, stativa in propinquo habuere. Interea res in Etruria gestæ. Nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est; (fusi tamen magis, quam cæsi, hostes, quia

Res in Etruria bene gesta.

(c) *ejusdem curiæ* Gron. Crev.

U. c. 444. a. C. 308.

cœptam acriter non tolerarunt pugnam) & ad Vadimonis lacum Etrufci, lege facrata coacto exercitu, quum vir virum legiffet, quantis numquam alias antea fimul copiis, fimul animis, dimicarunt: tantoque irarum certamine gefta res eft (*d*), ut ab neutra parte emiffa fint tela. Gladiis pugna cœpit, &, acerrime commiffa, ipfo certamine, quod aliquamdiu anceps fuit, accenfa eft: ut non cum Etrufcis toties victis, fed cum aliqua nova gente, videretur dimicatio effe. Nihil ab ulla parte movetur fugæ: cadunt antefignani: &, ne nudentur propugnatoribus figna, fit ex fecunda prima acies. Ab ultimis deinde fubfidiis cietur miles: adeoque ad ultimum laboris ac periculi ventum eft, ut equites Romani, omiffis equis, ad primos ordines peditum per arma, per corpora evaferint: ea velut nova inter feffos exorta acies turbavit figna Etrufcorum. Secuta deinde inpetum eorum, utcumque adfecta erat, cetera multitudo tandem perrumpit ordines hoftium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & averti manipuli quidam: &, ut femel dedere terga, etiam certiorem capeffere fugam. Ille primum

(d) *res gefta eft* Gron. Crev.

dies fortuna veteri abundantes Etrufcorum fregit opes. Cæfum in acie, quod roboris fuit; caftra eo inpetu capta direptaque. *U. c. 444. a. C. 308.*

XL. Pari fubinde periculo gloriæque eventu bellum in Samnitibus erat; qui, præter ceteros belli adparatus, ut acies fua fulgeret novis armorum infignibus, fecerunt. Duo exercitus erant: fcuta alterius auro, alterius argento cælaverunt. Forma erat fcuti: fummum latius, qua pectus atque humeri teguntur, faftigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis cauffa. Spongia pectori tegumentum: & finiftrum crus ocrea tectum. Galeæ criftatæ, quæ fpeciem magnitudini corporum adderent. Tunicæ auratis militibus verficolores, argentatis linteæ candidæ: his dextrum cornu datum: illi in finiftro confiftunt. Notus jam Romanis adparatus infignium armorum fuerat: doctique a ducibus erant, « horridum militem effe debere; non cælatum auro & argento, fed ferro & animis » fretum: quippe illa prædam verius, quam » arma, effe; nitentia ante rem, deformia » inter fanguinem & vulnera. Virtutem effe » militis decus, & omnia illa victoriam fe- » qui; & ditem hoftem quamvis pauperis

Samnitium acies infignibus armis fulgens.

U. c. 444. a. C. 308.

» victoris præmium esse. » His Cursor vocibus instinctos milites in prœlium ducit. Dextro ipse cornu consistit; sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen; non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab utra parte victoria inciperet. Prior forte Junius commovit hostem, lævo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste & paribus candore armis insignes. » Eos se Orco mactare » Junius dictitans, quum intulisset signa, turbavit ordines, & haud dubie inpulit aciem. Quod ubi sensit dictator, « Ab lævone cornu victoria inci» piet, [inquit] & dextrum cornu, dictato» ris acies, alienam pugnam sequetur, non » partem maximam victoriæ trahet? » Concitat milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capesserent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror, quum ex parte utraque circumvasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones

Romanæ, redintegrato clamore, intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Jam strage hominum armorumque insignium campi repleri. Ac primo pavidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. Captis direptisque ante noctem injectus ignis. Dictator ex senatusconsulto triumphavit: cujus triumpho longe maximam speciem captiva arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, ut aurata scuta dominis argentariarum (*e*) ad forum ornandum dividerentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum tensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem Deum insignibus armis hostium usi sunt: Campani, ab superbia & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine compellarunt. Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ & ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset, ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ inposito, legationibus Etruriæ amicitiam pe-

U. c. 444. a. C. 308.

Vincitur.

(e) *argentariorum* Gron.

tentibus præ ſe Romam ad ſenatum miſſis; conſul, præſtantiore etiam, quam dictator, victoria triumphans, urbem eſt invectus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, eſt verſum: quos populus proximis comitiis ingenti conſenſu conſulem alterum, alterum prætorem declaravit.

U. c. 445. a. C. 307.

Q. Fabio III. P. Decio II. Coſſ.

Bene res geſta contra Samnites.

XLI. Fabio ob egregie perdomitam Etruriam continuatur conſulatus; Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. Conſules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam Alfaternam, tum pacem petentes, quod uti ea, quum daretur, noluiſſent, adſpernatus, obpugnando ad deditionem ſubegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hoſtes victi: neque ejus pugnæ memoria tradita foret, ni Marſi eo primum prœlio cum Romanis bellaſſent. Secuti Marſorum defectionem Peligni, eamdem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri conſuli ſecunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu ſubegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere. Volſinienſium caſtella aliquot vi cepit: quædam

Contra Etruſcos.

ex iis diruit, ne receptaculo hoſtibus eſſent: *U. c. 445. a. C. 307.* circumferendoque paſſim bello, tantum terrorem ſui fecit, ut nomen omne Etruſcum fœdus ab conſule peteret. Ac de eo quidem nihil inpetratum. Induciæ annuæ datæ. Stipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum penſum, & binæ tunicæ in militem exactæ. Ea merces induciarum fuit. Tranquillas res jam Etruſcis turbavit repentina defectio Umbrorum, gentis integræ a cladibus belli, niſi quod tranſitum exercitus ager ſenſerat. Ii, concitata omni juventute ſua, & magna parte Etruſcorum ad rebellionem compulſa, tantum exercitum fecerant, ut, relicto poſt ſe in Etruria Decio, ad obpugnandam inde Romam ituros, magnifice de ſe, ac contemtim de Romanis loquentes, jactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium conſulem perlatum eſt, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit, & in agro Pupinienſi ad famam intentus hoſtium conſedit. Nec Romæ ſpernebatur Umbrorum bellum: & ipſæ minæ metum fecerant expertis a Gallica clade, quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium conſulem miſſi ſunt, ut, ſi quid laxamenti a bello Samnitium eſſet, in Um-

U. c. 445. a. C. 307.

Contra Umbros.

briam propere exercitum duceret. Dicto paruit consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam omittendum bellum censerent. Plaga una (Materinam ipsi adpellant) non continuit modo ceteros in armis, sed confestim ad certamen egit. Castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruxit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exiguam adpendicem Etrusci belli conficere jubet, & vocis impiæ pœnas expetere, qua se urbem Romanam obpugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, ut clamor, sua sponte ortus, loquentem interpellaverit ducem. Ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in viros aut armatos incurrunt: (mirabilia dictu!) signa primo eripi cœpta signiferis; deinde

ipsi signiferi trahi ad consulem, armatique milites ex acie in aciem transferri: &, sicubi est certamen, scutis magis, quam gladiis, geritur res. Umbonibus incussaque ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum, quam cæditur: atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est a primis auctoribus belli. Postero insequentibusque diebus & ceteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. *U. c. 445. a. C. 307.*

XLII. Fabius, alienæ sortis victor belli, in suam provinciam exercitum reduxit. Itaque ei, ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuaverat consulatum, ita senatus in insequentem annum (*f*), quo Ap. Claudius, L. Volumnius consules fuerunt, prorogavit, maxime Appio adversante, imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicavit, in quibusdam annalibus invenio. Creatus consul, quum collegæ novum bellum, Sallentini hostes decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augeret, quando belli *U. c. 446. a. C. 306. Ap. Claudio, L. Volumnio Coss.* *Sallentini victi.*

(*f*) *Senatus insequente anno* Gron. Crev.

U. c. 446. a. C. 306. decus penes alios esset. Volumnium provinciæ haud pœnituit. Multa secunda prœlia fecit: aliquot urbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adjuvabat: militemque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis conlatis confligit. Minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in *Samnites victi.* castra compulsi: nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. Postero die, vixdum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, ut cum singulis vestimentis emitterentur. Hi omnes sub jugum missi. Sociis Samnitium nihil cautum: ad septem millia sub corona veniere. Qui se civem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad senatum misit: &, quum quæsitum esset, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adversus Romanos *U. c. 447. a. C. 305.* bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur: jussique eam integram rem *P. Cornelio, Q. Marcio Coss.* novi consules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus, (ii enim jam creati erant)

ad senatum referre. Id ægre passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem, Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

U. c. 447. a. C. 305.

XLIII. In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaque, quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœde sævitum. Itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Marcio novi hostes (jam enim Anagninis Hernicisque aliis bellum jussum erat) decernuntur. Primo ita omnia obportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt, ut pervadere expeditus nuncius non posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensique de statu alterius, uterque consul ageret, Romamque is metus manaret: adeo ut omnes juniores sacramento adigerentur, atque ad subita rerum duo justi scriberentur exercitus. Ceterum Hernicum bellum nequaquam pro præsenti terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil usquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias,

Bellum Hernicum.

U. c. 447. a. C. 305.

ita ut ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipendio frumentoque, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Marcium rejecti, cui ſenatusconſulto permiſſum de Hernicis erat: iſque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter conſul ſuperior viribus, locis inpeditior erat. Omnia itinera obſepſerant hoſtes, ſaltusque pervios ceperant, ne qua ſubvehi commeatus poſſent: neque eos, quum quotidie ſigna in aciem conſul proferret, elicere ad certamen poterat: ſatisque adparebat, neque Samnitem certamen præſens, nec Romanum dilationem belli laturum. Adventus Marcii, qui, Hernicis ſubactis, maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hoſti exemit. Nam, ut qui ne alteri quidem exercitui ſe ad certamen credidiſſent pares, conjungi utique paſſi duos (g) conſulares exercitus, nihil crederent ſupereſſe ſpei, advenientem incompoſito agmine Marcium adgrediuntur. Raptim conlatæ ſarcinæ in medium; &, prout tempus patiebatur, inſtructa acies. Clamor primum in ſtativa perlatus, dein conſpectus procul pulvis, tumultum apud alterum conſulem in caſtris fecit. Iſque, confeſtim arma capere juſſis, raptim

(g) *duo* Gron. Crev.

raptimque eductis in aciem militibus, transversam hostium aciem, atque alio certamine occupatam invadit; clamitans, « summum » flagitium fore, si alterum exercitum utrius» que victoriæ compotem sinerent fieri, nec » ad se sui belli vindicarent decus. » Qua inpetum dederat, perrumpit; aciemque per mediam in castra hostium tendit, & vacua defensoribus capit atque incendit. Quæ ubi flagrantia Marcianus miles conspexit, & hostes respexere, tum passim fuga cœpta Samnitium fieri; sed omnia obtinet cædes, nec in ullam partem tutum perfugium est. Jam, triginta millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant, conligebantque in unum copias, in vicem inter se gratantes; quum repente visæ procul hostium novæ cohortes, quæ in supplementum scriptæ fuerant, integravere cædem: in quas, nec jussu consulum, nec signo accepto, victores vadunt; « malo tirocinio inbuendum Samnitem, » clamitantes. Indulgent consules legionum ardori, ut qui probe scirent, novum militem hostium inter perculsos fuga veteranos ne tentando quidem satis certamini fore. Nec eos opinio fefellit. Omnes Samnitium copiæ,

U. c. 447. a. C. 305.

Victi Samnites.

U. c. 447. a. C. 305.

veteres novæque, montes proximos fuga capiunt. Eo & Romana erigitur acies; nec quidquam satis tuti loci victis est, & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum, trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans in urbem rediit; statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquamdiu soli Hernicorum (*h*) habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque ademta: & magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum.

Ædes Salutis.

Eodem anno ædes Salutis a C. Junio Bubulco censore locata est, quam consul bello Samnitium voverat. Ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica inpensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eo-

Carthaginienses legati.

(h) *Hernicorum soli* Gron. Crev.

dem anno fœdus tertio renovatum: legatisque eorum, qui ad id venerant, comiter munera miſſa.

XLIV. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magiſtro equitum P. Decio Mure. Ab iis, propter quæ creati erant, comitia conſularia habita, quia neuter conſulum potuerat bello abeſſe. Creati conſules L. Poſtumius, Ti. Minucius. Hos conſules Piſo Q. Fabio & P. Decio ſubgerit, biennio exemto, quo Claudium Volumniumque, & Cornelium cum Marcio conſules factos tradidimus. Memoria ne fugerit in annalibus digerendis, an conſulto binos conſules, falſos ratus, tranſcenderit, incertum eſt. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incurſiones factæ. Itaque ambo conſules, in Samnium miſſi, quum diverſas regiones, Tifernum Poſtumius, Bovianum Minucius, petiſſent; Poſtumii prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samnites victos, ac viginti millia (*i*) hominum capta tradunt: alii Marte æquo diſceſſum, & Poſtumium, metum ſimulantem nocturno itinere, clam in montes copias abduxiſſe:

P. Cornelius dictator.

U. c. 448. a. C. 304.

L. Poſtumio, Ti. Minucio Coſſ.

Coſſ. in Samnium eunt.

(i) add. *inde* Gron.

U. c. 448. a. C. 304. hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut stativa tuta copiosaque (& ita erant) petisse videretur, postquam & munimentis castra firmavit, & omni adparatu rerum utilium instruxit; relicto firmo praesidio, de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. Ibi, auctore Postumio, Minucius cum hostibus signa confert; &, quum anceps proelium in multum diei processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium inproviso invadit. Itaque, *Samnites vincuntur.* quum lassitudo ac vulnera fugam quoque praepedissent, occidione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus perculsum jam fama hostem adorti fundunt fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Gellius, multique alii mortales, & castra utraque capta: & Bovianum, ubi postero die coeptum obpugnari, brevi capitur: magnaque gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem, cum vulnere gravi relatum in castra, mortuum, quidam auctores

ſunt, & M. Fulvium in locum ejus conſulem ſubfectum : & ab eo, quum ad exercitum Minucii miſſus eſſet, Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Cenſennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum ſimulacrum in Capitolio poſitum dedicatumque.

XLV. P. Sulpicio Saverrione, P. Sempronio Sopho conſulibus, Samnites, ſeu finem, ſeu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam miſere. Quibus ſuppliciter agentibus reſponſum eſt, « niſi ſæpe bellum parantes pacem petiſſent Samnites, oratione » ultro, citroque habita, de pace tranſigi » potuiſſe. Nunc, quando verba vana ad id » locorum fuerint, rebus ſtandum eſſe. P. » Sempronium conſulem cum exercitu brevi » in Samnio fore : eum, ad bellum pacemne » inclinent animi, falli non poſſe : comperta » omnia ſenatui relaturum : decedentem ex » Samnio conſulem legati ſequerentur. » Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus, benigne præbito commeatu, peragraſſet, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hoſtes, ceterum per multos annos ſub ſpecie infidæ pacis quietos, verſa arma Romana : quod, incolumi

U. c. 449. a. C. 303.

P. Sulpicio, P. Sempronio Coſſ.

Pacem petunt Samnites.

U. c. 449. a. C. 303.

Hernico nomine, missitaverant simul cum iis Samniti auxilia; &, post Hernicos subactos, universa prope gens, sine dissimulatione consilii publici, ad hostes desciverat: & postquam, icto Romæ cum Samnitibus fœdere, feciales venerant res repetitum, « tentationem [aiebant] esse, ut, terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur: quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse: quum, quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati præoptaverint: quibus legendi, quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam civitatem fore. » Ob hæc vulgo in conciliis jactata, populus Romanus bellum fieri Æquis jussit: consulesque ambo, ad novum profecti bellum, quatuor millibus a castris hostium consederunt. Æquorum exercitus, (ut qui suo nomine permultos annos inbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio, trepidare. Alii exeundum in aciem, alii castra tuenda censent: movet plerosque vastatio futura agrorum, ac deinceps cum levibus præsidiis urbium relictarum excidia. Itaque, postquam inter multas sententias una, quæ, omissa cura communium, ad respectum suarum quem-

Bellum cum Æquis.

que rerum vertiſſet, audita; ut prima vigilia diverſi e caſtris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam ſententiam ingenti adſenſu accepere. Palatis hoſtibus per agros, prima luce Romani, ſignis prolatis, in acie conſiſtunt; &, ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt. Ceterum, poſtquam ibi neque ſtationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum conſuetum caſtrorum animadverterunt; inſolito ſilentio moti, metu inſidiarum ſubſiſtunt. Tranſgreſſi deinde vallum, quum deſerta omnia inveniſſent, pergunt hoſtem veſtigiis ſequi: ſed veſtigia, in omnes æque ferentia partes, ut in dilapſis paſſim, primo errorem faciebant; poſt, per exploratores compertis hoſtium conſiliis, ad ſingulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia obpugnando ceperunt; quorum pleraque diruta atque incenſa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum: exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marſi, Peligni, Frentani mitterent Romam oratores pacis petendæ amicitiæque. Iis populis fœdus petentibus datum.

U. c. 449. a. C. 303.

Æqui prope ad internecionem deleti.

U. c. 449.
a. C. 303.

C. Flavius ædilis curulis.

XLVI. Eodem anno Cn. Flavius Cn. filius ſcriba, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Invenio in quibuſdam annalibus, quum adpareret ædilibus, fierique ſe pro tribu ædilem videret, neque accipi nomen, quia ſcriptum faceret; tabulam poſuiſſe, & juraſſe, ſe ſcriptum non facturum. Quem aliquanto ante deſiſſe (*k*) ſcriptum facere, arguit Macer Licinius, tribunatu ante geſto triumviratibusque, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Ceterum (id quod haud diſcrepat) contumacia adverſus contemnentes humilitatem ſuam nobiles certavit. Civile jus, repoſitum in penetralibus pontificum, evulgavit; faſtosque circa forum in albo propoſuit, ut, quando lege agi poſſet, ſciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani ſumma invidia nobilium dedicavit; coactusque conſenſu populi Cornelius Barbatus pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, niſi conſulem aut imperatorem, poſſe templum dedicare. Itaque ex auctoritate ſenatus latum ad populum eſt, ne quis templum aramve injuſſu ſenatus aut tribunorum

(k) *antea deſiiſſe* Gron. Crev.

plebei partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per ſe, niſi documentum ſit adverſus ſuperbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum viſendi cauſſa Flavius quum veniſſet, conſenſuque nobilium adoleſcentium, qui ibi adſidebant, adſurrectum ei non eſſet; curulem adferri ſellam eo juſſit, ac ſede honoris ſui anxios invidia inimicos ſpectavit. Ceterum Flavium dixerat ædilem forenſis factio, Ap. Claudii cenſura vires nacta, qui ſenatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat: & poſtquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat, opes urbanas; humilibus per omnes tribus diviſis, forum & campum conrupit. Tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes diſceſſit civitas. Aliud integer populus, fautor & cultor bonorum, aliud forenſis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius cenſores facti: & Fabius, ſimul concordiæ cauſſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas adpellavit.

U. c. 449.
a. C. 303.

U. c. 449. a. C. 303. Adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem inſtitutum dicitur, ut equites Idibus Quinctilibus tranſveherentur.

FINIS TOMI TERTII.

ARGENTORATI,
Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.